TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
YAYINLARI : 97
Seri : III Sayı : A. 25

BİZANS İMPARATORLUĞU TARİHİ

SON DEVİR (1261 - 1461)

Osmanlı Türk — Bizans Münasebetleri

Prof. Dr. Şerif BAŞTAV

ANKARA
1989

ISBN 975-456-024-2

© Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1989

Yayınlayan : Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
17. Sokak 38, 06 490 Bahçelievler - Ankara
Tel : 213 31 00 - 213 41 35

Dizilip basıldığı yer: Ankara Üniversitesi Basımevi
Ankara - 1989

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ I – XVI.

İSTANBUL'UN GERİ ALINMASI VE VIII. MİHAEL'İN İMPARATORLUĞU DİRİLTME DENEMELERİ (1261 – 1282).

İhya Edilen İmparatorluğun İçine Düştüğü Kriz 1–10. – II. Andronikos'un Hâkimiyeti Devri 10–16. – Osmanlı Devletinin Kuruluşu 17–24. – İç Savaşlar Devri (1321–1325) 24–45. – III. Andronikos'un Hâkimiyeti Devri (1328–1341) 28–45. – VI. Ioannes Kantakuzenos Devri (1347–1355) 48–61.

OSMANLILARIN AVRUPA'YA GEÇMELERİ VE İMPARATORLUĞUN CAN ÇEKİŞMESİ (1354–1389) 61–67.

V. Ioannes'in Batı Seyahati ve Mezhep Değiştirmesi (1369–1370) 67–70. – Osmanlı'ların Balkanlar'daki Fetihleri ve Bunun Bizans'taki Akisleri 70–78. – Kosova Meydan Muharebesi (1389) 78–80.

YILDIRIM BAYEZİD DEVRİ (1389–1403) 80–101.

II. Manuel'in Hâkimiyeti Devri (1391–1425). Timur Vak'ası ve Ankara Muharebesi (1402) 91–101. – Osmanlı İmparatorluğunun Siyasî Buhranı ve Bizans'ın Canlanması (1402–1421) 101–105.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN YENİDEN CANLANMASI VE BİZANS'IN SON MUKAVEMETİ (1421–1448) 105–108

Paleolaog'ların Mukavemet Denemesi 108–109. – II. Sultan Murad'ın Başarılı Taarruzları 109–110. – İstanbul'un Muvakkat Durumu 110–111. – Floransa İttihadı (1437–1439) 111–113. – İstanbul İttihadı 113–114. – Bizans İmparatorluğunda Anarşi ve İç Harp 114–116. – Varna Meydan Muharebesi (1444) 116–120. – II. Kosova Muharebesi (1448) 120–122. – Fatih Sultan Mehmed ve Bizans'ın Çöküşü (1448–1453) 122–128. – Son Taarruz 128–132.

ÖNSÖZ*

Bu gün, ilim âleminde Bizans İmparatorluğu adı altında tanınan ve bin yıldan fazla süren uzun ömürlü devlet, aslında bir Doğu Roma İmparatorluğudur. Nitekim, Bizanslılar kendi devletlerinin adı olarak bunu hiç kullanmamış ve İmparatorluğun adına "Roma Devleti" ve kendilerine de "Romalılar" demişlerdir. Doğu Roma devletinin başlangıcı 330 yılıdır ve Bizans adı, modern devirde bu devletin tarihi araştırılmağa başladığı zaman, Batı ilim âleminde kullanılmağa başlamıştır. Zira, bu yeni devletin merkezi olarak seçilen yerde, Milâddan önceki yüzyıllarda *Byzantium* adına bir şehrin bulunmasından kaynaklanır. 1. ve 2. yüzyıllarda, Doğudaki fetihlerden sonra çok büyüyen ve hudutları aşırı derecede genişleyen Roma İmparatorluğunun doğu arazisi, çok uzaklara kadar erişiyordu. Aynı zamanda Mısır, Suriye ve Anadolu gibi eski medeniyetlerin beşiği olan bu sahalar, İmparatorlukta her bakımdan ağır basmağa başlamıştı. Üstelik bu ülkeler, merkez Roma'dan çok uzakta bulunduklarından idare edilmeleri güçlükle karşılaşıyordu. Bu yüzden 2. ve 3. yüzyıllarda İmparatorlar artık, Roma'da oturmuyorlardı ve İmparatorluk için yeni bir merkez aranıyordu. İmparator Büyük Konsantin, İstanbul'un bulunduğu sahayı İmparatorluk merkezi olmak bakımından çok uygun bulduğundan burada inşa ettirdiği yeni başşehrinin 330 yılında açılışını yapıyor ve eski merkez Roma terkedildiğinden gittikçe ihmale uğruyordu.

Merkezi doğuya nakledilen devletin ordusu ve idare tarzı Roma'lı, dili ve kültürü Lâtindi. Bu yeni muhitte ise, çoktan beri burada yerleşmiş bulunan Yunan dili ve kültürü ile doğunun saray, devlet göreneği ve teşrifatı bunlara eklenecekti. Ayrıca, 4. yüzyılda devletin dinleri arasında serbest bırakılan Hristiyanlık ta kuvvetlenince, gelecekteki Bizans toplumunu oluşturan unsurlar tamamlanmış oluyor-

* Burada yayınladığımız araştırma, hazırlanmakta olan aynı isimdeki kitabın bir kısmıdır.

du. Bu suretle Eski Roma İmparatorluğundan çok farklı ve yeni coğrafî şartların belirlediği temeller üzerinde gelişen İmparatorlukta, daha 6. yüzyılın sonunda Lâtince tamamiyle unutuluyor ve onun yerini Yunan dili ve kültürü alıyordu.

Bundan sonraki yüzyıllarda bu yeni devletin en mühim problemleri arasında, devletin resmî dini haline gelen Hristiyanlık içinde başgösteren itikat münakaşaları ile devleti dış düşmanlara karşı savunmak en büyük yeri alıyordu. İmparatorluk bu tarihten sonra, hayatının sonuna kadar hudutlarını savunabilmek için bütün kuvvetlerini harcamağa mecbur olmuştur. 4. yüzyılda doğu hudutları Sasanilerin tehdidi altındadır ve bu hâl İslâmiyetin gelişmesi ile Sasani devletinin sona ermesine kadar sürer. 4. ve 5. yüzyıllarda Kuzeyde ve Batı'da Cerman ve Türk kavimleri, bunların arkasından da İslavlar ortaya çıkarlar. Türk kavimleri ile İslavlar, bundan sonraki yüzyıllarda İmparatorluğu en fazla meşgul eden ve varlığını tehdit eden düşmanların başında gelirler.

Hristiyanlığın kuvvetlenerek yayılmağa başladığı 4. yüzyıldan sonra, içine düştüğü büyük mezhep kavgaları ve bunun sonunda Lâtin Kilisesi ile ortaya çıkan ihtilâflar, İmparatorluğu içeriden kemiren başlıca meselelerdendir. 6. ve 7. yüzyıllarda Balkanlarda ve İtalya'da büyük arazi kaybına uğrayan ve Anadolu'da İslâmiyetin hücumları neticesinde hudutları çok daralan İmparatorluk, sadece Anadolu ile Yunanistan'daki arazisini koruyabiliyor ve bu suretle gerçek Bizans devleti hâline geliyordu. Bundan böyle Ortodoks mezhebi ile Yunan dili ve kültürü, İmparatorluğun iki temel unsuru hâline gelir ve bu vasfını İmparatorluk hayatının sonuna kadar sürdürür. Mısır, Suriye ve Filistin'i İslâmlara kaptıran, İtalya'da Cermenlerin ve Balkan'larda İslavların yerleştiği arazisini kaybeden devlet, başşehrinin önüne kadar gelen Arapları güçlükle geri püskürtür.

7. ve 8. yüzyıllarda Arap istilâsı, İslav akınları ve içeride patlak veren İkonoklazm mücadeleleri yüzünden çok buhranlı bir dönem yaşayan İmparatorluk, 9. yüzyılın sonundan başlamak üzere toparlanmaya başlar ve 10. yüzyılda İslâm âleminin zaafa uğraması ve iç ihtilâflara düşmesini de fırsat bilerek karşı taarruza geçen Bizans, uzun zamandan beri ilk defa arazisini genişletir, 11. yüzyılda parlak devirlerinden birini yaşar. Fakat, bu yüzyılın ikinci yarısında doğuda Türk kavimleri, batıda Normanlar İmparatorluğu tehdide başlar. 11. yüzyılın ikinci yarısında idaredeki beceriksizlik ve buna paralel

olarak malî ve askerî durumunun sarsılması üzerine, 12. yüzyılın sonuna doğru sür'atle çökme alâmetleri gösterir ve 1204 de IV. Haçlı seferi düzenleyen Hristiyan ordularının hücumları sonunda parçalanır. İmparatorluk arazisinin büyük bir kısmı Lâtinler arasında bölüşülür ve Grek halkının bir kısmı Batı Anadolu'ya sığınır ve merkezi İznik olmak üzere geçirdiği 57 yıllık sürgün hayatından sonra, başşehir İstanbul'da kurulan Lâtin İmparatorluğunun zaiflemesi ve İznik imparatorlarının dirayetli idareleri sayesinde, 1261 de eski başşehrini alarak orada yerleşir. Lâkin, bundan sonra yeni bir hayata başlayan İmparatorluk, eski parlak devirlerin bir gölgesinden ibarettir. Maliyesi, ordusu bozulmuş, yeni ve kuvvetli dış düşmanlarla çevrilmiş bulunduğundan, bu yeni şartların mücadele dolu hayatına dayanamayarak sonunda Türkler tarafından ortadan kaldırılır.

*

Burada yazdıklarımız, uzun zamandan beri hazırlamakta olduğumuz Bizans İmparatorluğu Tarihi'nin bir bölümünün son kısmıdır. Tafsilâta girmeden, ana hatlarında Bizans Tarihi ve ona paralel olarak Osmanlı Tarihi olayları kısaca anlatılmaktadır. Bu araştırmamız dahi, Türk – Bizans münasebetlerinin ne kadar sıkı ve önemli olduğunu göstermeğe yeterlidir sanırız.

Ancak, ısrarla belirtelim ki Türk – Bizans münasebetleri bundan ibaret değildir. Hiç şüphesiz, Türk âleminin en parlak ve cihanşümul devleti Osmanlı İmparatorluğudur; bu sebeple de Türkiye'de en fazla bilinmek istenen ve alâka duyulan devri budur. Aslında Anadolu, Türklüğü sinesinde toplayan bir beşik olmuş ve onu dağılmaktan korumuştur. Çünkü, İç Asya'dan Batı'ya doğru ilerleyen Türk göç dalgaları, Aral gölünü ve Maveraünnehri geçtikten sonra, Hazar denizi yüzünden iki büyük kola ayrılmak zorunda kalmıştır. Hazar denizi, Eski Anayurtlarından koparak Batı'ya doğru ilerleyen Türk milletini ikiye ayıran en büyük engeldir. Daha Milâd'ın ilk yüz yıllarından başlamak üzere, Hazar denizinin kuzeyine yönelen Türk göçleri, Güney Rusya bozkırlarını ve Balkan yaylalarını aşarak Karpat dağlarına ve Macar ovasına kadar erişmiş ve bu çok geniş coğrafî sahalar içinde dağılarak kaybolmuştur. Güneye yönelen Türk dalgaları ise, bir taraftan İran'a ve Irak yarımadasına, diğer taraftan da Anadoluya girmiştir. Anadolu'ya giren Türk kavimleri, sonsuzluk içinde dağılmak tehlikesine uğramazlar.

Avrupa'da görülen ilk Türk kavmi Hunlardır. Önce, uzun zamandan beri Batı Asya'da yaşayan İranî kavimlerin hâkimiyetine son vererek 4. yüzyılın sonunda Avrupa'ya giren ve orada ilk Türk devletini kuran Hunların hâkimiyeti ancak yüz yıl sürmesine rağmen, BÜYÜK KAVİMLER GÖÇÜ'ne sebep olmuş, Antik dünyanın o zamanki etnik statüsünü altüst etmiş, Cermen kavimlerini bir daha birleşememek üzere dağıtmış, her iki Roma İmparatorluğunu ölümle tehdit etmiş ve Avrupa'yı büyük bir tehlikeden ancak Attila'nın 453 deki ölümü kurtarmıştır.

Hunların hemen arkasından ilerleyen ve Hunlardan sadece dillerinin lehçe farkı ile ayrılan, yerleşik hayata daha yatkın olan *Ogur – Türk* kavimleri, Hun devletine son veriyor (463–465), onun artıkları üzerinde yerleşiyor ve onun büyük şöhretinden de faydalanarak yeni siyasî bir birlik meydana getiriyor ve "Bulgar" adı bu karışımın bir neticesi oluyor. Bu yeni devlet Bizans ile sıkı münasebetlere girişiyor, bu bölgedeki bütün Türk boylarını etrafına topluyor, daha sonra kurulacak olan Tuna ve Volga devletlerinin temeli bu suretle atılıyor. Fakat, onları takiben 6. yüzyılın başında Kuzey Kafkasya'ya giren SABİRLER, daha kuvvetli ve deha iyi organize edilmiş bir devlet kuruyorlar. O devrin en büyük İran ve Bizans gibi iki devleti arasında denge oluşturuyor, her iki tarafın ittifakına ihtiyaç duydukları ve 100 bin kişilik bir ordu çıkarabilen, muharebe makinelerini kullanan, gelişmiş harp tekniğine sahip bir devlet iken, 558 de Gök-Türk hâkimiyetinden kaçan AVARLAR'ın bölgeye girerek bütün bu sahayı istilâ etmesi ile yeni ve daha büyük siyasî bir topluluk meydana geliyor. Lâkin, kendilerini takibeden Gök-Türklerin önünden kaçmak zorunda kalan Avarlar, çok sayıda Türk boyunu beraberlerinde sürükleyerek bu günki Macar ovasına yerleşiyorlar.

Avarların uzaklaşmasından sonra, Kafkas dağlarıyla Tuna ırmağı arasında uzanan çok geniş sahada dağınık olarak yaşayan bütün Türk boyları yeniden toparlanıyor, "BÜYÜK BULGAR DEVLETİ"'ni kuruyor ve bu devletin merkezi Kırım yarımadasında bulunuyordu. Fakat, 7. yüzyılın başında, Hazar denizi ile Azak denizi, Volga ve Don ırmakları arasında, Büyük Göktürk devletinin Batı'daki devamı sayılan HAZAR DEVLETİ'nin kurulması üzerine, yarım yüzyıllık ömrünün ardından Büyük Bulgar Devleti sona eriyor; Bulgar devletini oluşturan Türk kavimlerinden bir kısmı Hazar devletine tâbi oluyor, Hazar devletini tanımak istemeyen büyük sayıdaki kısmı ülkeyi terkederek Aşağı Tuna sahasında TUNA BULGAR

DEVLETİ'ni kuruyor, diğer bir kitle de kuzeye giderek, Moğol istilâsına kadar hâkimiyetini sürdüren VOLGA BULGAR DEVLETİ'ni kuruyor.

400 yıldan fazla ömrüyle Hazar devleti, Hazar denizi ile Volga-Don üçgeni esas olmak üzere Kuzey Kafkasya'da hüküm sürüyor, devrin Bizans İmparatorluğu ve İslâm âlemi ile çok sıkı askerî, siyasî ve iktisadî münasebetler sürdürüyor. En kuvvetli olduğu 9.–10. yüzyıllarda, Avrupa'nın bu bölgesinde güçlü orduları, sağlam maliyesi ve her şeyden önce çok yoğun transit ticareti ile, zamanının en kuvvetli ve sayğın bir devleti hâline geliyor.

558 de Kafkasya'yı terkederek Batı'ya doğru ilerleyen AVARLAR, bu günki Macar ovasında yerleşiyor, Bizans İmparatorluğu, Cermen kavimleri ve İslavlarla sürdürdüğü mücadelelerden sonra, bölgede huzur ve refah sağlayan ve 250 yıl ömürlü zengin bir devlet hâline geliyor ve bu devlete, bir taraftan Tuna Bulgar devletinin çok kuvvetlenmesi, diğer taraftan Büyük Charles'ın 8. yüzyıl sonunda giriştiği sistemli seferler son veriyor. Güney İslavlarını köle olarak kullanan ve hudut savunmalarına yerleştiren, dünya tarihinde ilk defa bütün Güney İslavlarını bir devlet idaresinde birleştiren Avar devleti, bölgede arkasında büyük siyasî bir boşluk bırakıyordu.

7. yüzyılın sonunda Aşağı Tuna sahasında kurulan TUNA BULGAR DEVLETİ, Bizans, Franklar ve Avarlar'la giriştiği sıkı siyasî, askerî ve iktisadî münasebetlerden sonra, Doğu Avrupa'nın en hareketli ticaret merkezi hâline geliyor ve rakip bir devlet olarak zaman zaman Bizans'ı tehdit ediyor. Büyük sayıdaki İslav kitleleri üzerinde hüküm süren Türk – Bulgar zümresi, 150 yıl sonra Türklüğünü kaybediyor, önce Hristiyan oluyor ve arkasından İslavlaşıyor. Fakat Bulgar devletine kuvvetli bir ordu nizamı, iyi işleyen bir devlet teşkilâtı ile adını bırakarak tarihe karışıyor.

Hazar İmparatorluğunun 9. yüzyılda geçirdiği siyasî buhran sırasındaki sarsıntıdan faydalanarak o zamana kadar Hazar hâkimiyeti altında yaşayan Macarlar istiklâllerini kazanıyorlar; Finnugor kavimleri arasında dünya tarihinde ilk defa siyasî bir varlık göstererek, Türk kavimleri ile beraber yaşamanın neticesi olarak muharip ve teşkilâtçı bir toplum hâline geliyor. Devrin hem Bizans ve hem de İslâm kaynakları tarafından bir Türk kavmi sayılıyor ve 9. yüzyılın sonunda doğudan ilerleyen kuvvetli Peçenek kavminin tazyıkı altında Don ve Dinyeper sahasındaki yerlerini terk ile bu günkü Macar ovasına gi-

derek yerleşiyor ve bu yeni çevrede, tıpkı muharip Türk kavimleri gibi, hâkim tabaka ve siyasî nizam kurmaya kabiliyetli bir unsur olduğunu ispat ediyor.

Uzun zaman Ural ve Volga ırmakları arasında oturan ve daha sonra Volga ırmağını geçerek Donets boyunda yerleşen, Azak denizi ile Karadeniz sahillerinin biricik hâkimi durumuna yükselen *Peçenekler*, 9. yüzyılın sonuna doğru Doğu Avrupa'nın en mühim siyasî faktörü hâline gelmişlerdir. Peçeneklerin Hazar devleti doğu ticaretini tehdit etmeleri üzerine, aralarında çatışmalar kaçınılmaz bir hâl alır. Bu yüzden 860 da Hazarlarla, Peçeneklerin amansız düşmanı olan Uzlar (Oğuzlar) arasında onlara karşı bir anlaşma meydana gelir. Uzun süren mücadelelerden sonra Peçenekler, 889 da Volga ırmağının batısına geçmek zorunda kalırlar. Bu mücadeleler Hazar devletini zaifletir ve Peçeneklerin Don ve Dinyeper arasındaki araziyi ele geçirmeleri de, Hazar kağanlığının bu yöredeki hâkimiyetlerinin sona ermesi neticesini doğurur.

Bu tarihten sonra Doğu Avrupa'nın başta gelen siyasî iktidarını oluşturan PEÇENEKLER, bu bölgede ikiyüz yıldan fazla Bizans İmparatorluğu, Bulgarlar ve Ruslarla Macarların en çok çekindikleri ve itibar ettikleri bir kudret vasfını korurlar. Bizans İmparatorluğunu çok sıkıştıran ve başşehrini ölümle tehdit eden Peçenekler sonunda, Bizans İmparatorluğunun hazırladığı bir komploya kurban gider. 29 Nisan 1091 de Meriç ırmağı kıyısında Bizans'ın müttefiki diğer büyük ve rakip Türk kavmi Kumandanlarla giriştikleri muharebe sonunda siyaset sahnesinden tamamiyle silinen Peçenekler, bu olaydan sonra Bizans, Macaristan ve Bu günkü Romanya ve Bulgaristan gibi diğer Balkan ülkelerine dağılmış, büyük bir bölümü Bizans ordusuna alınmış, Hristiyanlığı kabul etmeleri icabetmiş ve arkasından kavmî varlıklarını kaybetmişlerdir.

Büyük Oğuz kavmi ailesinin çok kalabalık bir kolu olan *GUZ-(UZ)*lar, daha 9. yüzyılın sonunda Volga ırmağının doğusunda harekete geçer ve Hazarlarla anlaşarak kendilerinin batısında oturan Peçeneklere karşı mücadeleye başlar (860). Bu mücadeleler sonunda Peçenekler Volga ırmağını geçerek Batı'ya ilerlemek zorunda kalırlar. Fakat, Guz'ları doğudan izleyen Kumanların baskısı artınca, onlar da bu defa 11. yüzyılın ortasında Aşağı Tuna havalisine erişirler. 1064 de bütün Balkanları istilâ eden bu Oğuzlar, bir taraftan Macaristan'a girer diğer taraftan da büyük sayıda bir kolları Selânik'e kadar ilerler. Devrin en tanınmış Bizans tarihçilerine göre, Oğuzların 1064

deki göçleri, gerçek bir Kavimler hareketi hâlini alıyor ve 600 bin kişi kadar tutan, çoluk çocuk mal ve mülkleri ile birarada Tuna ırmağını geçtiklerinde, Bizans halkı ve bütün Doğu Avrupa ülkeleri korkunç bir tehlike ile burun buruna gelmiş bulunuyordu. Bizans yöneticilerinin büyük gayretleri sonunda Oğuzları kısım kısım ayırarak değişik bölgelere yerleştirdikleri ve orduya ayırarak dağıttıkları zaman, Avrupa'nın bu bölgesinde inanılmaz bir mucizenin gerçekleştirildiği düşünülüyordu.

Avrupa'nın doğusunda görülen en son ve belki de en büyük Türk dalgasını KUMANLAR oluşturmuşlardır. Rus, Bizans ve Batı kaynaklarında değişik isimler altında kaydedilen Kumanların büyük bir kabileler birliği oluşturdukları anlaşılıyor. Rus kaynakları Kumanlara *Polovets*, Yunan ve Lâtin kaynakları *Komanos – Cumanus*, Macarlar *Kun* ve Almanlar *Falben* adını verirler. Bu isimler aynı zamanda asıl Kumanların antropolojik yapılarına da uymaktadır. Zira, bu hususta tasvirlerde Kumanların sarışın, mavi gözlü, solgun benizli ve yakışıklı insanlar oldukları kaydedilir.

Bu günki bilgilerimize göre, 5. – 7. yüzyıllarda Amur ırmağı boylarında, Uygur medeniyeti çevresine dahil bulunan ve Moğolistan'ın bu bölgesinde yaşayan *Kun* adında bir kabile vardı. Sonraları bağımsız hâle gelen bu kabile 1017 tarihinde, bu günkü Mançurya'da yaşayan Kitay kavminin baskısı altında batıya doğru ilerlemek zorunda kaldı. Bu sıralarda kuvvetli bir kabileler birliği hâline gelen Kumanların bir kısmı Hazar denizinin güneyine giriyor, diğer bir kolu 1050 sıralarında Avrupa'da görülerek bu bölgede büyük kavimler karışımı hareketine sebep oluyordu. 30 yıl gibi kısa bir zamanda böyle çok büyük mesafeler alan bu kavim, önce Karadenizin kuzeyinde yaşayan Guzları ve Peçeneklerin doğu kabilelerini bünyesine alarak daha da kuvvetlenmekte idi. Bu suretle önemli siyasî bir güç hâlini alan Kumanlar, bu tarihten sonra İtil boyunda yerleşmiş ve buradan Hazarlara karşı hücuma geçerek onların Harezm ile olan ticaretini ve bu bölgenin güney ile olan münasebetlerini kesmişlerdir. Bundan sonraki ikiyüz yıla yakın zamanda Kumanlar, Rus tarihinin akışında en ön safta yer alırlar. İç ihtilaflara düşen Rus prensliklerinin kavgalarına karışmış ve böylece Doğu Avrupa tarihinin bu yöresinde yeni bir devir açılmıştır. Bundan sonra, bölgenin istep mıntıkası hâkimiyeti uğrunda, Ruslarla Türkler arasında büyük bir mücadele başlamış ve bu mücadele Moğol istilâsına kadar belirli aralıklarla iki tarafın başarıları ve kayıpları ile sürüp gitmiştir. Sonunda, kalabalık ve massiv bir kitle oluşturan Ruslar üstün gelirler. Halbuki, bu devirde Ku-

manların dostluğunu ve ittifakını kazanabilmek maksadiyle Rus Knazları, Kuman Hanlarının kızları ile evlenmeği büyük bir mazhariyet saymışlardır.

Bizans İmparatorluğu ile ilk temasları 1078 de olmuş ve bu temaslar bütün 11. ve 12. yüzyıllarda gâh müttefik ve dost, çoğu zaman da düşman olarak sürmüştür. Aradan geçen zamanda çok hareketli bir hayat sürdüren ve kan kaybeden Kumanlar, 12. yüzyılda doğudan gelen yeni katılmalarla çok kuvvetlenmiş, bu yeni katılan KIPÇAKLAR'ın çok kuvvetli olmalarına rağmen, Batıda Kuman adı yaşamakta devam etmiş ve Kıpçak adı, ancak Güney Rusya isteplerinde coğrafî bir isim olarak yerleşmiştir. Macaristan'dan Ural dağlarına ve İç Asya'da Talas ve Çu ırmaklarına kadar uzanan çok geniş bir alanda yayılan Kuman – Kıpçaklar, Moğol istilâsına kadar bölgenin hâkim unsuru olmakta devam etmişlerdir. Rus destanlarına konu olmuşlar, Romanya'da devlet teşkilinde ve İkinci Bulgar devletinin kuruluşunda büyük payları olmuş, Bizans İmparatorluğunda en üst mevkilere kadar yükselmişlerdir. 14. yüzyılda Bulgar hükümdar hanedanları bunlardan oluşmuştur. Moğol istilâsından kaçan çok sayıda Kuman Macaristan'a sığınmış ve orda daha sonra orduda ve devlet idaresinde önemli yerlere gelmişlerdir.

Buraya kadar saydığımız bütün bu Türk kavimleri, sayıca belki de Anadolu'da yerleşenlerden çok daha fazla idiler. Lâkin büyük mesafeler arasında dağılmış, devamlı mücadeleler sonunda yenik düşmüş, bu son durakları olan ülkelerde yerleşmiş, önce Hristiyanlığı kabule zorlanmışlar, ardından da arkalarında hemen hiç bir iz bırakmadan eriyip gitmişlerdir. Türk âleminin bu son derece mühim kolu hakkında en büyük haber kaynağımız başta Bizans kaynaklarıdır. Zira, gelişmiş ve Antik çağdan beri ihtimamla işlenen ve sürdürürülen tarih yazıcılığı ve bu kavimlerle olan sürekli temasları bunun başlıca sebepleridir. Buna rağmen Türkiye'de en az tanınan ilim dalı *Bizantinoloji* yani *Bizans tarih ve medeniyetinin araştırılmasıdır*. Elbette bu araştırmalar bu günki Yunan araştırmaları ile de çok yakından ilgilidir ve ikisi bir çok Avrupa Üniversitelerinde beraber yürütülür.

BİZANS MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI

Batı'da Bizans'ı araştırma gayretleri oldukça eskiye dayanır. 15. ve 16. yüzyıllarda, Avrupa içlerinde durdurulmaz bir hâlde ilerleyen Türklerin tarihi ve nereden gelip nasıl bu kadar kudrete eriştikleri hususunda uyanan alâka, Batı ilim âlemini Bizans kaynaklarını araştırmaya sevketmiştir. Rönesans ile başlayan Eski Yunan ve Roma tarih ve kültürünü araştırma çalışmaları, Bizans'ın da öğrenilmesine sevkeder. Lâkin, Antık kültüre karşı duyulan alâka ve hayranlığın yanında Bizans araştırmaları çok geri kalır ve ihmal edilir. Yine de Fransa'da ve daha sonra Almanya'da canlanan Bizans filolojisi araştırmaları, 19. yüzyılın sonunda önce Fransa'da ve ardından Almanya'da çok kuvvetlenir ve modern manada sistemli araştırmalar başlamış olur.

1892 *yılında Almanya'nın Münih şehrinde bir Bizans Araştırma Enstitüsü* kurulur ve *Byzantinische Zeitschrift* adında bir de dergi çıkarılmaya başlar; aynı zamanda Rusya'da özellikle Bizans tarihi ve kültürü araştırmaları sistemli olarak yapılmaya başlar.

I. Cihan Savaşından sonra tekrar başlayan ve bu defa bütün Avrupa ülkelerine yayılan Bizans araştırmaları, milletlerarası bir hâl alır, Ortaçağ Yunan dili, tarihi, edebiyatı, sanat tarihi yeni baştan ele alınır. Disiplinin adı *Byzantinologie* (Almancada Byzantinistik) olarak tanınır.

II. Dünya Savaşından sonra, vaktiyle Bizans ile az veya çok ilişkisi bulunan bütün ülkeler, Üniversitelerinde Bizantinoloji kürsüleri kurar, eski metinleri neşreder, Bizans'ın sanat ve arkeoloji eserlerini meydana çıkarmak ve işlemek hususunda, birbirleriyle yarış içerisinde büyük gayretler sarfederler. Sanat ve arkeoloji sahasındaki araştırmaların çoğu, Türkiye veya eski Osmanlı İmparatorluğu hudutları içinde yapılmaktadır. Cumhuriyet Türkiyesi, Antik Yunan ve Bizans maddî eserlerinin en çok bulunduğu ülkedir ve bu sebeple de Bizans sanat ve arkeoloji mütehassısları Türkiye'de çalışmaya can atarlar.

Balkan ülkeleri ve Rusya dahil, bütün Avrupa'da Bizans tarihi ve edebiyatı, dili, sanatı her yönü ile ele alınmıştır. Bizans araştırmaları II. Dünya savaşından sonra, Avrupa hudutlarını çoktan aşmış, önce Amerika'da ve daha sonra Kanada'da, Avusturalya'da, Güney Amerika'da, Japonya'da kürsüler kurulmuş ve araştırmalar derinliğine başlanmıştır. Bütün bu manzara karşısında Türkiye'nin hâli hazindir ve maalesef bu hususta en geri kalmış ülkeyiz. Memleketimizde henüz bir Bizans Araştırma merkezi mevcut değildir. Üniversitelerde bir Bizans tarihi kürsüsü yoktur; elli yıldan bu yana Bizans tarihi, Ortaçağ tarihi kürsüleri içinde ek bir ders olmaktan ileri gidememiştir. Hazırlık devresinin çok uzun sürmesi, eski ve yeni en az altı yedi dil bilmeyi gerektiren bu disipline karşı gençler ilgi duymamaktadırlar. Tesadüfen bu sahaya heves eden birkaç ilim adamı da, bedbin ve bölümün acıklı durumu dolayısıyla istikbalinden ümitsizdir. Böyle mihneti çok ve nimeti az bir ilim sahasına heves etmek bir cesaret ve fedakârlık, büyük bir rizk demektir.

Büyük Atatürk 1935 yılında hususî bir kanun çıkararak Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini kurarken, Türklerle uzaktan veya yakından ilgili bütün filoloji kürsülerini: Sinoloji, Hindoloji, Sümeroloji v.s. açmış, nasılsa bu kürsü unutulmuştur. Halbuki kanaatimizce bir Bizantinoloji kürsüsü, en az yukarıda sayılanlar kadar ve hatta onlardan daha mühimdir. Zira, tarihî hâdiselerin değeri, sonraki zamanlar üzerindeki tesirleri ve neticeleri ile ölçüldüğünden Bizans Patrikliği, Yunanistan'ı, Ege Denizi, Kıbrıs'ı ve Oniki Adaları ile tesirleri ve neticeleri yaşayan bir devlettir. Türkler Bizans'ın bütününe sahip olmuş, fakat onun ne olduğunu ve kendisi ile olan münasebetlerini lâyikiyle öğrenememişlerdir. Bizans'ı ve tarihini iyi öğrenmek demek, bir bakıma Türk dünyası tarihini iyi öğrenmek demektir. Zira Bizans, daha 4. yüzyıldan başlayarak Türklerin fasılasız olarak temas ve mücadelelerde bulunduğu en büyük, en uzun ömürlü bir devlet olduktan başka, daha başlangıçtan son anlara kadar, Türklerle yakın temasları sebebiyle onlar hakkında en fazla ve belki de en doğru malumat veren zengin kaynaklara sahiptir. Türk yazılı kaynaklarının hiç bulunmadığı veya çok az olduğu bir devirde Bizans, gelişmiş tarih yazıcılık ananesi dolayısıyla Türklere dair çok zengin kaynaklar bırakmıştır. Cumhuriyet Türkiyesi'nde özellikle İslâmî-Türk ve Selçuklu, Osmanlı tarih araştırmaları bir hayli gelişmekte ve ilerlemekte bulunmasına rağmen, Bizans ve Balkanlar'la olan temaslarımızın araştırılması çok gerilerde bulunmaktadır. *Kanaatimizce, bunun*

telâfisi için ülkemizde en kısa zamanda bir Bizans Araştırma Merkezinin kurulması çok büyük bir ihtiyaçtır.

*

Amerikalılar, 1930'ların sonlarında, Vaşington'da bir Bizans Araştırma Merkezi kurmuşlardır. Burası bir müze, resim ve arşiv koleksiyonu ile zengin bir kütüphaneden oluşmaktadır. Çok zengin bir ailenin vakfı olan bu müessese, 1940'da Harvard Üniversitesine bağlanmıştır. Mükemmel kütüphanesi ve bol imkânları ile bu kurum, bugün dünyada en iyi işleyen bir enstitüdür. Bizans ile uzaktan veya yakından ilgili devamlı 105 periodik satınalan, en son araştırmaları sinesinde toplayan ve her yıl ilk baharda Bizans tarihi ve kültürü ile ilgili symposiumlar düzenleyen Enstitü, II. Dünya savaşından sonra Bizans araştırmalarının dünya ölçüsünde artmasına ve gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bugün, Amerika'nın başlıca üniversitesinde bir Bizans kürsüsü mevcut olduktan başka, bütün dünya Bizans mütehassısları bu müesseseye gelerek çalışmakta ve burasının zengin imkânlarından faydalanmayı ihmal etmemektedirler.

Osmanlı Türkiyesi, bir İslâm devleti olarak daha başlangıçtan itibaren İslâmî eserleri toplamaya büyük önem vermiştir. Bu itibarla İstanbul ve Anadolu'nun başlıca büyük şehirlerindeki kütüphaneler İslâm eserleri ile doludur. Yalnız İstanbul'daki Süleymaniye Kütüphasinde, 80 bin ciltten fazla Türk ve İslâm elyazması mevcuttur. Fakat buna karşılık Türkiye'de Yunanca eser yok denecek kadar azdır. Topkapı Sarayı Müzesinde sayıları sekiz-onu geçmeyen ve hemen hepsi Fatih devrinden kalma el yazması vardır.

Bizans, tarih ve teolojiye dair pekçok eser bıraktıktan başka, en büyük meziyeti, Antik Yunan eserlerini koruma ve sonraki zamanlara intikal ettirme hususunda görülür. Fakat, maalesef bu eserler İstanbul'un fethinden önce ve sonra Batı'ya kaçırılmış ve bu suretle Vatikan dahil, Batı'nın büyük kütüphanelerinde toplanmıştır. Bugün Bizans araştırmaları yapacak olanların hemen hepsi ya Vatikan'a veya Paris'e, Viyana'ya, Münih'e, Oxford'a gitmeye mecburdur; zira bütün Bizans ve hatta Antik Yunan el yazmaları buralarda toplanmıştır.

Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere Türkiye, Ayasofya ve Kaariye camii dahil, Bizans'ın pek çok sanat eseri ile arkeoloji malzemesine sahip bulunmakla bu hususta olsun başta gelmektedir. Halbuki, Rönesanstan beri doğuda seyahat eden Avrupalı hümanistler, burada sistemli olarak Yunan el yazmalarını toplamış veya bunları kopya etmişlerdir. Türkiye Yunan el yazmalarından mahrum olduğu gibi

modern devirde, 19. yüzyılın sonundan itibaren Bizans ve hatta kendisi ile ilgili araştırmaları takip etmeyi de ihmal etmiştir. Bugün Avrupa ve Amerika'da, Bizans araştırmaları ile ilgili tutunmuş en az 15 kadar dergi ile pekçok kaynak neşri ve sayısı binlere varan araştırma ve yayım mevcuttur. Türkiye'nin hiçbir kütüphanesinde ve hatta bütün Türkiye'de bunları bulmak mümkün değildir. Fakat bizim yapamadıklarımızı Amerika yapmış ve bugün dünyada en zengin Bizans araştırmaları merkezine sahip oluştur.

* * *

Bu güne kadar, Türkler için bir Bizans Tarihi yazılamamıştır. Burada, bunun sebeplerini tartışmak istemiyoruz. Mevcut toplu Bizans İmparatorluğu Tarihleri, Türklerin Bizans ile olan çok sıkı ve sürekli ilişkilerini ortaya çıkarmaktan uzaktır. Önce, gayeleri Bizans–Türk münasebetlerini aydınlatmak değildir. Zira, bütün milletler her şeyden önce kendi tarihlerini araştırırlar. Meselâ, Bizans İmparatorluğu tarihleri arasında en iyilerinden biri bulunan Vasiliev'in eseri, Rus–Türk (Peçenek–Kuman) devri hâdiselerini çok etraflı olarak ortaya koyduğu hâlde, Osmanlı–Bizans münasebetleri hakkında çok yetersizdir. Ostrogorsky için de durum aynıdır. Sonra, bu bir ihtisas meselesidir. Bilindiği üzre, her araştırıcıdan bütün problemleri aydınlatması beklenemez. Zira, formasyonu buna müsait değildir. Bin yıldan fazla süren Bizans İmparatorluğu tarihinin her devresi üzerinde aynı derecede ihtisaslaşmakta mümkün değildir.

Diğer taraftan, bir Bizans tarihi yazmanın da çok kolay yolları vardır. Bizde, çoğu zaman yapıldığı gibi, mevcut araştırmalardan gerekli alıntılarla yeni bir eser de meydana getirilebilir. Lâkin, hem Türk–Bizans münasebetlerini çok iyi aydınlatmak, hem de modern olmak, yani en yeni araştırmalardan faydalanmak istendiği zaman, burada her şeydan önce ihtisasa ve aynı zamanda geniş bir tarih kültürüne ihtiyaç vardır. Biz, bu sonuncu ve hiç de kolay olmayan yolu seçtiğimizden işi ciddiye aldık ve Voltaire'in dediği gibi, Tarih yapmış, fakat tarihini yazmayı ihmal etmiş olan aziz milletimizin boş bıraktığı bu çok mühim sahada biraz yardımcı olmayı düşündük. Bunu yaparken en iyi rehberimiz, merhum hocam Macar âlimi Gyula Moravcsik'in "B y z a n t i n o t u r c i c a" adındaki iki cildlik eseridir.

Fakat, araştırmalarımızda karşılaştığımız en büyük güçlük, bu saha (Bizantinoloji araştırmaları bakımından ülkemizde (kaynaklar, dergiler, yeni yayımlar) gerekli malzemenin son derece yetersiz olmasıdır. Bu yüzden, Budapeşte, Viyana, Münih, Vaşington arasında dolaşmak zorunda kaldık.

İSTANBUL'UN GERİ ALINMASI VE VIII. MİHAEL'İN BİZANS İMPARATORLUĞUNU DİRİLTME DENEMELERİ

Bizans çevrelerinin iki nesilden beri hazırladıkları büyük tarihî hâdise nihayet gerçekleşir. VIII. Miahel, 15 Ağustos 1261 de Büyük Konstantin'in şehrine parlak bir merasimle ayakbasmaktadır. 57 yıl süren Lâtin hâkimiyeti devrinde İstanbul, servetinden ve şöhretinden çok şey kaybetmişti: 1204 yılında gaddarca yağma edilen eski Büyük Bizans İmparatorluğunun haşmetli ve debdebeli başşehrinden pek çok hazine Batıya taşınmıştı. Bütün hayatı boyunca sefalet ve fakirlik içinde çırpınan Lâtin İmparatorluğu da, Bizansın pek çok kıymetli eşyasını Batıda satılığa çıkarmıştı. Kiliselerin hazineleri soyulmuş, eski İmparatorluk sarayı (Vlakerna) sefalet yuvasına dönmüştü. Fakat, Şehrin kurtarılması halk arasında büyük bir sevinç yaratmış ve bu münasebetle merasimler hazırlanmış ve İmparatorun Başşehre dahil olması dolayısiyle dinî bir âyin tertibedilmişti. İmparator yaya olarak âyine katılmış, önce Studit manastırına ve oradan da Ayasofya'ya kadar yürümüştür. Patrik Eylül ayında, vaktiyle Bizans İmparatorlarının taç giydikleri Ayasofya'da Mihael ile karısı Teodora'nın başına İmparatorluk tacını koymaktadır. Bu suretle Bizans'ın son ve en uzun ömürlü Paleolog'lar hanedanı kurulmuş olur.

Bizans, daha İznik İmparatoru Vatatzes zamanında Balkanlarda üstün bir duruma erişmişti. Lâkin, İstanbul'un geri alınmasından sonra büyük bir devlet mertebesine yükseldi ve eski Başşehrine kavuşması, Bizans'a Batılılar arasında büyük bir itibar kazandırdı. Bizans artık, yeniden Akdeniz kıyısı meselelerinde söz sahibi olmağa başladı. Elbette bu durum, aynı zamanda büyük tehlikeleri de beraberinde getirmekte idi. Yeni devletin ayakta kalabilmesi için, o zaman sahip bulunduğundan çok daha fazla güce ve şartlara ihtiyaç vardı, yeni vazifeler ve yeni yükümlülükler ortaya çıkmakta idi. Bunları karşılayabilmek için iyi bir orduya ve kuvvetli bir donanmaya ihtiyaç vardı. Geri alınan

Başşehir haraptı, tamire muhtaçtı ve bu hâliyle taşra için büyük bir masraf kapısı açmakta idi. Daha 12. yüzyılın sonunda, Bizans'ın eski hâkim durumunu sürdürmesine imkân olmadığı meydana çıkmıştı. Anadolu'da kurulan İznik Grek devleti, içte daha sağlam ve toplu idi. Lâkin bu taşra devleti hiç bir zaman Bizanslıları tatmin etmemiş ve orasını daima, eski ve büyük devletin yeniden canlandırılması için bir köprü olarak görmüşlerdir. Fakat Lâtin devleti, eski ve büyük Bizans İmparatorluğu bünyesinde öyle büyük rahneler açmıştı ki, geri alınan Başşehir, bunların tedavisine asla muvaffak olamıyacaktı. Zira İstanbul artık, her taraftan hücumlara maruz zaif bir bünyeye sahip bulunuyordu. İtalyan deniz devletleri, Bizans'ın bütün deniz sularına hâkimdiler. Kolonileri, İmparatorluğun bütün arazisi üzerinde yayılmıştı, Akdenizin doğu kesimindeki adaların çoğu onların tâbileri idiler. Yunanistan, daha önce olduğu gibi şimdi de Frankların hâkimiyeti altında bulunuyordu. Greklerin idaresi altında bulunan ve bütün Tesalya'yı da içine alan Epir, Bizans ile birleşmekten şiddetle kaçınıyor ve karşı koyuyordu. Balkan yarımadasının kuzeyinde bulunan Sırp ve Bulgar gibi İslav devletleri, İmparatorluk zararına olarak gittikçe büyümekte ve kuvvetlenmekte idiler. Geıçi bu devletlerden hiç biri, tek başına Bizans ile boy ölçüşebilecek kudrette değil idiyse de, Batıdan İmparatorluğa karşı girişilecek düşmanca bir harekete yardıma hazırdılar. Batı'da ise Bizans'a karşı düşmanlık duyguları besliyenlerin sayısı az değildi. Hususiyle Lâtin devletinin ayakta kalmasında menfaati olanlar bunların başında gelmekte idiler. Bu sebeple Bizans, Batıdan her zaman bir taarruz bekliyebilirdi. Balkan devletleri ile Batıdaki Bizans düşmanlarının birleşmeleri, Bizans'ın sonu demek olurdu. Buna engel olabilmek için siyasî mavevra kabiliyetine sahip bir adama ihtiyaç vardı ve bu kabiliyet, VIII. Mihael' de mevcuttu.

İmparatorluk, Batının taarruz planlarını bertaraf etmek ve İmparatorluğun arazisi üzerinde kurulan Epir devleti ile Lâtin devleti artıklarını ortadan kaldırmak gibi ikili mücadele vermek zorunda idi. Bunlardan ikincisi, birincisinin gerçekleşmesine bağlıydı. Batıda Bizans'a taarruz planının merkezi bulunan Sicilya'da Manfred ve Charles Anjou bu hareketin reisleri idiler. Fakat, Sicilya'nın başarıya erişebilmesi için, Papalığın bu işi desteklemesi gerekiyordu. Bu sebeple, Sicilya ile Papalığın anlaşmasına engel olmak lâzımdı. Mihael' in bütün gayretleri işte bu nokta üzerinde toplanmaktadır. Papalık, Greklerin Başşehre yerleşmeleri ile İstanbul'un Lâtin Kilisesinden

uzaklaşmasını hazmedemiyordu. Bu yüzden, meselâ Papa IV. Urban (1261–1264), Yunanistan'daki Frankları Bizans'a karşı destekliyor ve Bizans ile işbirliği paktı imzalayan Cenovalı'ları da aforoz etmekle tehdit ediyordu. Sicilya'da hüküm süren Almanların Staufen hanedanı ile Papalığın arası öteden beri iyi değildi. Bu sebeple Sicilya Krallığının Fransız Kralının kardeşi Charles Anjou'ya geçmesine yardımcı oldu. VIII. Mihael, Staufen'larla Papa arasındaki gerginlikten faydalanmayı ihmal etmediği gibi, Kiliselerin birleştirilmesi fikrini ileri sürerek Papalıkla olan münasebetleri düzeltmeği başardı.

İmparator, Yunanistan'a karşı bir harekete geçmeden önce, 1259 Pelagonia muharebesinden beri elinde esir olarak bulunan II. Willehardouin'i, kendisine vassal olmayı kabul eden bir yemin verdikten sonra ve ondan Monemvasia, Maina ve Mistra'yı devralarak serbest bıraktı. Fakat bu işbirliği fazla sürmedi, zira Papa Villehardouin'i yemininden afvetti (1261 sonu). Bunun üzerine Villehardouin Venedik ile işbirliği yapmağa başladı. Peloponez'de patlak veren muharebede 5000 *Selçuklu atlısının* da desteklediği Bizans ordusu başarı kazandı ve bu esnada Cenova donanması da Bizans'a yardıma koştu. Aynı sıralarda Epir Despotluğuna ve Bulgarlara karşı harp açıldı. Bulgaristan'daki iç kargaşalıklardan faydalanılarak sahil kaleleri olan Anchialos ve Mesembria'yı elegeçirdi, kara cihetinde de İmparatorluk lehine bir kısım hudut düzeltmeleri yapıldı. Epir'e karşı girişilen seferler başlangıçta fazla başarılı olmadı, Epir Despotu ancak 1264 de sulh aktine zorlandı ve İmparatorun hâkimiyetini tanıdı.

Güney İtalya'ya karşı girişilen muharebeler daha başlangıçtan itibaren başarılı değildi; ücretleri iyi ödenmiyen *Selçuklu kuvvetleri* düşman tarafına geçmekte tereddüt etmediler. Dahası, 1264 de Bizans kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğrıyarak çekilmek zorunda kaldılar. 1263 baharında, Bizans'ın müttefiki bulunan Cenovalıların donanması Venediklilere yenildi. Arada Venediklilerle uzlaşma denemesi bir netice vermemiş ve 1267 de Cenovalılarla ittifak yenilenmiş ve Cenovalılar, kendilerine şehir içinde tahsis edilen yerlerden çıkarılarak İstanbul'un Türkler tarafından zaptına kadar oturdukları *Galata*'ya nakledilmişlerdir. *Galata*, bu tarihten sonra çok çabuk gelişmiş ve bir ticaret merkezi hâlini almıştır.

Cenova'nın Bizans ile yeniden ittifaka varması Venedik'in tereddüdlerine nihayet vermiş ve 4 Nisan 1266 da beş yıllık Bizans -

Venedik andlaşması imzalanmış, fakat bu kere Cenova'ya karşı olan hükümler andlaşmadan çıkarılmıştır. Böylece Bizans, o zamana kadar İtalyan şehir devletleri ile tek taraflı olarak takibettiği politikayı terkederek bir muvazene siyaseti gütmeği denemektedir.

Papanın daveti üzerine İtalya'ya giren Charles Anjou, 26 Şubat 1266 da Manfred ile giriştiği muharebeyi kazanarak Sicilya Kralı olur ve Manfred bu muharebede öldürülür. Bu yeni Sicilya ve Napoli Kralı, Bizans için daha tehlikeli bir hâl almaktadır, zira Papanın himayesinde bulunmaktadır. Ch. Anjou, kısa bir zaman sonra İstanbul'dan kovulmuş bulunan Lâtin İmparatoru II.Baldouin ile İstanbul'u geri almak ve aralarında bölüşmek üzere bir muahede imzaladı (27 Mayıs 1267). Bundan başka bu anlaşma, Charles'ın kızı Baldouin'in oğlu ile de evlendirilerek takviye edilecekti. Az sonra Epir üzerine bir sefer yaparak Wilhelm (Villehardouin) ile buluştu ve onun ittifakını sağladı. Bu esnada Achai'a Prensi de Charles'a yardım etti. Acahi'a Prensinin vârisi bulunan İzabella, Charles'ın bir oğluna nişanlandı. Bunlardan başka Bizans'ın bütün düşmanları Charles ile birleşiyorlardı. Sırbistan ve Bulgaristan da Charles'a ittifak teklifinde bulundular.

Bizans'ın durumu çok kritikti, Papalıkla anlaşma girişimlerini sürdüren Mihael, sonunda başarı kazandı. Papanın gayesi, Kiliseleri birleştirmek ve Arzı Mukaddesi kurtarmaktı, Ch.Anjou'nun Bizans'ı elegeçirme planları onun hedefi değildi. 1204 den beri devam eden hâdiselerden sadece Bizans'ı elegeçirmekle Kiliseler Birliğinin sağlanamıyacağı anlaşılmıştı. Uzak görüşlü bir Kilise doğu politikası, Anjou ailesinin fetihlere dayanan planları ile gerçekleştirilemezdi. Papanın Anjou'lar politikasını destekler görünmesi, Mihael'i Kiliseler Birliğine yaklaştırmak için vasıta olarak kullanılan bir baskı unsuru idi. Fakat 1268 yılında Papa IV. Kleman'ın ölümü, hem Papalık politikasının değişmesine ve hem de Mihael'in yön değiştirmesine sebep oldu ve bir İtalyan olan yeni Papa X. Grégoire da, Kiliseler Birliğinin ve Arzı Mukaddesi kurtarma politikasının hararetli bir taraftarı idi. Böylece, Papalığın doğu politikasında Kiliseler Birliği yeniden ön plana çıkıyordu. Arada, Yunanistan'daki Frankların Bizans'a karşı tutumunda bir değişiklik göze çarptığı gibi, Charles Anjou'nun Balkanlardaki nüfuzuna karşı da evlenmeler yolu ile bazı başarılar sağlandı. Sırplarla bir anlaşma mümkün olamayınca Macar Kralı V.Istvân'a yaklaşan Mihael, oğlu Andronikos'u Macar Kralının kızı ile evlendirdi. Bulgarlarla olan münasebetler de bir ara eski gerginliğini kaybetti.

Bu devirde Doğu Avrupa'da Rusya'da Altınordu devleti, Ön-Asya'da Hülagû'nun Moğol İmparatorluğu ve Mısır'da Memlûk devleti üç mühim siyasi merkezdi. Aysa Moğol devleti ile Altınordu devleti, 1259 dan beri biribirinden kopmuştu. Bağdad'ı da işgalederek Hindistan'dan Akdeniz'e kadar uzanan geniş sahadaki Hülâgû'nun Moğol devleti, 1260 da Memlûkler karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Kıpçak - Türk halkının büyük çoğunluğunu teşkil ettiği Memlûk devleti, 1250 den başlayarak Mısır'a hâkim olmuş ve orada Eyyûbilerin yerini alan bir Türk - Memlûk devletini kurmuştu. Memlûklular, 16. yüzyılda Osmanlılar tarafından bu devlete son verilinceye kadar Mısır'da hüküm sürerler. Devletin kuruluşundan başlayarak Güney Rusya'da yaşıyan Türklerden pek çoğu Mısır'a göçeder ve bu hareketin bir neticesi olarak Mısır, Altınordu ile temasa gelmektedir. Her iki devletin, Hülâgû'nun Moğol devletine karşı düşman olması, bu iki devletin ancak deniz yolu ile ilişki kurmaları neticesini doğurdu. Bu yol üzerinde bulunan Bizans, böyle bir temasın anahtarı hizmetini görmekte idi. Bu sebeple Memlûklularla Güney Rusya'da hüküm süren Altınordu devleti arasında siyasî bir yakınlaşma kaçınılmaz bir hâl aldı. Bunun dışında, geri alınan İstanbul, o zamanın Doğu Avrupa'sı hâdiselerinde söz sahibi olmağa başlamıştı. Fakat VIII. Mihael'in, Konya Selçuk devleti üzerinde bir baskı unsuru olarak Hülâgû devleti ile iyi münasebetler sürdürmesi, böyle bir yakınlaşmaya engeldi. Bu suretle 1254 de Bulgarlarla anlaşan Altınordu Tatarları, Bizans arazisine taarruz ederler. Bu esnada İmparatorluk ordusu ağır bir yenilgiye uğrıyor ve bizzat İmparator VIII. Mihael bu badireden canını zor kurtarıyor. Bu münasebetle Tatarlar, İmparatorluğun Trakya arazisinde büyük tahribat yaparlar. Tatarlar, buna benzer bir akınla İmparatorluk arazisini yeniden harabeye çevirirler.

Bu hâdiselerden sonra Bizans, Altınordu ile olan münasebetlerini düzeltmeğe zorlandı ve 1272 de Nogay Han ile imzalanan andlaşma, Bizans'a Bulgarlardan gelecek taarruzlara karşı emniyeti sağladı. VIII. Mihael, kızı Euphrosyne'yi Nogay Hana verdi ve bununla birlikte pek çok kıymetli hediye de gönderdi. Bu zamandan sonra, Altınordu ve Mısır ile Bizans arasındaki münasebetler uzunca bir zaman iyi olmakta devam etti. Böylece Bizans, Bulgarlara karşı Altınordu'yu, Sırplara karşı Macar ittifakını, en tehlikeli düşmanı olan Ch. Anjou'ya karşı da Papalıkla münasebeti sürdürmek suretiyle düşmanlarını engellemek yolunu meharetle kullandı.

Bundan sonraki siyasî hâdiselerde Papalığın Kiliseler Birliğinde ısrar ettiği, hatta bu gaye uğruna Venedik'i de âlet etmek istediği ve

tam bu sıralarda Ch.Anjou'nun hem Venedik ile ve hem de Balkan devletleri ile Bizans aleyhine ittifaklar aradığı bilinir. Önce, Tesalya Beyliği ile bir dostluk kurar ve arkasından da 1273 de More yarımadasına kuvvetli bir ordu çıkarır, Arnavutluğun bir kısmını hâkimiyeti altına alır. Aynı yıl içinde Bulgaristan ve Sırbistan ile münasebetlerini sıklaştırır. Bizans'ın bütün düşmanları: Lâtinler, Grekler, İslavlar, Arnavutlar Ch.Anjou'nun riyaseti altında birleşirler. Charles, İstanbul'un eski Kralı ile de sıhrıyet kurduğundan artık Bizans tahtı üzerindeki iddiaları gerçekleşme safhasına çok yaklaşmış görünmektedir.

Bu ağır şartlar altında Papa X.Grégoire da, Kiliselerin birleştirilmesine ağırlığını koyarak ısrar ettiğinden İmparator için artık Papanın iradesine boyun eğmekten başka seçenek kalmamıştır. VIII. Mihael, Bizans rahiplerinin büyük çoğunluğunun karşı koymasına rağmen 1273 de İstanbul'a gelmiş bulunan Papa muharahhaslarıyle Kiliseler Birliğinde anlaşır ve rahiplerden bir kısmını da rıza göstermeğe zorlar. *Kiliseler Birliğinin imzası merasimi 6 Temmuz 1274 de Lyon'da tamamlanır.* İmparatorun yanında birlik andlaşmasının altına imzasını koyanlar arasında Georgios Akropolites, eski Patriklerden Germanos, İzmir Metropoliti Theophanes gibi Bizans ruhanilerinin başta gelenleri bulunur ve böylece ikiyüz yıldan beri Papalığın başlıca hedefini teşkil eden, çok kere müzakere konusu olduğu hâlde her defasında neticesiz kalan Kiliseler Birliği, kâğıt üzerinde olsun gerçekleşmiş olur.

İmpratorun, Roma Kilisesinin üstünlüğünü tanımak suretiyle takibettiği siyaset boşa çıkmamaktadır. Papanın baskısı altında Ch. Anjou, Bizans'ı istila planlarından vazgeçmeğe ve 1 Mayıs 1276 yılına kadar süren bir mütareke aktetmeğe razi olur. Venedik de 1275 Martında anlaşmasını iki yıl müddetle uzatmağa mecbur kalır. Az önce bir savunma durumuna düşmüş bulunan Bizans, şimdi yeniden taarruz hareketlerine girişir. Daha Lyon Konsili devam ederken Anjou'ların Arnavutluktaki kıtaları Bizans'ın taarruzuna uğradı, Bizanslılar Berat ve Butrini gibi iki önemli kaleyi elegeçirdikten sonra Draç'ı ve Avlonya'yı muhasaraya başladılar. 1275 yılında İmparatorun kardeşi, kuvvetli bir ordunun başında Tesalya'ya yürüdü. Fakat Atina Dukalığının yardıma koşması sonucunda bu hareket başarısızlıkla neticelendi, 1277 de girişilen ikinci Tesalya seferi de başarılı olmadı. Lâkin Bizans, 1276 da girişilen Eğriboz (Negroponte) ve Ege adalarındaki deniz seferlerinde başarı kazandı ve Ege denizinde yeniden Bizans donanması hâkimdi.

Peloponez'de bu sıralarda beklenmiyen bir değişiklik oldu ve 1278 de II. Wilhelm Villehardouin ölünce, More Despotluğu Ch. Anjou'nun hâkimiyeti altına girdi. İlk bakışta Bizans'ın zararına gibi görünen bu durum, Frank hâkimiyetinin zaiflemesi sonucu Bizans'ın lehine oldu. Daha önce II. Wilhelm'in mücadele etmek zorunda kaldığı güçlükler, bu defa Ch.Anjou'nun eyalet reisinin üzerine yığılıyordu, sürekli muharebeler sonunda memleket harabeye dönmüş ve Lâtin hâkimiyetinden memnun olmayan Grek halkı da ayaklanmıştı. Bu şartlar altında İmparatorluk, Arkadiya'ya kadar uzanan sahada kolayca hâkimiyetini kurabildi.

Dış politikadaki bu başarılar, içeride vukubulan hâdiseler dolayısiyle bir anda tehlikeye girdi. Bizans halkı, rahiplerin mühim bir kısmı ile bütün keşişler, Kiliselerin birleştirilmesine karşı idiler. Kilise ile VIII. Mihael'in ilişkileri daha önce de bozulmuştu. Bizans tahtının vârisi çocuk yaştaki Ioannes Laskaris'in Mihael tarafından gözlerinin oydurulmasından sonra Patrik, Paleologları aforoz etmekle tehdit etmişti. VIII. Mihael Patriği ve bir kısım rahipleri mevkilerinden uzaklaştırmak suretiyle bu badireyi atlatmışsa da, halkın ve kilise mensuplarının bir kısmı uzaklaştırılan *Patrik Arsenios* taraftarı idi ve bunların mukavemeti kırılamamıştı. Bu defa VIII. Mihael Papa ile anlaşarak Roma Kilisesinin üstünlüğünü kabul edince, bütün halk bu davranışa karşı çıktı. Patriğin Papa ile varılan anlaşmaya karşı gelmesi, işi büsbütün güçleştirdi ve bu sebeple yeni bir Patrik seçilmesi zarureti ortaya çıktı. Yeni seçilen Patrik Ioannes Bekkos Kiliseler Birliğini kabul etmişse de, Bizans Kilisesi içinde bir şizma başgösterdi ve birliğe karşı olanlar, İmparatorun atalar dinine hıyanet ettiğini, Lâtinlerin ebedî bir Bizans düşmanı olduğunu ilân ettiler. Fakat İmparator, devletin varlığının sözkonusu olduğunu ileri sürerek UNİON kararında direndi. Bunun neticesinde muhaliflere karşı görülmemiş bir şiddet hareketine girişildi, hapishaneler her sınıftan ve yaştan kimselerle doldu bu şizma (ayrılık) İmparator ailesinin içine kadar girdi.

Şizmanın doğurduğu güçlükler, memleket içinde kargaşalıklara sebep olmakla kalmıyarak komşu ülkelere de sirayet etti. Önce Bulgaristan karşı çıktı ise de, ülkenin iç karışıklıklarından faydalanan Mihael, Bugaristan'ı hizaya getirmeği başardı. Epir Despotu onu takibetti ve az önce Arnavutluktan aldığı liman şehri Butrino'yu işgaletti. Miheel'in uzlaşmaz düşmanı Tesalya Beyi Ioannes, yıllarca Batı devletleri ile işbirliği yaparak Bizans İmparatorluğunun eski toprakla-

rını birleştirme çabalarına karşı mücadele etmiş iken şimdi bütün Ortodoksların hamisi kesilmekte ve bütün Union aleyhtarlarını etrafına toplıyarak 1278 de topladığı bir konsilde İmparatoru heretik (zındık) ilânetmektedir.

Bizans - Roma Birliğini ayakta tutabilmek için Papanın da mücadele etmesi icabetmiştir. Papa X.Grégoire'ın 1276 da ölümünden sonra, Roma'da Sicilya Kralının nüfuzu artmış ve Roma - Bizans işbirliği duraklamıştı. Papa III. Nikola (1277–1280), bu işe ağırlığını koymuşsa da, onun az sonra ölümü üzerine seçilen yeni Papa IV. Martin Napoli Kralının nüfuzu altına girmiştir. Bir Fransız olan Martin, Anjou ailesinin istilâ siyasetinin âleti hâline gelmiştir. Papanın himayesi altında Ch.Anjou, eski Kral II. Baldouin'in oğlu Filip ve Venedik Cumhuriyeti arasında "Grekler tarafından gaspedilen Lâtin İmparatorluğunu kurtarmak" maksadıyla 3 Temmuz 1281 de bir andlaşmaya varılır. Hatta Papa, çok daha ileri giderek VIII. Mihael'i aforoz eder ve bütün Hristiyan Hükümdarlarının onunla işbirliği yapmasını yasaklar.

Böylece VIII. Mihael'in Kiliseler politikası iflas etmiş ve bizzat Roma, bunun feshedildiğini ilân etmiştir. Batı devletleri İmparatora karşı savaşmak üzere birleşirler: o zaman Avignon'a sığınmış bulunan Papa kendilerine moral verir, Venedik donanmasını Sicilya'nın emrine verir, Balkan devletleri de Bizans aleyhindeki bu cepheye katılır. Ch.Anjou ile işbirliği hâlinde bulunan Sırp Kralı Milutin (1282–1321) ile Tesalya Beyi Ioannes Makedonya'ya taarruz ederler, Sırp Kralı Üskübü elegeçirir.

Bulgaristan'da, İmparatorun adamı olan III. Asen İvan'ı yerinden uzaklaştıran ve Kuman soyundan gelen I.Georg Terter (1280–1292) de, Boyarların temsilcisi sıfatiyle tahtı elegeçirince Bizans aleyhindeki cepheye katılır, Anjou'larla ve Tesalya ile birlikte hareket etmeğe başlar. O zamana kadar Ch.Anjou, hedefine bu derece yaklaşmamış ve VIII.Mihael de bu derece tehlikeli bir duruma düşmemişti. Bizans İmparatorluğunun sonu gelmiş gibi görünüyordu.

Böyle kritik bir durumda vukubulan mühim bir hâdise, Anjou'ların istilâ planlarını altüst edecek ve Bizans sarayı başarısının bayramını kutlayacaktı. İmparator VIII. Mihael ile Aragonya Kralı III. Peter, 1266 da Manfred'i devirerek Sicilya Krallığını elegeçiren Ch. Anjou'ya karşı bir komplo hazırladılar. III. Peter Manfred'in damadı idi ve Bizans, planlarını gerçekleştirebilmek için ona maddî yardımda

bulundu ve Peter bununla bir donanma meydana getirdi. Aynı zamanda Sicilya'da yabancı hâkimiyete karşı halk ayaklanmaya tahrik edildi. Anjou'ların devamlı harp politikaları ile sivil idarenin yolsuzlukları, halk arasında büyük bir huzursuzluk yaratmıştı. Bizans'ın para yardımı bu hoşnutsuzluğu büyük ölçüde destekledi. 31 Mart 1282 de, Paskalyanın ikinci gününde, akşam kilise çanları halkı ibadete davet ederken Palermo'da patlak veren ve bütün Fransızların kılıçtan geçirilmesini işaret eden ayaklanma hareketi, çok çabuk bütün adaya yayıldı ve son derece kanlı bir tarzda geliştirildi. Böylece Sicilya'da Anjou hâkimiyeti sona ermekte idi. Ağustosta Peter donanması ile Sicilya'ya yanaştı, Palermo'da Sicilya Kralı ilân edildi. Bundan sonra Ch.Anjou, ancak İtalyan yarımadasındaki mülklerini muhafaza edebildi. Papa da bu hâdise sonunda ağır bir darbe yemiş oluyordu. Lâtin İmparatoru ünvanını taşıyan Filip, hayallerinin sona erdiğini gördü, Venedik ise, Bizans'a ve Aragonya Kralına yanaşmak için fırsat kollamaya başladı. Yirmi yıldan beri İmparatorluğa karşı hazırlanan fırtına, VIII. Mihael'in dâhiyane tertipleri sonunda suya düşmekte idi.

Batı'nın Bizans'ı istilâ tasavvurları karşısında İmparatorluk başarılı olmuştu. Lâkin, İmparatorluğun eski arazisini geri almak üzere girişilen muharebelerin neticeleri cılızdı. Balkan yarımadasının yarısında İslav devletleri hâkim bulunuyorlardı. Bir aralık İmparatorluk, Bulgaristan'dan bir kısım arazi geri almağa muvaffak oldu ise de, Sırbistan tehditkâr olmakta devam ediyordu. Denizlerde de hâla İtalyan şehir devletleri hüküm sürmekte idiler. Peloponez'in bir kısmı büyük bir gayret sonunda İmparatorluğa katılmış ise de, mühim bir kısmı hâla Frankların elinde bulunuyordu. Attik yarımadası ile Böotia ve civar adalar da Frankların mülkleri idiler. Tesalya, Epir, Etolia ve Arkadia Anjou'ların hâkimiyetini tanıyor ve İmparatorluğa karşı sert bir tutum takınıyorlardı. Bizans'ın bu eski arazisini geri almak hususundaki çabaları, burada olduğu kadar hiç bir yerde mukavemetle karşılaşmamıştı. 1204 de vukubulan facia, Bizans'ın iç çekişmelerinin bir neticesi olduğu gibi, bu defa ayrılık istekleri birleştirme çabalarına şiddetle karşı koymakta idi. İmparatorluğun birleştirme arzusuna karşı koyanların başı, Balkanlarda Tesalya magnatları idiler.

Balkanlardaki sürekli harpler ve Anjou'lara karşı yapılan savunma muharebeleri, Bizans İmparatorluğunu bitkin bir hâle getirmişti. VIII. Mihael'in Batı politikası, bu girişimlere sürükliyen fikirler bakı-

mından anahatlarında, Manuel Komnen'in Batı siyasetini andırmakta idi. Bu politika, Mısırdan İspanya'ya kadar uzanan sahalardaki dünya hâdiseleri üzerinde te'sirini gösteren bir Cihan siyaseti idi. Fakat, devletin sırtına o zamanki Bizans'ın kaldıramıyacağı kadar ağır yükler yüklemekte idi. Zira, Mihael'in büyük bir devlet olmak uğrundaki gayretleri, devletin hayat kaynaklarını tüketmekte idi. Vaktiyle Manuel devrinde olduğu gibi şimdi de, Anadolu'da Bizans'ın karşı koyma gücü kalmamıştı ve bu husus İmparatorluk için ağır neticeler doğuracaktı. Bizans İmparatorluğu, Mihael'in bütün gayretlere rağmen, sür'atle ve tedavisi imkânsız bir çöküntüye doğru ilerliyordu. VIII. Mihael'in büyüklük tutkusundaki İmparatorluğu ile haleflerinin süflî Bizans devleti arasında büyük bir fark vardı. Zira, VIII. Mihael'in halefleri zamanında Bizans, önce küçük bir devlet hâlini alıyor ve daha sonra da komşularının siyaset arenası oluyordu. Bu büyük değişikliğin sebebi çok açıktı: VIII. Mihael dâhiyane bir devlet adamı olmasına karşılık, halefi II. Andronikos zaif ve yetersiz bir adamdı. Sona ermek üzere bulunan 13. yüzyılda görülen Bizans'ın süratli çöküşünün kökleri ise, derinlere kadar inmekte idi. Devletin bünyesindeki dertler tedavisi imkânsız bir hal almıştı, dışarıdan uğradığı baskılar ise, Bizans'ı kaçınılmaz akibete doğru sürüklüyordu. Devletin organları çürümüştü ve VIII. Mihael zamanında uğradığı haddinden fazla yüklenme, çöküntüyü hızlandırdı. Tam bu sıralarda genişlemekte olan Osmanlı ve Sırp devletleri ise, yeni bir devrin başladığına alâmetti. Doğudan ve Batıdan aynı zamanda uğradığı taarruzlar karşısında Bizans İmparatorluğu, askerî ve malî bakımdan âciz bir duruma düştü. Bizans'ın çöküşü, işte bu iç ve dış faktörlerin neticesi idi.

II. Andronikos (1282–1328), yüksek kalitede bir devlet adamı olmamasına rağmen, genellikle sanıldığı gibi zaif ve yeteneksiz bir insan da değildi. Devlet idaresi hatasız olmamakla beraber, devletin karşıkarşıya bulunduğu problemleri çözmek maksadiyle aldığı tedbirler, onun devlet idaresinde anlayışlı bir hükümdar olduğunu göstermektedir. Yine de eger başarılı olamamışsa bu, hâdiselerin artık onun kudretini çoktan aşmış bulunduğunu gösterir. Çok iyi yetişmiş bir Prens olan II. Andronikos, ilme ve debiyata karşı çok ilgiliydi. Devrin Theodor Metochites ve Nikeforos Gregoras gibi en tanınmış fikir adamları, onun yakın çevresini teşkil ederlerdi. Şayet siyasî sahadaki çöküşüne rağmen, Paleologlar devri kültür sahasında gelişmiş ve İstanbul da o zamanın kültür merkezi olabilmişse, bu işde Andronikos'un büyük payı vardı.

Daha babası hayatta iken Andronikos, Ortak İmparator olarak devlet idaresine katılmış ve tecrübe edinmişti. Bizans, başlangıçtan beri olduğu gibi şimdi de, hukukî yönden olsun devletin birliği ve bölünmezliği prensibine bağlı idi. Fakat, devlet mekanizması gittikçe laşka bir hal almış ve merkez ile eyaletler arasındaki ilişkiler gittikçe gevşemişti. Bundan böyle artık eyaletler, bir eyalet reisi tarafından merkezî idare namına yönetilir bu sebeple de valiler çoğunluk, İmparatorun akrabası veya nedimleri gibi kimselerden seçilirlerdi. Lâkin, bunların sıksık değiştirilmesi, kendilerine olan güvenin uzun sürmediği anlamınnı ifade etmektedir. Bu suretle bu çok ince olan bağlaın kopması, eyaletlerin yerli toprak ağalarının hâkimiyetleri altına girmesine sebep oluyor ve böylece devlet idaresinin temelini teşkil eden sıkı merkeziyetçi sistem ve bunun iyi işliyen hiyerarşisi ortadan kalkıyordu.

Geri alınan Başşehirde Paleologlar hanedanının yerleşmesi, Bizans büyük soylularının zaferi idi. Feodalleşme bu sırada yeniden hız kazanıyor ve 14. yüzyılda en yüksek seviyesine erişiyor. Sivil ve ruhanî toprak sahipleri, mülklerini ve bunun üzerinde oturan toprağa bağlı serflerin (paroiki) sayısını artırıyor, geniş ölçüde imtiyazlar sağlıyor ve bir çok muafiyet elegeçiriyordu. Bunlar, halkın gittikçe artan sefaleti ortasında, ayrıcalı mutlu bir hayat geçiriyorlar ve devletin yükümlülüklerinden her an daha uzaklaşıyorlardı. Buna karşılık yalnız köylü mülkleri ortadan kalkmakla kalmıyor, bunun yanında küçük soylular da hem arazisini kaybediyor hem de işçi gücünü büyük mülk sahiplerine kaptırıyordu. Bu sıralarda sıklaşan düşman akınları ise, memleketi harabeye çevirmekte ve bu akınlar karşısında ancak büyük mülk sahipleri ayakta kalabildiğinden bu hareket gittikçe hızını artırmaktadır. Bu tarzdaki gelişme devleti sadece siyasî yönden mecalsiz bir hale getirmekle kalmıyor, malî ve askerî bakımdan da zaafa uğratıyordu. Büyük mülkler, artan bir tempoda vergi muafiyeti kazandığından ve bunun yanında devlete vergi ödiyen köylü ve küçük asilzade sınıflarını büyük mülkler ortadan kaldırdığından devletin vergi gelirleri gittikçe azalıyor ve vergi toplanmasında görülen bozukluklar da, büyük ölçüde buna yardım ediyordu. Bütün diğer toprak sahipleri gibi timar (pronoia) mensupları da imtiyazlarını artırmakta devam ediyorlardı. Başlangıçta PRONOİA'lar bir hizmet karşılığı faydalanmak üzere ve miras bırakılması caiz olmayan mülkler olduğu hâlde, zamanla bu topraklar şahısların tasarrufuna geçmeğe ve babadan oğula verilmeğe başlanmıştır. VIII. Mihaeli'in, daha tahta çıktığı anda yandaşlarına Pronoia'lar hibe ettiğini devrin tarih-

çisi Pachymeres yazar. Zaman ilerledikçe de İmparatorluk, Pronoia'ları mülk edinmek istiyenlerin arzusunu yerine getirir olmuştur. Bununla beraber genellikle Pronoia mülkleri, bundan önce olduğu gibi bundan sonra da, hususî bir statüye bağlı olmakta devam etmiş ve meselâ satılması yasak edilmiştir. Lâkin gittikçe kuvvetlenen feodalizm karşısında Pronoia sisteminin de, aslî hedefinden saptırıldığı bir gerçektir. Bu sistemin böylece bozulmasından sonra, Bizans ordusunun büyük bir kısmı ücretli askerden toplanır olmuş ve bu hâl, devlet maliyesine ağır yükler getirmiştir. Bilhassa VIII. Mihael devrinde büyük iddialarla girişilen askerî seferler, devlet maliyesini kemirmiştir. Bu esnada, hudut boylarında muhtelif garnizondakiler dışında, İmparatorluğun sefere ancak 15000 kadar asker çıkarabildiği tahmin edilmektedir. Elbette, devletin parlak devirlerinde sahip olduğu orduya nisbetle ve hatta Komnenler devri ile karşılaştırıldığında bu ordu az olmasına rağmen, fakirleşmiş bir İmparatorluk için ve bilhassa çoğu ücretli olan böyle bir ordunun ayakta tutulabilmesi yine de ağır bir yük olmuştur. Bu şartlar altında ordunun esaslı bir tarzda azaltılması icabetmiş ve II. Andronikos bu işi yapmak zorunda kalmıştır. Fakat, bu hususta da aldığı tedbirler yanlış neticeler verir. Meselâ, donanma büyük maddî fedakârlık icabettirdiğinden donanmayı tamamen kaldırmayı ve Cenova'nın ittifakından faydalanmayı düşünmesi, ekonomik bakımdan da devleti Cenova'ya bağımlı bir hâle getirmeğe sebep olmuştur. İmparator, kara ordusunu da son derece azaltmış ve böylece ordu, yok denecek hâle gelmiştir. Yaklaşan Osmanlı akınları karşısında, böyle bir duruma düşen Bizans İmparatorluğunun mukavemet göstermesi elbette beklenemezdi.

Bizans altınının değersiz madenlerle kıymetinden düşürülmesi neticesinde, iktisadî bir buhran meydana gelmişti. 11. yüzyıldan beri gittikçe değer kaybeden Bizans altını (Hiperper), 12. yüzyılda nisbî bir değer kazanmış ve 13. yüzyıla daha değerli bir para olarak girmişti. Bunun da sebebi, altın oranının % 90 miktarında artırılması idi. Bu tarihten sonra, değer kaybetmeğe başlıyan Hiperper'in dış itibarı da sarsılmaktadır. 13. yüzyılın ortasından itibaren daha üstün değerdeki İtalyan şehir devletlerinin paraları karşısında devamlı olarak gerilemiş ve bir zamanlar dünya ölçüsünde sayılan bu paranın, artık hiç itibarı kalmamıştır. Meselâ, 14. yüzyılın ortasında artık aslî değerinin ancak yarısını tutturabilmektedir. Bunun neticesi olarak Bizans'ta fiyatlar ölçüsüz derecede artar, özellikle gıda maddeleri halk için bir dert olmağa başlar. Bundan sonra Bizans'ın malî durumu da gittikçe bozulur, iktisadî hayatın gelişmesi acıklı bir hal alır ve Bi-

zans halkı bu yüzden iktisadî durumun bütün yükünü sineye çeker. Sürekli olarak azalan devlet gelirlerini artırabilmek için II. Andronikos vergileri yükseltmiş, fakat bu tedbir ancak geçici bir ferahlama yaratabilmiştir. Bu sıralarda gelirlerin 1 milyon Hiperper olduğu bilinmektedir. Fakat verginin artırılması nisbetinde halkın yükünün ağırlaştığı da bir gerçektir, yine bu sıralarda aynî vergi toplanmasına da başlanmıştır. Bu esnada devlet gelirlerinin artması sadece, gelirlerin yükseltilmesi neticesi olarak kalmayıp II. Andronikos'un büyük mülk sahiplerinin imtiyazlarını daraltmasının da bir neticesi oluyordu. Bununlaberaber dişli mülk sahipleri ile nufuzlu manastır mülklerinden fazla gelir sağlanamadığı anlaşılıyor.

II. Andronikos'un bu esnada toplamayı başardığı vergi gelirlerinin çağdaşlarının gözünde çok fazla gibi görünmesi, bu devirde Bizans'ın ne derece fakirleşmiş olduğunu gösteren delillerden biridir. Bizans'ın parlak devrini yaşadığı ilk Orta Çağda, yıllık gelirlerin o zamanın sağlam altın parası ile 7–8 milyonu bulmasına karşılık şimdi gelir ancak 1 milyona erişebilmekte idi ve bu zamanın altını, değer bakımından eski devir altınının ancak yarısı kadardı. Elbette II. Andornikos'un vergi reformundan önce, gelir çok daha azdı. Şüphesiz vergiler devletin biricik gelir kaynağı olmamakla beraber, en büyük dilimini yine de bunlar oluşturuyorlardı. Zira, gümrük resminin büyük bir kısmı şimdi artık Bizans'a değil, İtalyan deniz devletlerine aitti.

Devlet idaresinin carî harcamaları, gelirlerin büyük bir kısmını yutmakta, bundan başka Bizans'ın hudutlarını sıkıştıran komşu ülkelere büyük meblağlar ödenmekte, nihayet 20 kadırga tutan donanmayı ve 3000 kişilik daimî suvarî ordusunu beslemek gerekmekte idi. Bu ordunun 2000 kişisi Avrupa yakasında, 1000 kadarı da Anadolu'da üslenmiş bulunmakta idi. İmparator, gelirlerden büyük bir kısmını istiyen bu ordu masraflarını, maddî durumun ağır olması sebebiyle daha tahta çıktığı esnada azaltmış ve bir daha ordu harcamalarını artırma imkânı bulamamıştır. Buna karşılık, hudutlar üzerine yüklenen yabancı kavimlerden sulh satın almak maksadıyla ödenen meblağlar, büyük bir yekûn tutmağa başlamış ve bu usul devletin çöküşünü hızlandıran faktörlerden biri hâlini almıştır. Küçük bir devlet hâlini alan Bizans, eski parlak devirlerin hayali ile övünüyor, fakat ona lâyık olmak için yerine getirilmesi gerekenleri üstlenemiyor, coğrafî durumunun gerektirdiği ihtiyaçları karşılamak kudretinden mahrum bulunuyordu.

II. Andronikos'un devlet idaresi, babasının siyasetinden bazı bakımlardan farketmekle kalmadı, özellikle harpler bakımından büsbütün ayrıldı. Zira, yeni şartlar bu noktada devleti tamamiyle değişik bir politika takibetmeğe zorlamakta idi. Kiliseleri birleştirme siyaseti, IV. Martin'in Papa seçilmesinden ve hele Sicilya katliamından sonra, manasını kaybetmişti. II. Andronikos, daha tahta çıkışından hemen sonra Ortodoksiye sadık kalacağını ilân etti. Bunun üzerine VIII. Mihael'in Union siyasetini kabul eden Ioannes Bekkos görevinden ayrıldı ve Lyon Sinodundan sonra mevkiinden uzaklaştırılan Iozef tekrar Patrik oldu ve onun az sonra ölümü üzerine de Kıbrıslı Georgios Patrik seçildi. Böylece ruhanî buhran sona ermiş ve Lyon konsilinden beri devleti sıkan kâbus ortadan kalkmıştı. Lâkin, Bizans Kilisesinin bozulan dengeyi yeniden kurabilmesi için daha uzun zaman geçmesi gerekti. *Radikal zahit Zeolt partisi* ile ılımlı ve hükûmet yanlısı "politikacılar" lakabı verilen parti arasındaki tartışma yeniden alevlendi. Çok önce vefat eden Arsenios'u tutan Zelot'lar, kiliseye ve devlet idaresine karşı idiler. Zaman ilerledikçe çığrından çıkan bu tartışmalar, müfrit taraftarlar dışında Arsenit'lerin büyük bir bölümünün 14. yüz yıl başında Kilise saflarına katılması ile sona erdi.

Kilisenin mevkii ve İmparatorluğun bütün manevî hayatı üzerindeki nüfuzu, kuvvetli bir Ortodoks olan II. Andronikos'un hâkimiyeti zamanından en yüksek seviyeye erişti. Lâtin hâkimiyeti devrine rastlayan ve uzun süren buhrandan, Kiliseler Birliği denemeleri sırasındaki çalkantılardan sonra Bizans manastırları artık, maddî ve manevî bakımdan parlak bir devreye erişti. Manastırlar ve bunlar arasında en kıdemlisi bulunan *Athos* manastırı altın devrini yaşadı, manevî güçleri arttı, arazileri genişledi. Aleksi Komnen zamanından beri İmparatorun şahsına bağlı bulunan *Athos manastırları*, 1312 deki bir İmparatorluk fermanı ile İstanbul Patrikliğine bağlandı. Bundan böyle, bütün Athos manastırlarının reisi ve ruhaniler meclisinin başı (Protos), Patrik tarafından tayin edilecekti. Kilise hiyerarşisinde de bu sıralarda değişiklikler yapıldı. Bundan sonraki gelişmelerde devlet hudutları gittikçe daraldı ve küçüldü, buna karşılık Ortodoks Kilisesi, hem elden çıkan arazi üzerinde, hem de Balkanlar'da, Kafkasya'da, Rusya'da... olmak üzere Ortodoks dünyasının merkezi olmakta devam etti, Bizans devletinin temel bir unsuru olarak kaldı.

Devletin içinde bulunduğu askerî ve malî durumdan dolayı II.Andronikos, dış politika meselelerinde çok ölçülü hareket etti. Bu

yüzden her yönde dostane ve sulh yoluyla anlaşmalar yaparak devleti emniyet altına almağa çalıştı. Sicilya katliamından beri Batıdan ciddî bir tehlike görünmemesine rağmen, Bizans ile ilişkisi bulunan devletlerle iyi münasebetler kurmağa çalıştı. İlk karısı Macar Prensesi Anna'nın erken ölümünden sonra 1284 de Monferrat Markgrafının kızı Irene ile evlendi, böylece Monferrat ailesinin Selânik üzerindeki taht iddiaları da sona ermiş oluyordu. Oğlu ve tahtın vârisi IX. Mihael'i ise, bir Ermeni Prensesi ile evlendirdi. Batı'da Bizans'a karşı düşmanca tasavvurlar henüz tamamen ortadan kalkmamıştı. Bunun başlıca iki mihrakı Fransa ile Napoli Krallığı idi. Napoli Kralı, Anjou'ların Bizans aleyhtarı politikasına vâris olmuştu. Epir'deki bir kısım araziyi elegeçirmeği başardı ve bu hâdise, Tesalya Beyi ile aralarının açılmasına sebep oldu ve Tesalya Beyi Epir'e taaruz edince, Epirli'ler Bizans'tan yardım istediler. Böylece uzun bir zaman sonra Yunanistan'da hâdiseler Bizans lehine gelişmeğe başladı. Fakat, az sonra Epir Despotu ile Bizans'ın eski düşmanı Tesalya Beyleri vefat etti. Bu hâdiseden faydalanan Sırplar, Epir arazisine taarruz etmekte gecikmediler.

Sırpların güneye doğru Bizans arazisi üzerine daha önce giriştikleri taarruzlar, bundan sonra artık fasılasız devam edecekti. Milutin (1282–1321), Bizans'ın elinden Üsküb'ü almıştı ve 1297 de Bizans'ın Sırplara karşı yaptığı seferler de neticesiz kaldı. II.Andronikos, Sırp Kralına kızkardeşi Eudokia'yı vererek sulhu sağlama bağlamaktan başka çare bulamadı. Fakat, Trabzon İmparatorundan dul kalan Eudokia'yı Milutin reddetti ve II.Andronikos, onun yerine 5 yaşındaki kızı Simionis'i vermek zorunda kaldı. Bu evlenme Milutin'e ülkesine itibar kazandırıyor ve muhaliflerine karşı onu güçlendiriyordu. Uzun müzakerelerden ve tanınmış bilgin olan Th.Metochites idaresindeki elçi heyetinin vardığı anlaşmadan sonra, 1299 yılında iki ülke arasında sulh imzalandı. Küçük yaştaki Bizans Prensesi, daha önce iki defa evlenmiş bulunan Milutin'e gelin gidiyordu. Milutin tarafından evvelce elegeçirilen Ohrid -Prilep ve İştip hattının ötesindeki Bizans arazisi Milutin'e cehiz verildi.

Bizans ile varılan dostluk anlaşması, Sırp devleti üzerindeki Bizans tesirini artırdı. Sırp sarayında ve devlet idaresinde Grekleşme kuvvetlendi ve Stefan Duşan zamanında bu tesir evcine çıktı. Bundan sonraki yıllarda, iki devlet arasındaki gelişmeler çok dalgalı bir seyir sürdürmüşse de, Bizans'ın Sırplar üzerindeki kültür tesirleri gün geçtikçe arttı.

Bizans'ın Balkanlarda bu derece zaif bir duruma düşmesi, İmparatorluğun malî ve askerî yönden bitkin bir hale gelmesi, dış politikada ise özellikle Anadolu'da karşılaştığı ölüm derecesine varan hâdiseler, Cenova ve Venedik ile sürdürülen muharebelerin bir neticesi idi. VIII.Mihael'in Venedik'in veya Cenova'nın tek taraflı nufuzu altına düşmemek için çaba sarfetmesine karşılık II.Andronikos, büyük siyasî hatalardan birini işliyerek Cenova'ya dayanma yolunu tutmuştu. Bu sıralarda Venedik, Ege denizinin güney tarafına hükmederken Cenova da Oniki adalarda, Marmara denizinde ve Karadenizde kuvvetli koloniler kurmuş ve Galata'da yerleşerek buradan Karadenize ve Akdenize açılan deniz yollarını kontrolu altında bulunduruyordu. Bu suretle Cenova'nın çok kuvvetlenmesi neticesinde, Cenova ile Venedik arasındaki eski rekabet arttı ve 1294 de bu iki deniz hâkimi devlet arasında bir harp patlak verdi, kısa bir zaman sonra Bizans İmparatorluğu da bu harbe sürüklendi. İki İtalyan devleti Başşehir önünde biribirine girdiğinden ve Cenova'lılar İstanbul' dan himaye gördüklerinden, muharebe Venedik ile Bizans'ı da karşıkarşıya getirdi. Muharebenin en kızıştığı bir anda Cenova, Bizans'ı kendi başına terkederek Venedik ile 1299 de ebedî bir sulh yaptı. Sonunda Bizans ile Venedik arasında da 1302 de Bizans'ın Venedik"e ağır bir tazminat ödemeğe mecbur olduğu bir sulh imzalandı. Bizans Venedik'e eski ticarî imtiyazlarından bir çoğunu verdi ve Adalar denizinde bazı kolonileri de ona terketti. Bu hâdiselerden dolayı Cenova, Galata'daki yerlerini kuvvetli surlarla tahkim zorunda kaldı. Bununla da yetinmiyerek Cenova kumandanı ve Foça'daki şap madenleriyle çok zenginleyen Benedotto Zaccaria, 1304 de Bizanslıların elinden Sakız adasını aldı. Muharebeden her iki İtalyan devleti kuvvetlenerek çıkmış, fakat hiç beklemediği bir muharebeye sürüklenen Bizans, zarar görmüş, üstelik alçalmış bir hâle düşmüştü.

OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞU

Tam bu sıralarda Anadolu'da dünya çapında önemli hâdiseler vukubuluyor ve bu hâdiseler Bizans'ı canevinden vuruyordu. 13. yüzyılın ortasında, bütün Yakındoğuyu altüst eden Moğol istilası önünden kaçan sayısız Türk boyu Anadolu'ya sığınmıştı. Büyük sayıda insan Selçuklu-Bizans hudutları üzerine yığıldı ve bu insanlar toprak ve ganimet aramak suretiyle Anadolu'nun batısında akınlara başladılar. Zamanla Türk akınları dozunu artırdı, lâkin Bizans'ın mukavemeti zaifti. Bizans'ın İznik devleti zamanında kurulan savunma sistemi yıkılmış ve memleket düşman hucumlarına açılmıştı. 1261 de eski Başşehre taşınma hâdisesi, İmparatorluğun Anadolu' daki savunma sisteminin zaiflemesine sebebolmuştu. Devlet merkezi bu hâdiseden sonra doğu hududundan uzaklaşmakla kalmamış, İmparatorluk siyasetinin ağırlık noktası da batıya kaymıştı. Restorasyondan sonra devletin Balkanlardaki uğraşıları artmış ve Batıdan İmparatorluğu tehdit eden tehlikeler de, devletin bütün kuvvetlerinin Avrupa yakasında toplanmasını gerektirmiş ve Anadolu'nun savunması, askerî ve malî bakımdan ihmale uğramıştı. Daha VIII. Mihael zamanında hudut muhafızlarının ücretlerini alamadıkları oluyor veya Anadolu hudut muhafızlarının Avrupa yakasındaki muharebelere götürüldükleri görülüyordu. Bunun yanında gittikçe kuvvetlenen feodal sistem, hudut savunmasına ayrılan arazinin de ufalmasına yol açmakta idi. Anadolu'daki savunma sisteminin bozulması, bu suretle muhtelif faktörlerin birleşmesi neticesinde hızlanmıştı.

Türk fetihleri gittikçe hudut bölgeleri üzerine yükleniyor ve Bizans şehirleri ancak şurada burada karşı koyabiliyor ve düşmanı geri çekilmeğe zorlıyabiliyorlarsa da, açık sahalarda düşmanı durdurmak mümkün olamıyordu. 1300 lerde hemen bütün Anadolu Türklerin eline düşmüştü. İznik, İzmit, Bursa, Sard, Alaşehir, Manisa ve bun-

lar dışında Karadeniz'de Eregli ve Akdeniz'de İzmir ve Foça gibi bir kısım kaleler Türk istilâsına daha bir müddet karşıkoyabildi. Fethedilen arazi Türk beyleri arasında bölüşüldüğünden, Batı Anadolu'da birçok Türk Beyliğinin kurulduğu görüldü. Eski Bitinya Kocaali eyaleti, Osmanlı hanedanının kurucusu bulunan Osman'ın hâkimiyeti altında idi. Kısa bir zaman sonra hem Bizans ve hem de Güney İslavları bu dinastinin idaresi altında birleşecekti. Askerî iktidardan yoksun bulunan Bizans, çaresiz bir facia ile karşıkarşıya idi. Bir zamanlar Bizans'ın beşiği olan Anadolu, ebediyyen kaybolmak üzere idi. II. Andronkos, İmparatorluk arazisi üzerinde yerleşmek istiyen ve buna mukabil Türklere karşı yardım vaadeden Alanlara da boş yere bağlanmıştı. Gerçekten anlaşma gereğince bunlardan çoluk çocuk 10.000 kişi kadarı İmparatorluğa kabul edildi, lâkin netice olumsuzdu. Ortak İmparator IX. Mihael tarafından Türklere karşı Anadolu'ya sevkedilen Alan kıtaları, daha ilk karşılaşmada Türkler tarafından dağıtılmış ve bunun üzerine Alanlar süratle geri çekilmişlerdir.

İmparatorun çok sıkışık bir durumda bulunduğu böyle bir zamanda, Katalan kumpanyasının reisi Roger de Flor'un adamları ile birlikte Türklere karşı yardımda bulunmayı teklif etmesi, İmparatorda yeni bir ümit uyandırdı. Cenkçi bir kumpanya olan Katalanları Sicilya Kralı Frederik, Anjou'lara karşı yardımcı olarak davet etmişti. Anjou - Aragonya harbine nihayet vererek Sicilya'ya Aragonya idaresinde bağımsızlık kazandıran *Caltabellota* sulh anlaşmasından sonra, Katalan ücretlileri geçim sıkıntısına düşmüş ve bunlar iş aramaya başlamışlardı. İmparator, Katalanların teklifini memnunlukla karşıladı ve Katalanlardan 6500 kişi, 1303 yılı sonunda İstanbul'a geldi. Katalanlara büyük bir ümit bağlıyan Andronikos, varılan anlaşmaya uygun olarak kendilerine dört aylık ücreti peşin ödedi ve reisleri Roger de Flor'a yeğeni Maria Asen'i zevce olarak verdiği gibi ona bir de Megas Dux ünvanını taktı ve bu ünvanını sonradan *sezar* rütbesine çıkardı.

Katalanlar, 1304 yılı başında Erdek yarımadasına çıkarak buradan Türklerin muhasara altında tuttukları Alaşehir üzerine yürüdüler. Türkleri yenen Katalanlar buradan muzaffer olarak şehre girerler. Kışı orada geçiren Katalanlar ertesi yıl, Anadolu'da Türklere karşı çok kanlı muharebelere girişir ve onları Toroslara kadar çekilmeğe zorlarlar. Fakat bu başarılarından sonra çok şımaran İmparatorun bu disiplinsiz müttefikleri, Müslüman veya Hristiyan gözetme-

den halka karşı saldırılara ve şiddet hareketlerine girişmeleri sonunda halkın şiddetli bir tepkisi ile karşılaşır. Buna karşılık vermek üzere Katalanlar bir Bizans şehri olan Manisa'yı muhasara altına alırlar. İmparatorluk, bu azgın müttefiklerinden kurtulabilmek için, Bulgarlara karşı göndermek bahanesiyle onları İstanbul'a çağırır. Fakat, Türklere karşı tekrar Anadolu'ya gönderileceklerini anlayan Katalanlar, buna karşı gelirler ve ücretlerinin iyi ödenmediğini ileri sürerek gelmezler. Bu sırada hâdiselerin çok vahim bir hal alması üzerine, İmparatorun çaresiz Katalanlar ile anlaştığı bir sırada, Katalan reisi Roger de Flor'un veliaht IX.Miael'in sarayında öldürülmesi yüzünden gazaba gelen Katalanlar, rastladıkları her yerde Bizans halkı üzerine atılarak her tarafı yağma ve talan etmeğe başlamış ve Bizanslılarla aralarında şiddetli bir muharebe patlak vermiştir. Alanlarla Türk yardımcı kuvvetlerinin de katıldığı bir Bizans ordusu ile Katalanlar arasında çıkan bir muharebede, Bizans ordusu çok ağır bir yenilgiye uğramış ve bu muharebede yaralanan IX.Mihael canını zor kurtarmıştır. Bu hâdiseden sonra, surlarla çevrili bazı müstahkem mevkiler dışındaki bütün Trakya'nın Bizans arazisi, Katalanların yağma ve kıtallerine sahne olur. İmparatorluk namına büyük bir tehlike meydana getiren ve iki yıl süren bu hâdise sebebiyle devletin Balkanlardaki bütün organları çatırdamağa başlamış ve bu sırada her tarafı yağma eden Katalanlara Anadolu'dan gelen Türk ücretlileri de katılmışlardır. Bu suretle Katalanlar, az sonra Bizans arazisi üzerinde fetihlere gireşecek olan Osmanlılara zemini hazırlamış olurlar.

Özellikle Gelibolu ve civarında yerleşen Katalanlara karşı, Cenovalıların giriştiği bir sefer de netice vermez. Katalanlar süratli ve yıldırım varî yaptıkları baskınlarla önlerine çıkan bütün düşmanlarını yeresermekte idiler. İkibuçuk yıl süren ve kendilerini etrafında toplıyan reisleri arasında başgösteren bir ihtilaftan sonra, artık bir harabe hâline gelen Gelibolu'yu terkederek Selânik'e doğru uzaklaştıkları zaman İmparatorluk, büyük bir kâbustan kurtulmuştu. Kuvvetli bir kale olan Selânik'i elegeçiremiyen Bocafort Katalanları, Kassandreia civarında yerleşirler. Geçtikleri yerlerde arkalarında medenî eser bırakmayan Katalanların bu hareketlerini, 5.yüzyılda bütün Balkanları tahribederek İtalya'ya kadar ilerliyen Gotların istilâlarına benzetmekte bir hata olmasa gerektir.

Tesalya'ya doğru uzaklaşan Katalanlar, Trakya ve Madekonya'da beraber çalıştıkları Türkleri İmparatorluğa miras bırakıyorlar-

dı. Sayısı 1800 kadar olmasına rağmen, Halil'in mahirane idaresi altında bulunan bu Türkler, Makedonya ve Trakya'yı anarşi içinde bırakmış ve Selânik ile merkez arasındaki ulaşımı kesmişlerdi. 1311 de Anadolu'dan yeni müfrezeler getirterek kuvvetlenen Halil, kendisine karşı gönderilen İmparatorluk ordusunu dağıtıyor ve tahtın vârisi Mihael de bu muharebeden canını zor kurtarıyordu. Bu ağır durum karşısında çaresiz kalan Mihael, Cenova'lılardan ve Sırplardan yardım istemek zorunda kalmış ve 1314 de Halil'in Türkleri, Gelibolu civarında kılıçtan geçirilmişlerdir. İmparatorluğun yardımcı olarak çağırdığı Sırplar ise, Doğu Makedonya ve Ege denizi sahillerinden hoşlanmış ve burada yerleşmek arzularını açığa vurmuşlardır. Bu suretle Sırplar da, İmparatorluk için yeni bir tehlike teşkil edecek hâle gelmektedirler. Katalanların çekilmesinden sonra Anadolu'daki Türkler, eski yerlerine dönüyor ve yerleşerek yeni arazi elde etmek çabalarına girişiyorlar. Bizans'ta vukubulan bütün bu hâdiseler, tam Osmanlıların ortaya çıktıkları bir zamanda vukubulduğu için ayrı bir önem taşır.

Moğol istilasından sonra Selçuklu devletinin dağılması ve onun arazisi üzerinde Türk Beyliklerinin kurulması, Anadolu cihetinde Bizans'a geçici bir ferahlık sağlamıştı. Fakat, Bizans'ın bu sıralarda içinde bulunduğu durum, bu değişilikten faydalanmasına engeldi. İmparatorluğun bu bölgede kullanabileceği kuvvetli bir ordusu yoktu. Katalanların Anadolu'dan çekilmelerinden sonra 14.yüzyılın başında Anadolu, Türk akıncılarına tamamiyle açıktı. Bu sıralarda Bizans'a karşı taaruza geçen Türk emirleri, Kütahya'daki Germiyan Beyliği ile Aydın ve civarını elinde bulunduran Menteşe Beyliği idi. Osmanlılar da 1308 den sonra Bizans'a karşı giriştikleri akınları artırırlar. Osman idaresinde önce İzmit civarını ellerine geçiren Osmanlılar, az sonra Bursa'yı muhasara altına alırlar. Bu Türk akınlarına karşı koyamıyan Bizans, onlara karşı İlhanlılardan faydalanmayı tasarlamış, Gazan Han'a İmparatorluk ailesinden bir kız verilmek suretiyle ittifak düşünülmüş ise de, bu esnada Gazan Hanın ölümü bu ittifak projesinin gerçekleşmesine engel olmuştur. Yine de Moğollarla devam eden müzakereler sonunda bu Türk emirliklerine karşı Moğolların taarruzlara giriştikleri olmuşsa da, bu akınların durumu değiştirebilecek nitelikte olmadığı anlaşılmaktadır. Moğolları İslâm veya Hristiyan dinine kazandırmak hususunda girişilen mücadele, sonunda Moğolların İslâmiyeti kabul etmeleri ile neticelenmektedir.

14. yüzyılın başında Anadolu'daki Türk Beylikleri, Bizans'ın sahil şehirleri Manisa, Alaşehir, Sard gibi hâla Bizans nufuzu altında bulunan yerleri şiddetle sıkıştırıyorlardı. Türk korsanlar Marmara denizine de girmiş ve Başşehrin önündeki adaları elegeçirmişlerdi. Rum halkı, sahil şehirlerine doğru çekilmekten başka çare bulamamıştı. Türklerin bu sırada Akdeniz sahillerindeki bütün adalara taarruz ettikleri ve buradan Trakya'ya da geçerek baştanbaşa akınlar yaptıkları, bu devrin tanınmış iki tarihçisi Pachymeres ile Gregoras tarafından anlatılır. Ancak surlarla çevrili kuvvetli şehirler, bu Türk akınlarından korunabildiler. Türk akıncıları Efes'i elegeçirmiş ve yağma etmişlerdi. Rodos adasını elegeçirmek üzere girişilen akınların neticesiz kaldığı anlaşılıyor. Sadece ismen İmparatorluğa bağlı bulunan Rodos hâkimiyeti uğruna, Rumlarla Türkler arasında on yıl kadar mücadele edildiği de anlatılır. Nihayet, Kudüs'ün Mısırlılar tarafından elegeçirilmesinden sonra oradan kaçan Saint Jean şövalyeleri, önce Kıbrıs'a yerleşmiş lâkin orada da II. Henri Lusignan ile ihtilafa düşerek kendilerine bir yer aramakta iken Güzel Filip ile Papa'nın teşviki neticesinde Rodos'a taarruza geçmişlerdir. Başlangıçta İmparatorun vassali olarak adayı ellerinde bulundurmayı teklif eden şövalyeler, bu teklifin reddedilmesi üzerine uzun süren bir muhasaradan sonra, 15 Ağustos 1310 da Rodos kalesini elegeçirirler. Batı Hristiyan âleminin ileri bir karakolu olarak şövalyelerin ikiyüz yıldan fazla bu ada üzerinde yerleşmeleri, hem Rumlar ve hem de Türkler için aynı derecede felâketli olmuştur. Daha sonra Menteşe Beyliği Rodos'u geri alabilmek için girişimlerde bulundu ise de başarı sağlıyamamıştır.

Şayet bu sıralarda Türk Beylikleri arasında bir birlik kurulabilseydi, belki İstanbul dahi Türklerin eline düşerdi. Fakat, Türk Beylerinin her biri kendi başına hareket ediyor ve Türk rakiplerine karşı da Bizans İmparatoruna olduğu kadar hasmane davranıyorlardı. Bütün 14.yüzyıl boyunca Bizans İmparatorluğu safında, ona hücum edenler kadar Türk vardı. Bu zamandan sonra Bizans'ın sukutuna kadar geçen devrede İmparatorluk içinde Kilise kavgaları, arkası kesilmek bilmiyen taht mücadeleleri, valilerin ve eyalet kumandanlarının isyanları, sırf ticarî menfaatlerini düşünen İtalyan cumhuriyetlerinin açıktan veya el altından çevirdikleri fesadlar ve Batı Avrupa'nın ilgisiz ve hodgâm davranışları neticesinde Bizans, bütün hayatî güçlerini kaybetmiş bulunuyordu.

Moğolların Güney Rusya'yı işgaletmelerinden beri Bizans, Karadenizde emniyeti sağlıyabilmek için, Bizans prenseslerini Altınordu Hanının haremine yollamaktan başka çare bulamıyordu. Sulhun devamını temin etmek maksadıyla Moğol Hanına gönderilen Bizans elçileri, İmparatorun itaat ve sadakatini bildirmekte ve bu elçilere orada tâbi bir hükümdarın elçilerine reva görülen muamele yapılmakta idi. Parçalara bölünen ve 13. yüzyılın sonunda Tatarların tazyiki altında yok olmak tehlikesi ile karşıkarşıya bulunan Bulgaristan, Nogay Hanın 1299 da iktidarını kaybetmesi üzerine toparlandı ve Bizans'ın içine düştüğü zaaftan faydalanarak evvelce kaybettiği araziyi geri almağa ve Bizans zararına kuvvetlenmeğe başladı. Theodor Svetoslav (1300–1322), önce Balkan dağlarının güneyinde birçok mühim kaleyi elegeçirdi ve ardından da Karadeniz sahilindeki Anchialos ve Mesembria'yı zaptetti. Âciz durumdaki İmparatorluk, Bulgar Çarının bu ilerlemesini kabulden başka çare bulamadı. Bu şartlar altında 1307 de Bulgar Çarı ile bir anlaşma yaptı.

Fakat, Bizans'ı tehdit eden tehlike bu sırada yine Batıdan gelmekte idi. Orada, İstanbul Lâtin İmparatorluğunu canlandırma tasavvurları hâla yaşıyordu. 1305 de Fransa Kralı Güzel Filip ile Charles de Valois, İstanbul'un geri alınmasından bahsediyor ve Papa V.Kleman da onları destekliyordu. Lâtin İmparatorluğunun vârisi sayılan Catherin de Courtenay ile 1301 de evlenen Ch. Valois, Ch.d'Anjou'nun İstanbul'u geri alma planlarına sahip çıkıyor ve 1306 da Venedik ile de bir andlaşma yaparak Bizans'ı çok zaif düştüğü böyle bir zamanda İstanbul tacını elde etmeğe çalışıyordu. Bizans ileri gelenleri arasında da Ch.Valois'yı destekliyenlere rastlanması, Bizans İmparatorluğunun sadece maddî bakımdan değil, lâkin ahlakî yönden de ne kadar sarsıntı geçirdiğini göstermesi sebebiyle dikkate değer.

Ch.Valois Katalanları elde etmeği tasarlamıştı. Fakat daha müzakereler devam ederken Katalanlar, Kassandreia'yı terkederek Tesalya'ya doğru ilerlediler. Tesalya, o zaman ismen olsun Bizans'a bağlı olmakla beraber, eski kudretini kaybetmiş ve zaif düşmüştü. Katalanlar burada bir mukavemete rastlanmadan bir yıl kadar yaşadılar ve oradan Orta Yunanistan'a inerek Atina Dükünün hizmetine girdiler. Altı ay Atina Dükünün hizmetinde çalıştıktan ve 30 kadar kaleyi Atina Dükü namına komşularından geri aldıktan sonra, Atina Dükü Gautier de Brienne ile ücret meselesinde ihtilafa düşerek

üzerlerine gönderilen ve sayıca üstün olan bir orduyu imha ile (15 Mart 1311) Teb ve Atina civarında yerleştiler. Atina Dükü ve şövalyelerinden pek çoğu bu muharebede öldürülmüştür. Yüzyıl kadar süren Atina Frank hâkimiyeti sona eriyor ve onun yerine yetmiş yıldan fazla sürecek olan Katalan hâkimiyeti geçiyordu (1311–1388).

Katalanların çok kanlı ve büyük zaferlerle dolu maceraları bu suretle sona eriyor, fakat Bizans İmparatorluğu sahasında bir iktidar boşluğu bırakıyordu. Bizans çoktan beri bir kudret olmaktan çıkmıştı, Osmanlı Türk hâkimiyeti ise henüz oluş halinde idi. Bundan başka Ch.Valois'nın İmparatorluk üzerindeki iddiası da sönmüştü. Zira karısı ve Lâtin İmparatorluğunun hukukî varisi Catherine de Courtenay 1308 de vefat edince, Charles bu hakkını kaybediyor ve bu hak kızı Catherine de Valois'ya geçiyordu. 1313 de henüz çocuk yaştaki Catherine de Valois ile evlenen Philippe de Tarente bu hakkından faydalanarak İstanbul üzerinde emeller beslemekte ise de netice elde edemez. Bu suretle Batının İstanbul Lâtin İmparatorluğunu diriltme emelleri de suya düşmektedir. Bunun üzerine Venedik, 1310 da Bizans ile 12 yıllık bir mütareke aktettiği gibi, Sırp Kralı da Bizans ile olan münasebetlerini artırarak Bizans İmparatoruna 2000 kişilik yardımcı kuvvet göndermektedir.

Bu sıralarda, More yarımadasında da Bizans lehine bazı gelişmeler görülecektir. II.Andronikos'un 1308 de idare sisteminde yaptığı reformlar neticesini vermeğe başlar. Mihael Kantakuzenos ve Andronikos Asen (1316–1323)in umumî valiliği sırasında More'de Bizans idaresi kuvvetlenir. More yarımadasının en mühim limanı olan Monemvasia'ya bir kısım imtiyazlar bahşedilerek burasının Koron ve Modon gibi Venedik'lerin elinde bulunan ticaret limanlarına rakibolması sağlanır. Bu arada İmparatorluk idaresi ile uzlaşmaz bir tutum içerisinde bulunan Epir ve Tesalya'daki Angelos hanedanının 1318 de sona ermesi ve Epir'de Anjou'lara hasım bir Despotun iktidara gelmesi, Tesalya'da II.Ioannes'in ölümü, kıtanın kuzey kısmında Bizans hâkimiyetinin yerleşmesine yaramaktadır. Lâkin tam bu sıralarda Tesalya ve Yunanistan'ın güney kısımları, büyük sayıda Arnavut göçmenlerin istilasına uğrar. Atina Dukalığının arazisinin mühim bir kısmını Katalanlar elegeçirirler. Bir kısım sahil şehirlerine Venedikliler yerleşir ve Bizans, bu hâdiseler karşısında seyirci kalmaktan başka bir iş yapamaz.

İmparatorluk içeride, dinî münakaşalar yüzünden bir türlü huzura kavuşamamıştı. Bunların başında *eski Patrik Arsenios* taraftarlarının sebep oldukları karışıklık gelmekte idi ve halkın ısrarı üzerine Anasthas yeniden Patriklik makamına getirildi, fakat bu da fayda etmedi ve Anasthas uzaklaşmak zorunda kaldı (1312). Kilise büyük bir anarşiye sahne oldu ve bunu takibeden 11 yılda beş Patrik değişti ve bir ara bu makamın boş kaldığı görüldü.

İç Savaşlar Devri (1328-1341)

İmparatorluk içindeki nifak daha da büyüktü. IX.Mihael ile Ermeni Kralı II.Hetum'un kızkardeşinden 1290 de dünyaya gelen genç Andronikos, uzun zaman ailenin gözdesi idi. Lâkin yirmi yaşını idrâk ettikten sonra, sürdürdüğü sefih ve savurgan hayat yüzünden gözden düştü. Şiddetli münakaşalardan sonra II.Andronikos ile torunu 1308 de bir uzlaşmaya vardılarsa da, bu durum çok uzun sürmedi. İki yıl sonra genç Andronikos'un adı, kardeşi Manuel'in ölümü entrikasına karıştı. Bu acı haberi alan ve Selânik'te hasta yatağında bulunan babası Mihael öldü (Ekim 1320). Torununun ölçüsüz hareketlerinden usanan II. Andronikos, onu tahta veraset hakkından mahrum etmeğe ve diğer bir torununu aynı mevkie çıkarmağa karar verdi. Genç Andronikos bunu öğrenir öğrenmez, aralarında hassa ordusu kumandanı Ioannes Kantakuzenos'un da bulunduğu dostlarıyla kendi haklarını korumak için bir parti meydana getirdi ve Sırp Kralı Milutin de onları desteklemeği kabul etti (1320). Yaşlı İmparator, bu hâdiseden korktu ve torununu müebbet hapse mahkûm etmeğe karar verdi ve onu yüksek bir mahkeme önüne sevketti. Fakat, taraftarlarının tezahürlerinden çekinerek onu şiddetle azarladıktan sonra afvetti. Bunun üzerine genç Andronikos, taraftarlarına masuniyet istedi ise de bu istemi kabul edilmedi. Kendini emniyette hissetmiyen Andronikos, Edirne'ye kaçtı ve taraftarları da onun yanında toplandılar. Bu hâdise bir iç savaşın başlangıcı oldu.

İç savaş, herşeyden önce VIII.Mihael'in takibettiği debdebeli ve savurgan bir politika ile II.Andronikos'un zaafı sonunda mey-

dana gelen anarşi ve huzursuzluğun bir neticesi idi. Bu 34 yıl süren karışıklık zamanında, 21 yıl iç savaşla geçer ve başlıca ikiye ayrılır: 1) İki Andronikos'un iç savaşları devri (1321–1328). 2) Ioannes Kantakuzenos'un ayaklanması (1341–1355). Bu sürekli karışıklıklar İmparatorluğun dağılmasına ve savunmasının yok olmasına sebep oldu, bunun neticesinde yabancılar bu iç savaşa katıldılar. Gerçekte bu hâdiseler İmparatorluğun parçalanmasına sebep oldu ve İmparatorluk bu ağır krizden bir daha kendini kurtaramadı.

Bizans İmparatorluğunun içeriden dağılması, işte bu uzun süren iç savaşlar sonunda vukubulacaktı. Yaşlı ve genç Andronikos arasındaki nifak ise, bunun sadece bir başlangıcını teşkil etti. Hanedanın bu aile kavgası ile ağır iç savaşlar devri başlıyordu ve bu savaşlar İmparatorluğun son kuvvetlerini de eritecek ve böylece Sırplarla Türklerin ilerlemelerine uygun bir ortam hazırlanmış olacaktı. Büyük baba ile torun arasındaki ihtilaf, herşeyden önce şahsî sebeplere dayanıyordu. II. Andronikos'un bir zamanlar gözdesi olan III. Andronikos IX.Mihael'in büyük oğlu idi, yakışıklı ve kabiliyetli bir gençti. Erkenden Ortak İmparator ilânedilen genç Andronikos, babasından sonra veliaht olarak kabul ediliyordu. Fakat, zamanla iki taraf arasına bir soğukluk girdi. Genç Andronikos'un hafif meşrep tavırları, ölçüsüz davranışları ve hayat tarzı, ahlakî normlara bağlı yaşlı İmparatorun sabrını taşırdı. Genç İmparator ise, babasının ve büyük babasının vesayeti altında yaşamaktan usanmıştı.

Genç Andronikos'u, Bizans soylularının genç nesilleri tutmakta idi ve bu sebeple de sevimsiz olan yaşlı İmparatora karşı bir muhalefet oluşmuştu. Bunların başında III.Andronikos'un en iyi dostu genç ve zengin bir magnat olan *Ioannes Kantakuzenos* ile, baba tarafından Kuman menşeli, annesi yönünden ise İmparatorluk ailesine akraba bulunan kurnaz ve maceraperest *Syrgiannes* bulunuyorlardı. Komplonun meydana gelmesinde *Theodoros Synadenos* ile ikbale düşkün ve türedi bir adam olan Alexios Apokaukos'un da önemli katkıları oldu ve bunlar Trakya'da ve Makedonya'da mühim kumanda mevkilerinin başında bulunuyorlardı. Büyük paralar karşılığında Kantakuzenos ve Syrgiannes te Trakya'da birer valilik elegeçirmekte idiler. Bu iki kafadar, elegeçirdikleri bu eyaletleri iç savaşı hazırlamak için kullanacaklardı. Ağır vergilerden ıztırap çeken eyalet halkını, İmparatora karşı ayaklandırmak zor olmadı. Genellikle

halkın genç Andronikos'a karşı daha fazla sempati beslediği ve II. Andronikos'un uzun süren hâkimiyeti devrinde devletin uğradığı musibetler ve malî sıkıntılar dolayısiyle baş vurduğu sıkı malî tedbirler yüzünden kendisinin sevimsiz bir duruma düştüğü anlaşılıyor. Buna karşılık, henüz bir mesuliyet yüklenmemiş bulunan III. Andronikos'un, bütün muhaliflerin yaptıkları gibi, bol vaadlerde bulunarak demagojiye başvurması güç olmamıştır. Halkın sempatisini kazanabilmek için büyük bir cömertlikle arazi ve imtiyaz dağıtmağa başladığı görülür, bütün Trakya'nın vergiden muaf tutulmasını savunur. III. Andronikos'a iç savaşların başında bütün bu hususlar bir üstünlük sağlamaktadır. Bu şartlar altında III.Andronikos'un ordusu Başşehir üzerine yürüdüğü zaman, Trakya halkının büyük sayıda katıldığı görülür. Yaşlı İmparator, böyle bir ordunun yaklaşması hâlinde, Başşehir halkının ayaklanmasından korkarak sulha yanaşır.

Varılan anlaşmada İmparatorluk iki Prens arasında bölünür ve III.Andronikos, Trakya ile Makedonya'nın bir kısmını elegeçirir, buralarını hemen taraftarlarına dağıtır (Haziran 1320). İmparatorluğun geri kalan kısmı, Başşehir ile birlikte II.Andronikos'ta kalır. Görünüşte yaşlı hükümdar, İmparatorluğun birliğini korumak maksadiyle dış dünya ile olan temasları üzerine alarak nazik bir durumu kurtarmaktadır. Fakat, her iki taraf ta akitlere uymamış ve her iki taraf rakibinin zararına olarak bir dış politika gütmekten çekinmemiştir. Bundan başka, III.Andronikos'un adamları arasında da anlaşmazlık çıkmış ve rekabet başgöstermiştir. Kantakuzenos ile Syrgiannes arasındaki ihtilafta, III.Andronikos Kantakuzenos'u tutunca, Syrgiannes ihtiyar İmparator tarafına geçmekte tereddüt etmemiş ve harp yeniden patlak vermiştir. Zaman ilerledikçe halk ta III. Andronikos tarafına kaymaya başlamıştır. Kantakuzenos'un maddî ve manevî destegiyle kuvvetlenen III.Andronikos, İstanbul civarındaki köy ve kasabaları da elegeçirir ve bunu görünce yaşlı İmparator yeniden sulh isteğinde bulunur (Temmuz 1322).

Aslında, bu kere sulh daha devamlı olacağa benziyordu ve III. Andronikos son defa elegeçirdiği yerlerin birçoğunu dedesine geri verdi. III.Andronikos 2 Şubat 1325 de dedesinin yanında Ortak İmparator tacını giydi ve Dimetoka'ya çekilerek İmparatorluğun savunmasıyla ciddî olarak ilgilenmeğe başladı. Her ne kadar bu iç savaşta fazla kan dökülmedi ise de, hâdise yine de içeride ve dışarıda

sebep olduğu olaylar bakımından mühimdi. Muharebeler dolayısiyle orduların sürekli olarak hareket hâlinde bulunması, özellikle Trakya'da tarlaların sürülmesine engel olduğu gibi, memleketin başka yerlerinde iktisadî hayatı çökertmişti. Yaşlı İmparatorun hâkimiyeti altında kalan yerlerde merkezî iktidarın otoritesi sarsıldı. II.Andronikos'un yeğeni olan Selânik valisi Ioannes Paleologos, bağımsız olmak iddiası ile ortaya atıldı, devrin en tanınmış Metochites ailesi tarafından da destek gördü. Üstelik Ioannes'in Sırp Kralından yardım istemesi durumu büsbütün ağırlaştırdı ise de onun ölümü üzerine bu tehlike ortadan kalkmış oldu.

Bizans İmparatorluğunda bu iç savaşın sebep olduğu karışıklıklardan faydalanan Bulgar Çarı II. Georg Terter, Trakya'yı istilâ etmiş ve Filibe'yi elegeçirerek Edirne'nin surları önüne kadar gelmişti. III.Andronikos Bulgar çarını çekilmeğe zorladı. Bu arada 1323 de Terter vefat ettiğinden vârisleri arasında taht kavgası başgösterdi, bunun üzerine Bizanslılar Filibe'yi geri almayı başardılar. Bu hâdiselerden sonra Bulgar tahtına, Kuman menşeli bir Bulgar Prensi olan Mihael Şişman sahiboldu. Şişman'ın az sonra Bizans ile bir sulh imzalaması neticesinde İmparatorluk için daha vahim sonuçlar verecek hâdiseler önlenmiş oldu.

Birinci karısı 1324 de vefat eden III. Andronikos, 1326 da Sovoie Prensinin kız kardeşi Anna ile evlenmiş ve İmparatorluk ailesi bu olayı büyük merasim ve şenliklerle kutlamıştır. Aynı yıl içinde, uzun zamandan beri Türklerin kuşatması altında bulunan Bursa Türklerin eline düşüyor ve Osman, bu hâdiseden ölüm döşeğinde haberdar ediliyordu. Bursa, Osmanlıların eline düşen ilk büyük Bizans şehri idi ve aynı zamanda Osmanlıların ilk Başşehri olacaktı, Osman da bu şehirde defnedilen ilk Osmanlı Padişahıdır. İmparatorluğun Avrupa yakası artık, bundan sonra sıksık Türk akıncılarının ziyaretine şahit olur. Bu sıralarda İstanbul'dan Dimetoka'ya gitmekte olan III. Andronikos'un gelin alayı, tesadüfen böyle bir akıncı kıtasının hücumuna uğramış, Andronikos ve dostu Kantakuzenos, bu esnada vukubulan çarpışmalardan yaralar alarak kurtulabilmişlerdir. Lâkin, iç savaşın sona ermiş bulunmasına rağmen, İmparatorluğun durumunda hâla bir düzelme görülmemektedir. Zira, iki Bizans Prensi arasındaki münasebetlerin çok iyi olduğunun sanıldığı bir sırada, müşavirlerinin tahriki ile yaşlı İmparator torununa karşı yeni bir mücadeleye hazırlanmaktadır.

III.Andronikos anlaşma çarelerine başvurdu ise de, arzusu kabul edilmediğinden iç savaş yeniden patlak vermiş ve bu defa bu savaşa yabancılar da katılmışlardır. III. Andronikos Bulgar Çarı Mihael Şişman ile anlaşır, II.Andronikos ise Sırp Kralı Stefan Deçanski ile bir sulh akteder ve bu suretle iki İmparator arasındaki üçüncü muharebe 1327 baharında başlar. Bulgarlarla Sırplar arasındaki rekabet te bu münasebetle patlak vermiş olur. Lâkin bu kere de talih, III. Andronikos tarafında idi. İmparatorluğun ümitsiz durumu Başşehirde siyasî havayı ağırlaştırırken III. Andronikos'a katılmalar artmakta idi. III.Andronikos, Sırp kıtalarıyle birleşmelerine imkân vermeden Makedonya'da bulunan dedesinin kuvvetlerine karşı başarılı taarruzlar yaptı ve Bizans'ın Makedonya'daki bütün halkı III.Andronikos tarafına geçti. Halkın daveti üzerine Selânik teslim alındı (Ocak 1328). Başşehirde de memnuniyetsizlik son haddini bulmuştu. Bulgar Çarının âniden yön değiştirerek yaşlı İmparatora yardım etmesi de durumu değiştiremedi. III .Andronikos 28 Mayıs 1328 de Başşehre girdiği zaman, bir karşıkoymaya rastlamadan iktidarı elegeçirdi. Dedesini istifaya zorladı, lâkin kendisine karşı hürmetkâr davrandı ve ona İmparatorluk sarayında bir ikametgâh tahsis edildi. Ancak iki yıl sonra, III. Andronikos taraftarlarının tavsiyesi üzerine yaşlı İmparator rahip oldu ve 13 Şubat 1332 de keişiş Antonius namiyle vefat etti.

III. Andronikos'un hâkimiyet devri (1328–1341)

III.Andronikos'un hâkimiyeti, Bizans'ta yeni bir neslin iktidara gelmesi demek oluyordu. Bu yeni gurubun en bariz siması ise Ioannes Kantakuzenos idi. Bizans'ta son yılların ayaklanma hareketinin reisi bulunan Kantakuzenos, şimdi devletin yöneticisi idi. Siyasî yetenekleri ile bütün akranlarından üstün olduğu anlatılan Kantakuzenos, aynı zamanda bir şövalye kadar cesur, fakat kararsız bir mizaca sahipti. İmparatorun en yakın iş arkadaşı olan Kantakuzenos, onun en mahrem dostu ve akıl hocası idi. Andronikos kendisini Ortak İmparator yapmak istemiş, lâkin Kantakuzenos bunu reddetmiştir. Paleologlara dost, soylu bir aileye mensup bulunan Kantakuzenos, askerî sahadaki tecrübelerini, siyasî ve diplomatik kabiliyetini, III.Andronikos'un hizmetine vakfetmişti. Aynı zamanda Başbakan, ordu kumandanı ve maliye nazırı hizmetini görüyordu.

Başlangıçta içişlerini de üstlenen Kantakuzenos, sonraları bu hizmeti, türedi bir adam, çok haris ve menşei karanlık bir kimse olarak bilinen Apokaukos'a bırakmış, lâkin daha sonraki hâdiseler sırasında bu şahıs, devletin başına bir belâ kesilmiştir. İyi bir maliyeci olarak kabul edildiğinden Kantakuzenos'un himayesine mazhar olmuş, fakat sonraları ona hıyanette bulunmuştur. Son derece haris bir adam olan Apokaukos, önce donanma kumandanı, arkasından da İstanbul valisi olmayı başarmıştır.

İki iç savaş arasında bir duraklama devrine rastlayan bu zamanda III.Andronikos, dedesinin hatalarını isabetli bir tarzda teşhis ederek büyük bir gayretle devlet idaresine sarılmış ve bir dereceye kadar çöküşü durdurabilmiş, lâkin daha fazlasına gücü yetmediği gibi, hâkimiyeti de kısa sürmüştür. Andronikos daha çok askerî sahada başarılı oluyor, Kantakuzenos ise devlet idaresini elinde bulunduruyordu. Demagojik vaadler devri iç savaşın bitmesiyle sona eriyor, iktidarın yükü ve sorumluluğu altına giren Andronikos ve Kantakuzenos, çok kere daha önceki hükûmetin aldığı tedbirleri uygulamağa mecbur oluyordu. Bununla beraber, iç savaşın doğurduğu zararları çok defa tamir imkânı olmamış, malî durum ağırlığını hissettirmekte sürüp gitmiş ve Bizans altını son yıllarda değerinden bir hayli kaybetmiştir.

Bütün bu kötü şartlara rağmen yeni idarenin adliyede reformlar yapmayı başardığı görülür. Bizans'ın bir alay konusu hâline gelen rüşvet ve irtikâp alışkınlığına son vermek üzere, daha II.Andronikos zamanında Adliyede reform gerektiği inancına varılmıştı. İmparator, 1296 da senato seviyesinde en yüksek adlî bir merci olmak üzere sivil ve ruhanî üyelerden oluşan ve adaleti koruyacak on iki kişilik bir hâkimler heyeti kurdu ise de, sonuç çok hayal kırıcı oldu ve çok çabuk itibarını kaybeden bu mahkeme çalışmalarını durdurmak zorunda kaldı. Bunun üzerine III.Andronikos, 1329 da iki sivil ve iki din adamından oluşan yeni bir hâkimler heyeti kurdu. Çok geniş selâhiyetlere sahip bulunan bu heyet, bütün ülkede adaleti koruyacak ve kararları değişmez olacaktı. Lâkin III.Adronikos da bu yüksek mahkemeye bağladığı ümitlerde ağır bir tarzda aldandı. Daha 1337 de bu hâkimlerden üçünün suçu sabit görüldüğünden sürülmeleri kararlaştırıldı. Buna rağmen bu yüksek hâkimler kurulu, günlük ihtiyaçların gerektirdiği değişiklikler yapılmak suretiyle İmparatorluğun sonuna kadar yaşamakta devam etti. Bu yüksek hâkim-

ler kurulunun vekilleri olarak eyaletlerde başhâkimler çalışırlardı. Bu devirde göze çarpan hususiyetlerden biri de, adalet işlerinde rahiplerden büyük ölçüde faydalanılmasıdır. 4 kişilik yüksek hâkimler kurulunda iki ruhanî bulunduktan başka, Patrikliğe bağlı olarak ta ayrı bir ruhanî mahkeme mevcuttu. Bu mahkeme, genellikle İmparatorluk mahkemesi ile paralel olarak çalışır, ona yardım eder, zaman zaman ona karşı tavır takındığı da olurdu.

Dış politikanın belirgin hatları, Anadolu'da Osmanlı Türklerinin, Balkanlar'da ise Sırpların sürekli olarak ilerlemeleri idi. Bunun yanında, Lâtinler ile Grekler arasındaki anlaşmazlık ta gittikçe artıyordu. Osmanlılar ve Sırplar karşısında âciz bir durumda bulunduğu bir sırada İmparatorluk, Batı Anadolu'nun Türk emirlikleri sayesinde Kuzey Yunanistan'da ve Ege sahillerinde bazı başarılar elde edebildi. Yeni İmparatorluk hükümetinin açık bir hâl alan politikası, Kantakuzenos'un kuvvetlenmekte olan Osmanlı Türklerine karşı, Osmanlıların ilerlemesinden korkan komşu Türk Beylikleri ile işbirliği yapmaktı. Cenovalılara karşı ise, üstünlüğünü onlara kaptırdığı denizciliği ile ticaretini kurtarmak gayesini güdüyordu. Bunun ilk şartı ise, Bizans donanmasını kuvvetlendirmek olduğundan İmparator Andronikos ve devlet adamı Kantakuzenos, gemi inşaatına büyük bir ağırlık verdiler. Lâkin bu sıralarda devletin malî gücü kuvvetli bir donanma inşasına yetmediğinden Kantakuzenos ve diğer magnatlar, bu hususta yardımlarda bulunmuşlar ve bunun neticesinde devlet ve ordusu, devletin zengin tabakasının maddî nüfuzu altına girmiş oldu.

İyi bir asker olan ve her türlü bedenî hareketlerde maharet sahibi bulunduğu anlaşılan III.Andronikos, hâkimiyetinin mühim bir kısmını şahsan idare ettiği ordusunun başında geçirmiş ve İmparatorluğun Balkanlardaki durumunu kuvvetlendirmeğe muvaffak olmuştur. Bu yıllarda Sırbistan'ın kuvvetlenmesi, Bizans'ı yeniden Bulgarlarla birleşmeğe zorlamakta idi ve Bizans iç savaşının sonuna doğru, III.Andronikos ile Bulgar Çarı arasında baş gösteren ihtilaf, her iki taraf hudutlarının tazyiki ve yağma edilmesi neticesini doğurmuştu. Lâkin kısa zamanda sulh yeniden sağlanmış, hatta Sırplara karşı bir pakt meydana gelmişti. Buna rağmen, ortak bir Bizans - Bulgar hareketi görülmemektedir. III.Andronikos'un Sırp arazisine doğru sokulduğu bir sırada, daha bir çatışma hasıl olmadan Sırp Kralı ile Bulgar Çarı arasında 1330 yılında *Velbuzd (Küstendil)* da, Bulgarların ağır bir yenilgiye uğradıkları bir muharebe patlak ver-

di ve bu haberi alan İmparator, kuvvetleriyle geri çekildi. Bulgar ordusu imha edilmiş ve Bulgar Çarı Şişman da ağır bir yenilgiye uğradığından az sonra ölmüştür. Bunun üzerine bir müddet önce Şişman'ın tahttan uzaklaştırarak hapsettiği kızkardeşi Anna hapisten çıkarılmış ve küçük yaştaki oğlu İvan Stefan'a naip olarak Tırnova tahtına çıkarılmıştır. Şişman'ın ikinci karısı ve Andronikos'un kızkardeşi Thedora'yı ise, memleketten tardederek III. Andronikos'un yanına göndermişlerdir. Lâkin, Bulgar Boyarları bu küçük yaştaki çocuğa itaat etmeği kabul etmiyerek onu kovmuş ve onun yerine Mihael Şişman'ın bir yeğeni olan Iovan Alexander'i kendilerine Çar seçmişlerdir (1331 baharı).

Velbuzd muharebesi, Balkan ülkelerinin tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmiş ve Makedonya etrafındaki mücadelelerde bir hâl çaresi hizmetini görmüştür. En mühim neticesi ise, Balkanlarda Sırp hâkimiyetinin üstünlüğünü ispat etmesi olmuştur. Bu hâdise, Güney Doğu Avrupa'sında bundan sonraki gelişmelerde bir nirengi noktası olmaktadır. Sırp Kralı Niş ile Doğu Makedonya'nın bir kısmını elegeçirir. III. Andronikos, Bulgaristan'daki bu gelişmelerden faydalanmayı ve kızkardeşinin hukukunu aramayı düşünerek Bulgaristan'ın hudut boyundaki bir kısım kalesine saldırır ve Karadeniz sahilindeki liman şehirlerinden Mesembria ile Anchialos'u elegeçirir. Fakat bu arada Sırbistan'da soylular ayaklanır ve Stefan Deçanski'yi devirerek oğlu *Stefan Duşan*'ı (1331–1355) tahta çıkarırlar. Bundan sonra iki komşu hükümdar bir sulh andlaşması imzalamış ve Stefan Duşan, Çarın kızkardeşi Helena ile evlenmiştir. Stefan Duşan, daha başlangıçtan itibaren büyük Sırp soylularının fütuhat emellerinin bir mümessilidir. Gittikçe zaifleyen ve çökmekte olan Bizans ta, Sırpların bu emellerine yardımcı olmuştur; zira Bizans'ın iç karışıklıkları düşmanlarının hırslarını tahrik etmekte idi. Nitekim 1334 de, Bizans'ın iç savaşlarında yön değiştirerek her iki cephede de mühim hizmetler gören Bizans soylusu Syrgiannes, Sırplara sığınıyor ve orada iyi karşılanıyordu. Bu Bizans'lı, vatanına karşı Sırp Kralına yararlı hizmet görmekten çekinmemiştir. Daha o zaman Ohrid, Prilep, Kastorya ve Strumica gibi Bizans'ın Makedonya'daki birçok kalesi Sırp'ların eline geçmektedir. Ancak Selânik, kuvvetli surları sayesinde uzun zaman Sırpların hücumlarına karşı koyabilmiştir.

Bulgar Çarı da, hemen Bizans hududuna saldırmış ve az önce Andronikos'un elegeçirdiği Bulgar şehirlerini geri almıştır. Ancak, daha önceki hududun kabul edilmesi ile aralarında bir sulh anlaş-

masına varılır (1332). Bulgar Çarı, bu sulhun imzalanabilmesi için İmparatorun kızını kendi oğluna vermesini şart koşuyor ve III.Andronikos, bu sulhü kabul etmek zorunda kalıyordu. III.Andronikos bunlardan başka Balkanların batısında bir kısım araziyi kazanmayı da başarmıştır. 1336 da dağ muharebelerine alışkın Türk kıtalarının başında Arnavut çeteleri üzerine bir tenkil seferi yaparak Arnavutların sürülerinden çoğunu yağma eder, aynı zamanda Epir'e bağlı Akarnania eyaletini koparmağa muvaffak olur.

Özellikle Balkanlardaki eyaletlerin savunmasına dikkat eden III. Andronikos, Anadolu'daki Türk ilerlemesine karşı koyamamış ve bu sebeple Andronikos devrinde İmparatorluk, Anadolu'daki son kalelerini de elden çıkarmıştır. Andronikos'un tahta çıktığı sırada, Anadolu Beyleri arasında en kuvvetlisi, merkezi Kütahya olan Germiyan Beyliği idi. Moğollar dahi sahillere kadar akınlar yaptıkları hâlde, onun arazisine taarruza cesaret edemezlerdi. III.Andronikos, Kapudağı yarımadasına kadar giderek Germiyan Beyi ile buluşmuş ve Anadolu'daki Bizans arazisini savunabilmek için onunla bir andlaşma imzalamıştır.

1326 da Bursa'yı elegeçirmiş bulunmasına rağmen Osman devleti, Anadolu'daki Beyliklerin en küçüğü idi. III.Andronikos'un dedesine karşı bir zafer kazandığı sırada Orhan Bey İznik'i muhasara etmişti. İmparator, acele topladığı bir ordunun başında İznik'in yardımına koştu ise de *Pelekanon*'da yenildi ve İznik, 1331 Martı başında Osmanlıların eline düştü. İznik'in zaptından sonra İzmit üzerinde toplanan Türk taarruzları, İmparator tarafından çok kere püskürtülmüşse de 1337 de kalenin Türklerin eline geçmesine engel olunamadı. Böylece 1340 sıralarında Orhan'ın arazisi, Anadolu'nun kuzey batısında bir ucu Üsküdar'a kadar uzanan yüze yakın kaleyi içine alıyordu. Artık, Osmanlı devleti diğer komşu Türk emirliklerini tehdit edecek hâle gelmişti. Nitekim, 1337 de Karasi Beyliğinin içine düştüğü krizden faydalanarak Bergama'yı ve diğer birçok kaleyi ele geçiriyor ve Osmanlıların bu ilerlemeleri sırasında Bizans'ın herhangi bir müdahalesi görülmüyordu. Anadolu'da artık Bizans, Alaşehir ve Karadeniz Ereglisi gibi birbirinden uzak birkaç kaleye sahipti ve hâdiselerin gelişmesinde bu yerlerin hiç bir önemi yoktu. Bithynia (Kocaeli) sahillerindeki fetihlerinden sonra Osmanlılar, komşu Türk Beyliklerinin zararına kuvvetli bazı kaleleri elegeçirerek Avrupa yakasına da geçmek suretiyle korsan akınları ve hücumları yapmağa başlamışlardır. Her ne kadar Andronikos bunları geri püskürt-

meği başardı ise de, bu hücumlar ilerisi için büyük tehlike yaratacaktı.

İmparatorluk için hayatî bir önemi olduğundan Andronikos, dikkatini özellikle sahil bölgelerinde cereyan eden hâdiseler üzerinde toplamıştır. İmparatorluk bu sıralarda en ziyade Saruhan, Aydın gibi sahillerdeki Türk emirliklerinin tertibettikleri korsan akınlarından zarar görüyordu. 1330 dan başlıyarak artan bu akınlar, Ege kıyılarında hem Bizans ve hem de Lâtin kolonilerini aynı derecede tehdidetmekte idi, zira bunların Girit'e ve Eğriboz'a kadar eriştiği oluyordu. Menteşe Beyliği ile Tavas ve Alaiye Beyliklerini, Rodos şövalyeleri ile Sakız ve Kıbrıs donanması bir dereceye kadar dizginliyebilmekte idi. Saruhan Beyi 1333 de 75 parça gemiden oluşan bir donanmanın başında Trakya sahillerine yanaşıyor, Semendrek adasını yağma ettikten sonra sahile çıkıyor, fakat orada ordusunun başında III.Andronikos'a rastlıyorsa da, İmparator onlara taarruz etmeğe cesaret edemiyor ve onlar da rahatsız edilmeden tekrar gemilerine biniyorlardı. Az zaman sonra Türk korsanlar Tekirdağı muhasara altına alıyorlar ve İmparatorun şahsen idare ettiği bir sefer sonunda oradan uzaklaştırılabiliyordu. Ertesi yıl bir Türk donanması Selânik körfezine bir çıkarma yapıyor ve o sırada Selânik'te bulunan III. Andronikos ile Kantakuzenos, bunlara karşı yürüyerek kendilerini geri çekilmeğe zorluyordu. Nihayet 1337 de, Osmanlı devleti arazisinden hareket eden bir kısım Türk korsanları, İstanbul'a çok yakın bir yere kadar sokuluyor ve Kantakuzenos şiddetli bir muharebeden sonra onları geri püskürtüyor ve çoğunu denize döküyordu.

Türk korsanlarının bu aman vermeyen akınlarına karşı koyabilmek için, kuvvetli bir harp filosuna ihtiyaç vardı, halbuki II.Andronikos'un maddî sıkıntı sebebiyle donanmayı zaifletmesi yüzünden İmparatorluk kuvvetli bir donanmaya sahip bulunmuyor ve torunu III.Andronikos ta bu boşluğu dolduramıyordu. Bu Türk korsanlarını, Sakız adasında yerleşen ve sadece şeklen İmparatorluğa bağlı bulunan Cenova'lı Zaccaria kardeşlerin harp donanması bir dereceye kadar frenliyebiliyor ve Türklerin gözünü korkutuyordu. Midilli adası da az sonra İmparatorluktan tamamen koparak bağımsızlığını ilân edecekti. Bu sahillere yapılan korsan akınları artık, Bizans'tan ziyade bu bölgede yerleşmiş bulunan Lâtin kolonilerini tehlikeli bir duruma sokmuştu.

Bu hâdiseler, İmparatorluk harp filosunun ne kadar zaifliğini ve Adalar denizi sahillerinde arazisi bulunan Lâtin devletlerin de

korsan akınlarına karşı koyamayacak derecede birlikten mahrum bulunduklarını göstermeğe yeterlidir. Bu sebeple doğudaki kolonileri arasında güçlükle ulaşımı sağlıyabilen Venedik, Papalığa baş vurarak Akdeniz'in korsan akınlarından kurtarılması için bir deniz işbirliği kurulmasını istedi. Zira, ancak bu sayede bir Haçlı seferi tertibedilebilirdi ve böyle bir harekete Bizans'ın da katılması şarttı. Hem bu suretle Bizans ile Papalık arasında dinî birliğin kurulabileceği tahmin edilmekte idi. Karısı Anna, bir Savoie Prensesi olduğundan dolayı III. Andronikos, bu tarzda bir yaklaşmaya taraftardı. Mihael Paleologos, vaktiyle İstanbul'a karşı bir Haçlı seferi meydana gelmesine engel olmak için Kiliseler Birliğine başvurmuştu. Şimdi ise, Türklere karşı İmparatorluğa yardım sağlamak maksadiyle bir Haçlı seferine rıza gösterilmekte idi ve bu tutum İmparatorluğun Batı siyasetinde bir yenilik teşkil ediyordu.

II.Andronikos, hâkimiyetinin son yıllarında Fransa Kralına bir anlaşma yapma arzusunu açıklamış (1327) ve III.Andronikos daha ileri giderek 1332 de Rodos'ta toplanan bir konferansa delegeler göndermiş ve Türklere karşı Venedik ve Rodos şövalyeleri ile birlikte bir ittifak imzalamıştı; 1334 de bu ittifaka Fransız Kralı ile Kıbrıs ta katılmakta idi. İmparator Andronikos, aynı zamanda Papa XXII. Jean'a haber göndererek Kiliseler Birliğine taraftar olduğunu bildiriyor, fakat cereyan eden müzakereler bir netice vermiyordu. Bu sıralarda vukubulan müzakereler, Venedik ile Cenova'nın arasının açılması ve Fransız Kralı VI. Filip ile İngiltere Kralı III. Edvard arasında siyasî temasların kesilmesi sonucu başarısızlığa uğramıştır.

Bu hâdiselere ve Bizans halkının muhalefetine rağmen, III. Andronikos, Papa XII.Benoit (1334–1342) ile Kiliseler Birliği meselesini gizlice konuşmakta devam ediyor ve bu maksadla tanınmış keşiş Barlaam'ı gönderiyor, fakat bu teşebbüs red cevabıyle karşılanıyordu. Bizans, Ege sahilindeki arazisini koruyabilmek için, bu sahillerde hüküm süren Türk Beyleri ile Osmanlılara karşı işbirliği yapmayı düşündü ve yeni inşa edilen Bizans donanmasının da yardımiyle Bizans'ın denizlerdeki durumunu kuvvetlendirmeyi denedi. 1329 da İmparatorluk donanmasının, Sakız adasını ellerinde bulunduran ve bir zamandan beri İmparatorluğa itaati reddeden Cenova'lı Zaccaria ailesine karşı yaptığı sefer başarılı oldu ve ada tekrar İmparatorluğa bağlanarak 1346 yılına kadar Bizans'ın elinde kaldı. Yine Cenova'lıların elinde bulunan Foça da, komşu Türk Beyliklerinin yardımiyle tekrar İmparatorluğun hâkimiyetini tanımağa zor-

landı. Nihayet Midilli, Batılıların eline düşmekten kurtarıldı. Burada, 1204 de IV. Haçlı seferi esnasında cereyan eden hâdiselere benzer bir durum görüldü ve Anadolu sahil Beyliklerine karşı kurulan ve Bizans İmparatorunun da dahil bulunduğu Hristiyan birliği, Bizans'ın Midilli adasına karşı hücuma geçmiş ve Bizans İmparatoru, bu dindaşlarını Türk Beylerinin yardımiyle güçlükle uzaklaştırabilmiştir.

Lâkin İmparatorluk, en büyük başarısını Tesalya'da ve Epir'de gösterecekti. Son büyük Tesalya Beyi Melissenos'un 1333 de ölümü üzerine Bizans, Tesalya'nın kuzeyini elegeçirdi. Devamlı olarak parti kavgalarının hüküm sürdüğü Epir'de, Bizans partisinin başı Despot Ioannes'in karısı tarafından zehirlenerek öldürülmesi, Bizans'a fırsat verdi. Çekirdeğini Türk kuvvetlerinin oluşturduğu bir ordunun başında Kantakuzenos ve III.Andronikos, Epir üzerine yürüdü ve asi Arnavut kuvvetlerini dağıttıktan sonra bütün Epir ve Akarnania İmparatorluğa ilhak edildi. Epir Despotunun karısı Anna ile çocuk yaştaki oğlu Nikeforos, Selânik'e sürgüne gönderildi. Anjou'ların Epir tahtının vârisi Nikeforos lehine giriştikleri ayaklanmaya teşvik hareketi de bir netice vermedi ve Nikeforos, Kantakuzenos'un bir kızı ile nişanlanarak Selânik'teki sürgün yerine çekilmeğe zorlandı ve Ioannes Angelos Epir'e vali tayinedildi. Böylece IV. Haçlı seferinin ortaya çıkardığı Grek devletlerinden biri daha tarihe karışmış oluyordu ve Balkan yarımadasında başka bağımsız bir Grek devleti kalmamıştı.

Lâkin Bizans, bu sâhalarda kazandığı başarılarla fazla övünemiyecek ve buradaki arazisini kısa bir zaman sonra Sırplara kaptıracaktı. Sırp Kralı Stefan Duşan, bu hâdiseden bir yıl sonra Arnavutların hâkim bulundukları yerleri zaptetti. Henüz bir iç savaştan çıkmış bulunan Bizans, kuvvetli bir dış saldırıya karşı koyacak kudrette değildi ve III.Andronikos devri, iç savaşların kısa süren bir fasılasından ibaretti. Onun ölümü üzerine patlak verecek olan ikinci iç savaş, neticeleri bakımıdan öncekinden çok daha ağır olduğundan İmparatorluk bundan sonra artık bir daha kendini toparlıyamıyacaktı.

15 Haziran 1341 de III.Andronikos, henüz 45 yaşında iken geride 9 yaşında bir erkek çocuğu ve ona niyabet etmek üzere, Lâtin olduğu ve Katolik mezhebine mensup bulunduğu için halk tarafından sevilmiyen karısı Anna (Savoie)yı bırakarak vefat ediyordu. III.Andronikos hayatta iken devleti fiilen idare eden Kantakuzenos,

İmparatorun vasiyetine uyularak niyabet heyeti başkanlığına getirildi ve İmparatoriçe Anna'nın da buna bir itirazı olmadı. Andronikos, devlet bünyesinde reformlar yapmak ve içine düştüğü çıkmazdan kurtarmak üzere girişimlerde bulunduğu bir sırada vefat etmişti. Kantakuzenos, onun yarıda bıraktığı işleri tamamlıyabilecek kudrette bir adamdı. Lâkin, bu işlerde başarılı olabilmesi için İmparatorluk makamında bulunması gerektiği hâlde Kantakuzenos, III. Andronikos'un Ortak İmparator olmasını isteyen teklifini reddetmişti. İktidarı elinde bulundurduğu böyle bir anda orduyu yeniden kurmayı, maliyeyi islâh etmeği ve yabancıların isteklerini bertaraf ederek İmparatorluğu kuvvetlendirmeği tasarlıyordu. Lâkin Kantakuzenos, etrafına topladığı ve vaktiyle yardım ettiği insanların kendisini kıskandıklarını farkedememişti. Bunların başında, dinî mücadeleler sırasında Sinodun muhalefetine rağmen kendisini destekliyerek Patriklik makamına getirdiği Kalekas ile servete ve ikbale kavuşmasına yardım ettiği Megadük Apokaukos geliyordu. Apokaukos, iki Andronikos arasındaki iç harpler sırasında III.Andronikos safında çarpışarak yararlık göstermiş ve bu hizmetlerinden dolayı Kantakuzenos tarafından ihsanlara boğulmuştu. Çok kabiliyetli bir adam olan Apokaukos, Kantakuzenos'a karşı gayet dalkavukça davranıyor, fakat ondan nefret ediyordu. Kantakuzenos'a karşı oluşan muhalefet unsurları arasında en tehlikelisi Apokaukos'tu. Bu iki şahıs İmparatoriçe Anna nezdinde Kantakuzenos'a karşı, onun İmparatorluk ailesi hakkında fena niyetler beslediğini ileri sürerek itimatsızlık havası yaratmağa muvaffak oldu. Bizans Başşehrinde entrikalar ve parti mücadeleleri hüküm sürüyordu, durumunun sarsıldığını hisseden Kantakuzenos, istifasını verdiyse de İmparatoriçe bunu geri çevirdi.

Fakat, bu esnada dış tehlikelerin de ardı kesilmiş değildi. Türklerin Trakya sahillerini yağma ettikleri bir sırada Sırplar, yeniden Selânik'e kadar ilerlemişlerdir. Bulgarlar da İmparatorluğu harp ile tehdit etmekte idiler. Kantakuzenos, İmparatorluğun bütün düşmanlarına kendi imkânları ile toplıyabildiği kuvvetlerle karşı koydu ve tekrar sulhu sağladı, hatta Yunanistan'da İmparatorluğun durumunu kuvvetlendirmeği başardı. Acha'ia Prensliği, bu sırada gelip burada yerleşen Floransa'lı Banker ailesi Acciaiuoli idaresine karşı Bizans'ı tercih etmekte idi. Böylece IV. Haçlı seferinden bu yana Atik yarımadasına Bizanslılar ayak basıyorlardı ve Kantakuzenos bu hususu gururla belirtmekte idi. Fakat, Bizans'ın genişleme emelleri kursağında kalacak ve korkunç bir iç savaşın patlak vermesi bunun-

la da kalmıyarak o zaman sahip bulunduğu kudreti de yok edecekti.

Muhalifleri, Kantakuzenos'un başşehirden uzakta bulunduğu bir andan faydalanarak İmparatoriçe'den onun bütün görevlerinden uzaklaştırılmasını sağladılar, hatta İstanbul'a gelmesini dahi engellediler. İmparatorluk için parlak planlar hayaleden Kantakuzenos, bir anda devlet düşmanı ilânedildi ve taraftarları İstanbul'da takibe uğradı, evi tahribedilerek malları gaspedildi. Yeni niyabet heyetinin başında İmparatoriçe bulunmakta idi ve ondan sonra heyetin en kuvvetli üyesi Patrik Ioannes Kalekas ile Apokaukos idi ve bunların yakınları idareyi ellerine geçirmişlerdi. Bu kuvvetli darbe karşısında Kantakuzenos hareketsiz kalmadı ve 26 Ekim 1341 de kendini Dimetoka'da İmparator ilânetti. Fakat tahtın meşru vârisi V.Ioannes'in hukukunu muhafaza etti ve İmparatorluk ailesine değil, gaasıp Apokaukos'a karşı mücadele edeceğini açıklamayı ihmaletmedi.

Bizans şimdi, uzun süren hayatında karşılaştığı en ağır krizlerden birinin içine girmişti. Bu yeni iç savaş artık basit bir iktidar mücadelesi olmaktan çıkarak derin dinî ve sosyal köklere dayanıyordu. Yabancılar, Bizans'ın bu kardeş kavgasına büyük ölçüde karışıyorlar, siyasî partilerin mücadelesi dinî bir veche kazanıyor, Kantakuzenos bu sefer de büyük toprak sahibi soylularla arhontların mümessili oluyor ve bunların karşısında 14.yüzyılda esnaftan, tüccardan ve kısmen de köylülerden oluşan bir cephe bulunuyordu. Bu grupların büyük asilzadeye karşı duyduğu düşmanlığı ve hasedi ziyadesiyle tahrikeden ve çok haris bir adam olan Apokaukos, Bizans'ta 14. yüzyılda patlak veren bu ikinci iç savaşın sosyal bir renk kazanmasına sebep oluyordu. Bu iç savaş sonunda İmparatorluk, içeride son kudretini de kaybediyor ve biribiri ile çarpışan iki parti ise, yabancıları bu iç kavgalara karıştırmak suretiyle onlara İmparatorluğu teslim etmiş oluyordu.

Tam bu sıralarda Bizans, *Hesychast*'ların sebep olduğu dinî buhranın içine düşmektedir. Lâik veya ruhanî olsun bütün Bizans halkını ilgilendiren bu hareket, İmparatorlukta on yıl süresince şiddetli çalkantılara sebep olacak, mücadele dinî ihtilaf olmaktan çıkarak ağır bir sosyal kriz hâlini alacaktı. Bizans'ta çok eskiden beri, mukaddes bir sükûn içinde (Hesychia), sıkı bir keşiş hayatı yaşıyanlara HESYCHASTES adı verilirdi. Hesychasm, 14.yüzyılda belirli bir mistik-zahidlik akımının adı olmaktadır. Kökenleri, 11. yüzyılda yaşa-

yan büyük mistiklere kadar çıkan Hesychasm hareketi, 14.yüzyılda asrın başında Bizans arazisinde dolaşan *Georgios Sinaites*'in mistik-zahidlik öğretilerinin Bizans manastırlarında büyük bir etki yapmasıyla kuvvetlenir. Özellikle Bizans Ortodoks mezhebinin sığnağı ve koruyucusu bulunan Ayaroz dağında büyük bir ilgi görür.

Hesychastes'ların biricik gayesi, Tanrı ile gizli ve toptan bir birleşmedir ve bu gayeye erişmenin tek yolu, bütün dünyevî işlerden mutlak surette uzaklaşarak ilâhî bir sükûn içine (Hesychia) girmektir. Bu dinî akımın tam bu sıralarda Bizans toplumunda bir zemin bulabilmesi, anlaşılması güç bir rastlantı değildir. Önce, dış düşmanların saldırıları ile huzuru kaçan cemiyette iç harplerin sebebolduğu kargaşalık ve nihayet Arsenit şizması, böyle bir akıma bir ortam hazırlamıştı. Güney İtalya'daki Kalabriya Greklerinden olup Selânik'e yerleşen BARLAAM'ın burada karşılaştığı Hesychast düşünce ve davranışları şiddetle tenkidetmesi, hatta istihza ile tahrifetmesi, mücadelenin alevlenmesine sebeboldu. Tarihçiler, bu mücadeleyi 14. yüzyılın en mühim fikir hâdisesi kabul ederler, hatta bir kısmı bu hareketin devrin en belirli kültür olayı olduğunu ileri sürer. Lâkin bu ihtilafın gerçek yüzü henüz gereği gibi aydınlanmamış olmakla beraber, bunu Zelot'lar hareketinin bir devamı sayanlar da vardır. Dahası, burada dünyevî rahiplerle keşişlerin mücadelesi görülmekte ve mücadelenin keşişlerin mutlak bir başarısı ile sona erdiği kabul edilmektedir.

Tanınmış Rus Bizantinisti F.I.Uspenski, Hesychast mücadelesinin temel unsurlarının, *Doğu Kilisesinin bir doktrin olarak kabul ettiği Aristo felsefesi ile bu kilisenin reddettiği Eflatun doktrini arasındaki bir mücadele olduğunu ileri sürer.* Başlangıçta felsefî alanda meydana çıkan tartışma, sonunda dinî sahaya kaydırılmıştır. Bu doktrinin sözcüleri, millî Grek düşüncelerini Batıya karşı savunmakla kalmayarak, Aynaroz manastırlarının şiddetle taraf tuttukları fikirleri ve bütün Balkan yarımadasını temsil eden bir tavır takınırlar. Netice olarak burada, Grek düşünce âleminden nemalanan Hesychast'ların savundukları ve bayraktarlığını GEORGİOS PALAMAS'ın yaptığı doğu mistisizmi ile AQUİNO'lu THOMAS'tan ilhamını alan ve Akindynos ile Barlaam'ın savundukları Lâtin ruhu ve rasyonalizmi karşılaşmakta idi. Hareketin temelinde, siyasî ve malî bakımdan gittikçe zaif düşen ve gün geçtikçe sinsi bir tarzda Batı fikir hayatının etkisi altına giren Ortodoks kilisesinin, kendisini artık kolay bir şikâr saymaya başlıyan Batı kilisesine Karşı bir reaksiyonu yatmaktadır.

En büyük Hesychast ve Hesychia doktrininin kurucusu, geniş kültürlü bir adam olan ve mümtaz bir yazar hüviyetiyle tanınan Selânik Arşeveki GORGİOS PALAMAS idi. Bunun dışında eserlerinde Hesychast fikirleri yayan en tanınmış şahıs, Bizans mistiği NİKOLAOS KABAZİLAS'tır. Hesychast'ların nihaî hedefi ilâhî ışığın temaşasıdır ve bunun da yolu, zahidce bir riyazettir. Hazreti İsa'ya niyazı ifade eden duanın söylenmesinden sonra, dua eden vecde gelir ve bu esnada semavî şualarla çevrildiği bir anda ilâhî ışığı seyreder. Tamamiyle Tanrıyı tanımak ve temaşa etmek, Onunla birleşmek için bütün güçlerini bu maksada yöneltmek, bütün dünyadan ve bu dünyayı hatırlatan her şeyden uzaklaşmak gerekir, zira bütün ruhunu ve kendini bu nokta üzerinde toplamak zorunludur. Bunu yapabilmek için Hesychast kendini, bütün tasavvurlardan, bütün düşüncelerden ve emellerden uzaklaştırmalı, ruhunu bütün bildiklerinden kurtarmalı ve gerçek bilgisizlik karanlığına varabilmek için mutlak bir bağımsızlığa kavuşmalıdır. Zira, bir Hesychast'ın en ulvî, en tesirli ve en mutlak duası, Tanrıya direkt olarak ulaştırılan mesajdır. İşte zahidde vecd hali bu suretle hasıl olacak ve bu hâl onun Tanrı ile birleşmesini sağlıyacaktır. Bu vecd hâline gelebilmek için ruh, muhitin bütün duygularından münezzeh olacak, bütün bildiklerini unutarak körkütük dilsiz ve sağır bir hal alacaktır. Şahsiyetini terkedecek, şuurunu kaybederek ruhî ve cismanî hayat duracak, fikir hareketsiz ve temaşa hedefine yönelik kalacaktır. Bu suretle Hesychasm'ın aslî cevherini ruh ile, kalbile ve düşünce ile ilahî bir aşk oluşturur ve onun temaşasına gayret eder.

Aynaroz dağında ve bilhassa Palamas tarafından işlenen Hesychasm düşünceleri, sonradan sistemli bir hal alır, bölümlere ayrılır. Bunların arasında dördüncü ve en yüksek mertebeye ise pek az kimse erişebilir. Keşişlerin çoğu, ancak birinci dereceye kadar erişebilirler. Bu hususta en büyük faaliyet, *Georgios Palamas*'ın adına bağlıdır. Barlaam bunun karşısına çıkmış, geniş bilgisi ve kuvvetli ifade kabiliyeti ile şöhret yapmış, lâkin Bizans'ın tanıdığı en büyük âlimlerden olan *Nikeforos Gregoras* karşısında yenilmiştir. Barlaam Palamas'ın fikirlerini Hristiyan dininin temel akidelerine aykırı ve dolayısiyle onu heretik sayıyordu, aralarındaki tartışmalar yedi yıla yakın sürdü (1333–1339). Sonunda 15 Haziran 1341 de Ayasofya'da toplanan konsil, Palamas'ı da davet ederek bir hâl çaresi aradı ve konsil Palamas'ı haklı buldu. Bunun üzerine Barlaam tekrar Batıya döndü. Lâkin bu hal tarzı ruhları teskin edememişti, bu yüzden de Bizans yeni bir ihtilaf unsuru kazanmış oluyordu. Bundan başka, Bi-

zans tarafından benimsenen bu doktrin, Roma'nın şiddetli red cevabiyle karşılaşmakta idi.

İmparator III.Andronikos'un ölümünden sonra tartışmalar yeni bir safhaya girdi. O zamana kadar iki taraf arasında bir uzlaştırıcılık arayan Georgios Akindynos, Palamas doktrini aleyhine döndü ve bu yüzden Kantakuzenos'un Ağustos 1341 de topladığı bir konsilde mahkûm oldu. Lâkin az sonra İmparatorluk siyasetinde meydana gelen değişiklik, bu dinî çatışmada da bir dönüm noktası oldu. Zaif bir teolog olan ve Palamas'ın kuvvetli düşmanı Patrik Kalekas, gittikçe Hesychasm'a karşı bir tavır takındı ve Palamas gözden düştü, hatta aforoz edildi. Bu kere Hesychast'ların çoğu, Kantakuzenos'u tutmağa başladı. Hesychast mücadelesi siyasî bir veche kazandı ve İmparatorluk iki karşıt cepheye ayrılmış oldu.

Bu olayların sosyal yöndeki tepkileri daha da şiddetli oldu ve iç savaşın bütün sebepleri hemen hemen sosyaldi. İmparatorluğun çöküşü hızlandıkça fakirlik de artıyor ve iktisadî durum, sosyal sınıflar arasındaki mesafeyi açıyordu. Taşrada ve şehirlerde büyük halk tabakaları çoğalırken servet ve mülkler ince bir aristokrat tabakanın eline geçiyor ve fakirleşen zümrelerin bu sınıfa karşı hıncı artıyordu. İmparatorluk iktidarının kuvvetli olduğu sıralarda Bizans absolutizmi, bürokratik hâkimiyetini eski şehirlerin harabeleri üzerine kurarak şehir hayatını merkezî iktidara boyun eğmeğe zorlamıştı. Merkezî iktidarın zaiflediği bir zamanda ise, mahallî güçler kuvvetlenmeğe ve şehir hayatı da yeniden canlanmağa başladı. Lâkin, Bizans'ta bu defa merkezî idarenin yerine iktidara gelen feodal kuvvetler, İmparatorlukta sanayiin ve ticaretin serbest olarak gelişmesine de engel oluyordu. Batı'da aynı devrede başlıyan şehirlileşme başarıya ulaşırken, Bizans şehir hayatı geri kalıyor ve bunun neticesi olarak ta Bizans, iktisadî yönden İtalyan şehir devletleri tarafından sömürülüyordu

Kantakuzenos ile niyabet heyeti arasındaki mücadele, İmparatorluğun o zamana kadar açığa çıkmıyan sosyal düşmanlığın alevlenmesine sebebolmuştu. İç savaş, daha başlangıçtan beri, Apokaukos ile Kantakuzenos boğuşması hâlini aldı. Apokaukos,Kantakuzenos ve onun yandaşları olan aristokratlara karşı büyük halk kitlelerini başarı ile kışkırttı. İki tarafın da adamları onları, her türlü anlaşma zeminini zorlıyarak mücadeleye sürüklediklerinden savaş bütün kızgınlığı ile başladı. Diplomatik tertipler ve entrikalar, izdivaçlar, valileri ve kumandanları rüşvet ve menfaat karşılığı ifsat hareket-

leri biribirini izledi. Bilhassa, İmparatorluğun halkı karışık unsurlardan oluşan, en büyük zenginlik ile en fazla sefaletin karıştığı büyük liman şehri Selânik'te, sınıf mücadelesi en yüksek seviyeye ve bunun yanında azğın bir hâle geldi. İmparatorlukta özel bir yeri olan ve hürriyet babında iddialı bir şehir olan Selânik'te kuvvetli bir teşkilâta ve bir dereceye kadar belirli bir ideolojiye sahip *Zelot'lar partisi* vardı. Bu yüzden burada, aristokrat düşmanı hareket halkın basit bir ayaklanması olarak değil, fakat 1342 de Zelot'ların iktidarı ele geçirmeleri ile sistemli bir hâl aldı. Katakuzenos taraftarlarının artması üzerine Zelotlar burada, bir alay teşkil ettiler ve soylulara karşı harekete geçtiler.

Biribiri ile çarpışan her iki taraf maddî sıkıntı içerisinde idi. Para sağlamak maksadiyle İmparatoriçe Anna, dayanılması güç malî tedbirlere başvurdu; hazineden kıymetli birçok eşyayı izabehaneye yolladı, soyluların mallarına el kondu. Dimetoka'da yerleşen Kantakuzenos ise ordusunu nizama koydu, Trakya ve Makedonya'daki kale kumandanlarına kendisine katılmaları emrini verdi. 1341 kışından 1344 sonuna kadar giriştiği seferlerde başarılı olamadi, İstanbul üzerine yaptığı sefer engellendi, Edirne'de durduruldu. Bu sıralarda İstanbul'da İmparatoriçe Anna, oğlu V.Ioannes'e parlak bir merasimle İmparatorluk tacı giydiriyordu. Kantakuzenos, Selânik üzerine yürümek istedi ise de, şehirde Zelot'ların soylulara karşı harekete geçtiklerini öğrenerek bundan da vaz geçti. Selânik valisi acele ile şehri terk etmek zorunda kalmış, soylulardan ilerigelenler de kaçmışlar ve malları haczedilmiştir. Fakat zamanla Zelotlar da kendi aralarında ikiye ayrılırlar. Bunlardan bir kısmı Hesychast'lara yakın görülür, diğerleri ise çok katı bir tutum takınırlar. Sadece sosyal reformlar babında birleşebilmektedirler. Kantakuzenos'a ve aristokratlara karşı olduğu için Paleologlar hanedanını ve V.Ioannes'i tutarlar. Fakat İstanbul'dan gönderilen yeni vali ile Zelot'ların reisi de anlaşamaz ve şehirde fiilen Zelotlar hüküm sürerler. Böylece Selânik'te reform yanlısı akım, yedi yıl müddetle kimseden emir almadan hükmeder.

Selânik'ten İstanbul'a kadar uzanan sâhalarda, soylular her tarafta yenilgiye uğramışlardı, Kantakuzenos'un yakınları bile, can ve mal kurtarmanın biricik yolunun bu olduğunu düşünerek onu terkediyorlardı. Bu sıkışık durumda Sırbistan hududuna kadar çekilen Kantakuzenos, (Temmuz 1342) Sırp Kralı Stefan Duşan'a gitti ve orada iyi karşılandı. Uzunca bir müddet Sırbistan'da kaldıktan

sonra, Sırp Kralına Priştina'ya kadar olan bütün Makedonya'yı vermeği vaadederek bir andlaşma yaptı ve onun sağladığı Sırp yardımcı kuvvetleriyle Selânik üzerine hücum etti ise de, Apokaukos'un bir donanma ve bir ordunun başında şehri kurtarmağa gelmesiyle başarısızlığa uğradı ve Verria kalesine sığındı. Ertesi yıl İzmir Beyi Umur'un sağladığı donanma ve kuvvetlerle yeniden Selânik üzerine yapılan sefer de netice vermedi ve buradan tekrar Dimetoka'ya döndü.

Kantakuzenos'un yanında çok az adamı vardı; Umur Bey 24 Ekim 1344 de Haçlıların bir taarruzuna uğradığı için ondan bir yardım bekliyemezdi. İmparatoriçenin tahriki üzerine Stefan Duşan ve Bulgar Çarı Alexander, Trakya'yı işgalediyorlardı. Apokaukos Kantakuzenos'u öldürtmek üzere suikasdlar tertibetmiş fakat başaramamıştı. Lâkin bu yılın sonuna doğru durum düzeldi, Sırp Kralının kuvvetleri yardıma gelen Umur Beyin Türkleri tarafından çekilmeğe zorlandı. Kantakuzenos, Bulgarları geri püskürterek Meriç nehrinin ötesine sürdü ve az önce Bulgarlar tarafından zaptedilen yerleri geri aldı. Hatta İmparatoriçe Maria da, Apokaukos muhalefet etmese idi, Kantakuzenos ile anlaşmağa hazırdı.

Bu andan itibaren, ağır bir tempoda olmakla beraber, Kantakuzenos'un durumu kuvvetlendi. Lâkin her iki taraf bitkin bir hâle gelmişti. 1345 başında Kantakuzenos Edirne'yi elegeçirdi. Umur Beyden ümidini kesen Kantakuzenos, Osmanlı emiri Orhan Beye baş vurdu ve ona kızı Theodora'yı vereceğini vaadederek karşılığında Osmanlı askeri sağladı ve bunları Avrupa yakasına geçirdi. Bu kuvvetlerle İşboli (Sozopolis) hariç, Karadeniz sahilindeki bütün şehirleri elegeçirdi, İstanbul'u sıkıştırdı. Fakat, Başşehri elegeçirebilmesi için daha iki yıl geçmesi gerekecekti. Kantakuzenos'un böyle sıkıntı içerisinde bulunduğu bir sırada, Tesalya'dan gelen bir elçi kendisini İmparatorları olarak kabul ettiklerini bildiriyordu ve bunun manası, büyük mülklere sahip zengin bir eyelatin Kantakuzenos'u desteklemesi demekti.

Kantakuzenos'un kuvvetlenmeğe başlaması ve hele Yunanistan'da taraftarlar kazanması, Sırp Kralı Duşan'ı ürkütmeğe yetti. Onun gayesi, Bizans'ta taraflardan herhangi birinin başarıya erişmesi değil, bu iç kargaşalardan faydalanarak İmparatorluk arazisinden mümkün olduğu kadar fazla parçalar koparmaktı. İmparatoriçe Anna, Sırp Kralına çoktan beri kendisine yardım etmesi ve Kantakuzenos'u terketmesi teklifinde bulunuyordu. Stefan Duşan

bu uygun teklifi kabulederek niyabet heyeti ile anlaşmaya vardı ve genç İmparatorun kızkardeşini oğlu Uroş'a nişanladı (1343 yazı). Böylece Kantakuzenos'un bir silâh arkadaşı, ona karşı şimdi kuvvetli bir düşman hâline gelmişti.

Bundan sonra Kantakuzenos'un talii, Anadolu'daki Türk Beylerine bağlanıyordu. Önce Ege sahilindeki Türk Beylikleri ve nihayet Osmanlıların sahneye çıkması, Bizans iç savaşının ağırlığını onun tarafına çevirmektedir. Umur Beyin yardımiyle Selânik'i elegeçirememiş ve Kantakuzenos burada şiddetli bir mukavemetle karşılaşmıştı. Bu sebeple Selânik'ten vazgeçmek zorunda kalmış ve Makedonya'nın mühim bir kısmını da Steafan Duşan'a kaptırmıştı. Kantakuzenos, Umur Beyin yardımları sayesinde Trakya'ya hâkim olabilmiş, lâkin bu yardım çok pahalıya malolmuştu. Zira Türkler, geçtikleri heryeri yağma ediyorlardı. Buna karşılık, İmparatorluk ailesi Güney Islavlarına dayanmayı düşünmüştü. Fakat gerek Sırplar, gerekse Bulgarlar, Bizans'ın bu zaif anından faydalanarak arazilerini genişletmekten başka bir gaye gütmediklerinden, bu Islav ittifakı da Bizans'a faydadan çok zarar getirdi. Bulgar - Bizans hududunda ortaya çıkan Islav sergerdesi *Momçilo*, sürekli olarak taraf değiştiriyor ve günlük çıkarlarına göre hareket ediyordu. Başlangıçta Umur Bey ile Kantakuzenos'un müttefiki idi ve sonunda Rodop'ların güneyinde bağımsız bir Beylik kurmayı başardı. Sırp Kralı, 1343 de Makedonya'nın güneyini zaptettikten sonra Arnavutluğun fethini de tamamlamıştı. Ancak, burada Anjou'ların elinde bulunan Draç'a eluzatamadı. Bulgar Çarına büyük tavizler verilmiş olmasına rağmen, yardımı hemen hemen görülmedi. Momçilo, İmparatoriçe Anna'dan Despot ünvanını almış, fakat artık hem Kantakuzenos'a ve hem de İmparatoriçeye zararlar vermeğe ve bu bölgeyi huzursuz bir hâle getirmeğe başlamıştı. Sonunda bu sergerde Umur Bey tarafından yenildi ve idam edilerek ortadan kaldırıldı (1345).

1345 yazına kadar Kantakuzenos, bütün Trakya'yı hâkimiyeti altına almayı başardı. Tam bu sırada başşehirde vukubulan bir olay, Kantakuzenos'un işini kolaylaştırıyordu. İmparatorluk ailesinin kuvvetli adamı ve donanma kumandanı Megadük Apokaukos, 11 Haziran 1345 de, İmparatorluk sarayını ziyaret ettiği bir sırada, orada nezaret altında bulundurulan mahkûmların hücumu sonunda öldürüldü. Selânik'te de, aşırı reform yanlısı Zelot'lara karşı bir ayaklanma oldu. Bu hareketin başında ise, İstanbul'daki diktatör Apokaukos'un oğlu bulunuyordu. Ioannes Apokaukos, Selânik'teki aris-

tokrat düşmanı partiyi desteklemek üzere gönderilmişti. Lâkin, kısa bir zaman sonra Zelot'ların reisi ile bozuştu, onu öldürterek tek başına şehrin hâkimi oldu. Babası tam bu sırada İstanbul'da katledildiğinden açıkça Kantakuzenos tarafına geçti. Bu hâdise, Kantakuzenos'un yandaşları arasında büyük bir sevinç yarattı ise de, Zelot' lar karşılık vermekte gecikmediler. Az bir zaman sonra Ioannes Apokaukos ve yüze yakın adamı, acıklı bir tarzda öldürüldü ve şehirde bundan sonra görülmemiş bir tarzda zenginlerin takibi başladı. Zelotların hâkimiyeti yeniden kuruldu ve yıllarca tam bir bağımsızlıkla sürdü, Selânik ile İmparatorluğun diğer kısımları arasındaki bağlar çok azaldı.

Bütün bu hâdiselere rağmen, özellikle Apokaukos'un ölüdrülmesinden sonra Kantakuzenos'un başarısı su götürmez bir hâl almıştı. Kantakuzenos, siyasî ve ekonomik yönlerden kuvvetli taraftarlara kavuşarak hedefine doğru emin adımlarla yaklaşırken, Başşehirdeki niyabet heyetinin iktidarı çözülmekte idi. Gerçi Kantakuzenos, eski kuvvetli müttefiki Umur Beyden artık yardım alamıyordu; zira, Umur Bey, İzmirde Haçlılara karşı giriştiği ümitsiz bir savaşta 1348 de şehit düştü. Fakat bu arada Kantakuzenos, 1346 da Umur Beyden daha kudretli bir müttefike kavuşmakta idi ve yeni müttefiki Osmanlı hükümdarı Orhan Bey idi. Ancak, Katakuzenos'un Orhan Beye karşı beslediği duygular onu ileride aldatacaktı. Zira, Orhan Bey ne Umur Beydi ve ne de Osmanlılar Aydın veya Saruhan Türkleri idiler. Öncekilerin ücret, yağma ve esir peşinde olmalarına karşılık, Osmanlılar gittikleri yerleri zaptetmek ve orada yerleşmek maksadını güdüyorlardı. 1347 de, Sırp Kralı tarafından canevinden tehdit edilen Kantakuzenos, müttefiki Orhan'dan yardım istemiş ve Orhan Bey ona, oğlu Süleyman idaresinde 10 bin kişilik bir kuvvet göndermiştir. Süleyman Bey kuvvetleri Bizans - Sırp ihtilafı ile fazla ilgilenmeden gittikleri yerleri yağma ettiler, hatta Bulgar hudutlarına kadar sokuldular. Tam bu sıralarda, Sırplar da Bizans'ın işini bitirmek üzere onu sıkıştırıyorlardı ve bu maksadla Stefan Duşan, Orhan Bey ile de ittifak aramış, fakat rivayete göre, buna Kantakuzenos engel olabilmişti. Orhan Beyin durumu artık çok kuvvetlenmişti. Öldürülmesinden az önce Apokaukos ta, büyük meblağlar karşılığında Orhan'a ittifak teklifinde bulunmuş, lâkin onu kazanamamıştı. Apokaukos'un ölümünden sonra ise İmparatoriçe Anna, Anadolu' da yardım aramakta devam etmiş ve 1345 Haziranı başında Saruhan' dan 6000 kişilik bir yardım sağlamışsa da, bu girişim acıklı bir tarzda

başarısızlığa uğramıştı. Zira bu kuvvetler, Kantakuzenos'a karşı çarpışacak yerde Bulgar arazisine taarruz etmiş ve oradan zengin ganimetler elde etmişlerdir.

Eriştiği başarılara güvenerek Kantakuzenos, 21 Mayıs 1346 da Edirne'de Kudüs Patriğinin elinden İmparatorluk tacını giydi. 1346 yılı boyunca Kantakuzenos ve ücretlileri İstanbul'u muhasara altında tuttular. Şehirdeki aristokrat zümre, artık açıkça Kantakuzenos'u desteklemeğe karar verdi. İmparatoriçe Anna, 2 Şubat 1347 de Patrik Kalekas'ı azletti, Plamas'ı hapisten çıkardı ve onun taraftarı İzidor'u Patrik tayin etti (1347–1349). Kantakuzenos, 3 Şubat 1347 de mukavemet görmeden İstanbul'a girdi, zira taraftarları kendisine ALTIN KAPI'yı açık bırakmışlardı. Şehrin muhafızları para ile satın alındığından İmparatoriçe telsim olmağa mecbur oldu. Kantakuzenos Ortak İmparator kabul ediliyor ve tahtın meşru varisi V.Ioannes ile birlikte hüküm sürmeleri kararlaştırılıyordu. Ayrıca Kantakuzenos, 15 yaşındaki İmparatora kızı 13 yaşındaki Helena'yı nişanlıyordu.

VI.Ionnes Katakuzenos'un Hâkimiyeti Devri (1347–1355)

İç savaştan galip çıkan ve İstanbul'u elegeçiren Kantakuzenos, henüz İmparatorluğun her tarafına hâkim değildi; başarısı iç savaşa ancak geçici olarak son verebilmişti. Zelot'lar Selânik'te hâla hüküm sürüyor, Kantakuzenos'un İmparatorluğunu kabul etmeği şiddetle reddediyor ve Başşehirden verilen her türlü emri geri çeviriyordu. Onların itaat altına alınması daha bir zaman meselesi idi. Kantakuzenos, güç problemlerle karşıkarşıya bulunuyordu ve iktidarda kaldığı sekiz yıl süresince, İmparatorlukta nizamı iade edebilmek gayesiyle inanılmıyacak bir enerji ile çalıştı, fakat sonunda işlerin ağırlığı altında çöktü. Kantakuzenos, 13 Mayıs 1347 de, İstanbul Patriğinin elinden İmparatorluk tacını giymekle meşruluk kazanıyor. Zira, ancak İstanbul Patriğinin giydirdiği taç, tartışmasız kabul edilirdi. Birçoklarının nazarında Kantakuzenos hâla bir gaasıptı. Onun için, V.Ioannes'in meşruluğunu tanıdığını, onun ortağı olduğunu zihinlerde yerleştirmesi gerekti. İmparatoriçe Anna ile bu şartlar içinde anlaşmış ve onu mukavemete devamdan vazgeçirebilmişti. Bu suretle Paleologlar ailesi ile Kantakuzenos'u meşru sayan bir zemin hazırlandı. III.Andronikos'un manevi kardeşi, V.Ioannes ile kendi çocuklarının "ortak babası" gibi ünvanlar aldı, İmparatorlukta genel

bir af ilânedildi. Böylece Kantakuzenos, iç savaşın bütün izlerini silmeği düşünüyordu.

En güç mesele, İmparatorlukta nizamı ve refahı sağlamaktı. Devletin hazinesi boştu; Kantakuzenos'un, soyluları hazinenin yardımına teşvik eden girişimleri bir netice vermedi. İmparatorun bütün gayretlerine rağmen, iki cephenin adamları biribirine dişbiliyor ve Kantakuzenos'un adamları karşı tarafa verilen tavizleri kıskanıyordu. Başıbozukluk İmparatorluk ailesine kadar sirayet etmiş ve âsâyiş sağlanamamıştı. Türk akıncılar, aralıksız Trakya'ya akınlar yapıyorlardı. 1348 de Karadeniz'de bir seferden dönen iki İmparator, bir Türk akıncı gurubuna karşı muharebe vermek zorunda kalmıştı. Kantakuzenos'un İstanbul'u elegeçirmek maksadiyle bütün kuvvetlerini burada topladığı bir sırada, Sırp Kralı Makedonya' da büyük ilerlemeler kaydetmişti. Kayındepederini, hâkimiyeti elegeçirmeğe muvaffak olduğundan dolayı Üsküdar'a gelerek tebrik eden Orhan'dan Kantukuzenos, Sırpları Makedonya'dan çıkarmak için Osmanlı askerî yardımı istiyor ve Orhan bu yardımı memnunlukla yapıyordu. Orhan, 20 bin kişilik bir kuvvet gönderdi. Kantakuzenos, yanında genç İmparator Ioannes olduğu hâlde, Sırpların çok sıkıştırdıkları ve düşmek üzere bulunan Selânik üzerine yürüdü. Lâkin, İmparatorların bir kadırga üzerinde Selânik'e doğru yol aldıkları bir sırada Orhan, anlaşılmıyan bir sebepten dolayı, Kantakuzenos'un oğlu Matheos idaresindeki Türk kuvvetlerini geri çağırdı. Bu sıralarda akınlar yapmak üzere Üstrumca munsabında Amfipolis'te sahile çıkan bir Türk korsan filosu ile anlaşan Kantakuzenos, onların yardımıyla Sırp Kralı Duşan'ın eline düşmekten Selânik'i kurtarabildi. Selânik'te Zelot'ların hâkimiyeti 1349 sonunda dağılmış ve reisleri Andreas Paleologos Sırp Kralına kaçmıştı. Zelot'lar, şehri Kantakuzenos'a teslim etmektense memnunlukla Sırp Kralına vermeğe hazırdılar. Bu hâdiseler yüzünden halkın daveti üzerine Kantakuzenos, yanında Ioannes Paleologos olduğu hâlde Ekim 1349 da ilk defa şehre girdi. Fakat damadı Orhan'ın azizliği yüzünden Selânik'te tutunamadı. Zira, yanında fazla bir kuvvet yoktu. Zelot' lar arasındaki ihtilaf sonunda şehrin başsız kaldığı bir anda vali Alexios Metochites, Kantakuzenos'a haber göndererek onu şehre davet etti. Kantakuzenos, yanında genç İmparator Ioannes Paleologos olduğu halde 1350 Ocak ayında merasimle şehre girdi. Palamas, şehir Metropolidi tayinedildi.

Kantakuzenos'un İmparatorluk tahtına çıkması Hesychast'ların da zaferi olmuştu. Bununla beraber, dinî ihtilaflar yine devam etti; şimdi Hesychast'ların karşısındaki partinin başında Nikeforos Gregoras bulunuyordu. Apokaukos'tan sonra, Kantakuzenos'un en dişli düşman olan Patrik Kalekas azledilmiş ve tanınmış Hesychast'lardan, Monemvasia Metropolidi İzidor Patriklik makamına getirilmişti. Dinî polemiklere son vermek maksadiyle Kantakuzenos, 27 Mayıs 1351 de Vlakerna sarayında bir konsil topladı. Bu arada Patrik İzidor ile Akindynos vefat etti. Evvelce Barlaam'ın en azğın muhalifi bulunan ve onu derin bilgisi, kuvvetli talakati ile alt etmiş olan Nikeforos Gregoras şimdi, Plamas'ın en başta gelen muhalifi idi. Son Bizans devrinin en büyük ilim adamı ve bazılarına göre kuvvetli edebî dehası ve sağlam karakteri ile bütün Bizans İmparatorluğunun en büyük fikir adamlarından sayılan Nikeforos Gregoras, zamanla anti Hesychast'ların tarafına geçmiş ve Union taraftarı olmuştu. Kantakuzenos, onu Hesychast'lar tarafına kazanmak için bütün nüfuzunu kullanmış fakat başaramamıştı. Nihayet, 15 gün süren konsil sonuda Palamas'ın muhalifleri tel'in edildi, bunlar arasında Barlaam, Akidynos ve Gregoras ta bulunuyordu. Gregoras, Chora manastırına kapatıldı, gözden düştü, yazı yazmasına bile engel olundu. Daha bir müddet tartışmaların sürmesine rağmen, Hesychast'ların zaferi tam olmuş ve bu fikir akımı, Bizans kilisesinin resmî doktrini mevkiine yükselmiştir. Ölümünden az sonra Palamas aziz ilânedilir (1357/58). Bu zamandan sonra Hesychasm fikirleri Bizans kilisesinin temel unsuru olarak devamedecektir. Nitekim daha sonraları en meşhur mistiklerden Nikolas Kabazilas, âlim kanonist Selânik'li Symeon, 15. yüzyılda Union hareketine ve özellikle Roma Kilisesine karşı mücadele eden Markos Eugenikos gibi Bizans'ın büyük ruhanileri bunlar arasından yetişmiştir. Bu devrin Bizans İmparatorluğu için Hesychasm'ın kabulü, sadece dinî bir problem değil, aynı zamanda kültürel bir inanctı. 12. ve 13. yüzyıllarda görülen kuvvetli Lâtinleşme hareketine karşı, 14. yüzyılın ilk yarısında Bizans'ta konzervatif bir Yunanlılık akımı hâkim olur ve bu akım sadece Roma Kilisesini değil, aynı zamanda Batı kültürünü de sert bir şekilde reddeder.

Bizans iç savaşından en çok Sırplar faydalanmışlardır. Bu taze güce ve iyi bir orduya sahip iktidara, İmparatorluğun karşı koymaya takatı yoktu. Selânik dışında bütün Makedonya, Stefan Duşanın hâkimiyeti altına girmişti. 1345 den sonra Serez ve Kvala'yı da

elegeçiren Duşan, Mesta ve Üstrumca munsabına kadar sokularak Ege denizine çıkmış ve artık İstanbul'u elegeçirme planlarını kurmaya başlamıştı. Selânik'in elegeçirilmesi hâlinde, İmparatorluğun geri kalan kısımları da, tehlikeye düşecekti. 1345 yılı sonundan başlıyarak Sırpların ve Greklerin İmparatoru ünvanını taşıyan Duşan, 1346 Nisanında bir Paskalya günü, Sırp Patriği ilânedilen İpek Metropolidinin elinden İmparatorluk tacı giyiyor, Trnova Patriği, bağımsız Ohrid Metropolidi ve Aynaroz manastırının delegeleri de bu merasimde hazır bulunuyorlardı. Stefan Duşan, hedefine çok yakın görünüyordu. Duşan, bundan sonra kendini sikkelerinde İmparator giyisileri içinde gösteriyor ve Bizans örneği üzerine bir saray hazırlatıyor ve emirnamelerinde Sırpların ve Greklerin İmparatoru ünvanını kullanıyordu. Aynaroz dağında uzun bir seyahata çıkıyor, oradaki manastırları ziyaret ederek onları ihsanlara boğuyordu. Aynaroz'daki manastırlara birçok arazi vakfetmiş ve bundan başka onlara pek çok muafiyet tanımıştır. Bizans iç savaşının sona ermesi, Duşan'ın ilerlemesini durduramamıştı. Daha Kantakuzenos'un hâkimiyetinin ilk yılında Epir'in istilâsını tamamlıyor ve Tesalya'ya sahip oluyordu (1348). Kantakuzenos hiç olmazsa Verria'yı ve 1350 de de Vodena'yı geri almayı başardı. Fakat kısa bir zaman sonra bu kaleler de yeniden Duşan'ın eline düştü. Büyük bir karşı koymaya rastlamadan ve hiç bir önemli meydan muharebesi vermeden Duşan, o zamanki Bizans arazisinin yarısını elegeçirmiş ve devletini iki misline yakın genişletmişti. Ancak bir kısım kalelerde bir dereceye kadar mukavemet görülmüş, fakat bunlar da fazla dayanamamışlardır. Duşan'ın hâkimiyeti şimdi, Tuna kıyılarından Korint berzahına, Adriyatik sahillerinden Ege denizi kıyılarına kadar uzanıyordu. Hâkimiyeti altındaki ülkeler halkının yarısı Grekçe konuşan insanlardı. Hatta, Greklerin yaşadıkları sahalar, devletin ağır basan tarafını teşkil etmekte idi. Duşan, İmparatorluğun Greklerin sayıca üstün oldukları güney kısımlarını şahsen yönetmekte ve ana Sırp ülkelerinin idaresini oğlu Uroş'a bırakmaktadır. Bilhassa güney bölgelerinde saray teşkilâtında, mülkî idarede ve adliyede, büyük ölçüde Bizans'ı örnek alan bir idare sistemi kuruluyor, hatta Bizans arhontlarından Sırbistan'ın hâkimiyetini tanıyanlar da görülüyordu. Duşan'ın silâh arkadaşları, yakınları ve soylular, Bizans'ın şeref ünvanlarını kazanarak devletin yüksek mertebelerine yerleştiler. Bu sınıflar eski hukuk kurallarına göre yaşamakla beraber, idareci tabaka artık değişmiştir.

Bizans aristokrasisi, uzun süren iç savaşlardan sonra da İmparatorluğun geri kalan kısmında durumunu kurtarabilmiş, fakat ya-

bancıların eline geçen uzak eyaletlerde, mülklerini ve mevkilerini kaybetmişti. Bundan böyle ana topraklar da Sırpların tehdidi altına girmiş bulunuyordu, şimdi artık hedef İstanbul'du. Fakat vaktiyle bu uğurda büyük faaliyetler gösteren Symeon gibi şimdi Duşan da bu hedefine erişemiyecekti. Zira donanmaya sahip olmadan İstanbul'un zaptını gerçekleştirmek mümkün değildi. Venedik'in yardımını sağlamak hususunda yaptığı girişimler hiç bir sonuç vermedi. Venedik, zaif bir Bizans devleti yerine güçlü bir Sırp iktidarını geçirecek kadar siyasî idrâkten yoksun değildi. Stefan Duşan ile Venedik arasında, 1345 ile 1350 yılları arasında aralıksız müzakereler sürmüş ve Venedik başarılarından dolayı kendisini tebrik etmiş fakat muhtelif bahanelerle oyalamak suretiyle istediği yardımı göndermekten kaçınmıştır. Diğer taraftan aynı Venedik, Bizans ile bir andlaşma akdediyor ve Duşan'a silâh yollamayı da ihmal etmiyordu. Lâkin bu arada Venedik'in Stefan Duşan'a bir kaç kadırga hediye ettiği de bilinmektedir. Fakat, Stefan Duşan'ın Tesalya'yı elegeçirmesi ve Yunanistan'daki başarıları Venedik'i ürkütmüş, 1350 de tekrarlanan yardım isteği bu sebepten reddedilmiştir.

Bu sıralarda Venedik ile Cenova arasında bir harp patlak vermiş ve artık Venedik'ten yardım almaktan ümidini kesen Stefan Duşan, İstanbul'a karşı ortaklaşa bir sefer yapılmasını sağlamak üzere Orhan Beye bir elçi göndermiş ve teklif ettiği ittifak'ın sağlama bağlanabilmesi için, kızını Orhan'ın oğluna vermeği kabul etmiştir. Bu teklifi uygun bularak şartların müzakeresi için Orhan'ın Stefan Duşan'a bir heyet gönderdiği, lâkin bu temasları öğrenen ve böyle bir ittifakın gerçekleşmesinin Bizans'ın sonu demek olacağını çok iyi taktir eden Kantakuzenos, rivayete göre yolda Orhan'ın elçilerini pusuya düşürmüş, bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da ellerindeki hediyelerle birlikte Dimetoka'da hapsetmiştir. Bu hadiseden sonra Orhan ile Stefan Duşan arasında herhangi bir temasın sürdüğüne dair bir kayda rastlanmaz. Herhalde kısa bir zaman sonra, her iki tarafın maksatlarının aynı olduğu anlaşılmış ve bu müzakerelerin devamından bir fayda sağlanamıyacağını görmüş olmaları ihtimali vardır. Esasen Stefan Duşan, İstanbul'u kolayca elegeçireceğini düşünürken Türkleri hesaba katmamış olacaktır. Zira, çoktan beri İstanbul'un mirasına konmayı düşünen ve bu sebeple de her tarafı kollayan Orhan Beyin, Stefan Duşana meydanı boş bırakacağı tasavvur edilemezdi. Şayet iki ordu karşılaşsa idi dahi, fena techiz edilen Sırp ordusunun Türklerle başedebilecekleri de şüpheli idi. Nitekim, 1352 de Kantakuzenos ile V.Ioannes arasındaki ihtilafta, Kan-

takuzenos Orhan Beyden küllî miktarda para karşılığında 20 bin kişilik bir kuvvet sağlıyor ve aynı zamanda Orhan'a Trakya'da bir kale vermeği de vaadediyordu. Bu anlaşma sayesinde Orhan'ın oğlu Süleyman idaresindeki Türk birlikleri, V.Ioannes'in yardımına gelen Sırp kuvvetlerini Dimetoka'da dağıtıyorlar ve bu sayede 1352 Eylülünde bütün Trakya Kantakuzenos'a dönüyordu. Buna karşılık boş yere Türkleri Kantakuzenos'tan ayırmayı deneyen V.Ioannes, bunu başaramayınca Bozca adaya kaçmaktaydı.

Denizlerde de İmparatorluk kayıplar veriyor, Cenova'lılar 1346 da Sakız adasını tekrar işgalediyorlar ve burası az sonra bir tüccar kumpanyası olan Giustiniani'lerin üssü haline gelir ve 16. yüzyılın ortalarında Türklerin eline geçmesine kadar onların hâkimiyeti altında kalır. III.Andronikos'un kuvvetlendirmek maksadıyla büyük çabalar harcadığı Bizans donanması, son iç savaş esnasında mahvolmuştu. Karada Sırplarla Osmanlılar arasında çaresiz bir hâle düşen İmparatorluk, denizlerde de Venedik ile Cenova önünde âciz bir durumda bulunuyordu. Bizans hâkimiyeti, Trakya ile Ege denizinin kuzeyindeki adalardan, Stefan Duşan tarafından çepeçevre her tarafı zaptedilerek ortada kalan Selânik'ten ve nihayet uzaklara düşen Peloponez'deki bir kısım araziden oluşuyordu.

İmparatorluğun malî ve iktisadî durumu ise, kaybettiği araziden çok daha acıklı idi. Devletin başlıca dayanağı olan Trakya'da halk, son iç savaşlar yüzünden ziraatin yapılamaması, ticaretin felce uğraması sebebiyle vergi ödiyecek durumda değildi. Sosyal mücadelenin ve yabancı akınlarının sahne olduğu ülke çöle dönmüş, ticaret çok gerilemişti. Bu sıralarda Galata'nın gümrük gelirleri yılda 200 bin altına ulaşmasına karşılık, Bizans başşehrinin gümrük hâsılatı 30 bin altına düşmüştü. Bizans altını (Hiperper), satın alma gücünden gittikçe kaybetmekte idi. Bütün bu sebeplerden dolayı 14. yüzyılın başında gelirler azalmış ve devlet bütçesi çok mütevazi bir hâle gelmişti. Bu şartlar altında denk bir bütçeden bahsetmek imkânsızdı. Zira, karşılaştığı olaganüstü ihtiyaçlar sırasında devlet, mülk sahiplerinin yardımlarına başvurmak, veya yabancılardan ödünç ve yardım dilenmek gibi çareler aramak zorunda kalıyordu. İmparatoriçe Anna, daha iç savaşın başında, Venediklilerden borç para sağlıyabilmek maksadiyle hazineye ait mücevherleri rehin olarak vermiş, Venedik ile yapılan her yeni anlaşmada söz konusu olmasına rağmen, bedeli ödenemediği için bu mücevherler Venedik'in elinde kalmıştır. 1350 de Moskova Prensinin Ayasofya'yı tamir ettirmek

maksadiyle gönderdiği yardımın, yerinde harcanmadıktan başka, Türk ücretlileri sağlamak üzere kullanıldığını Gregoras, acı bir istihza ile nakleder. Eskiden sefahat ve savurganlık içinde yaşıyan İmparatorluk sarayı şimdi, altın ve gümüş evani yerine teneke ve çanak çömlek kullanmağa mecbur oluyor, dolayısiyle taç giyme merasimleri de çok sönük yapılabiliyordu. İmparatorluk sofrası artık, çok daha mütevazi bir şekilde kurulabilmekte idi.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi 1348 de Karadeniz üzerinden Asya'dan gelen veba İmparatorluk'ta büyük tahripler yaptı, rivayetlere göre nüfusun yüzde onbeşinden fazlası telef oldu. Daha çok adalarda ve liman şehirlerinde görülen ve bu yoldan İtalya'ya ve oradan da diğer Avrupa ülkelerine sirayet eden "Kara ölüm", üç yıl sürdü ve pek çok insanı alıp götürdükten başka, iktisadî ve manevî tesiri de çok yıkıcı oldu. Halk arasında dehşet uyandıran salgın, asabî bir korkunun yayılmasına sebep oluyordu. Devrin Kantakuzenos ve Gregoras gibi tanınmış tarihçilerinin anlattıklarına göre hekimler, bu hastalığa karşı âciz bir duruma düşmüşlerdi. Osmanlıların Avrupa'ya geçmeleri ve Avrupa'da yerleşmek üzere sürekli taarruzlarda bulundukları bir sırada vukubulan bu hâdise de, Osmanlıların şansını artırmıştı. Can derdine düşen Avrupalı'nın, Orhan'ı veya Osmanlıları düşünecek bir hâli kalmamıştı. Devrin hemen bütün Bizans ve Batılı kronikleri tarafından etraflı bir surette nakledilen bu korkunç hastalığın en başarılı tasvirini İtalyan edibi Boccacio, "Dekameron" adındaki eserinde yapmaktadır.

Gittikçe parçalanan, iç ihtilaflara düşen ve hâkimiyet için iki ayrı hükümdar ailesinin çarpıştığı İmparatorlugun dış düşmanları, bu hâdiseleri çok yakından izlemekte idiler. Bizans'a en yakın tehlikeyi artık Cenova teşkil ediyordu. İmparatorluğun başşehrini geri almak üzere girişti̇ği tertibler sırasında VIII.Mihael (13 Mart 1261 Nymphé), donanmasından faydalanmak üzere Cenova'ya İmparatorluk üzerinde bir çok imtiyaz vermiş ve Venedik'e karşı bir muvazene unsuru olarak Cenova'dan yararlanmayı düşünmüştü. VIII.Mihael, günün icablarına göre bu ittifakta Venedik ile Cenova arasındaki rekabetten faydalanmayı bilmiş, II. Andronikosta babasının bu siyasetinde bir değişiklik yapmamış ve hatta Cenova'lıları tercih ederek Venedikliler ile aralarındaki nefretten istifade etmiştir.

13.yy. sonunda Müslümanlar, Haçlı seferlerinden sonra Doğuda yerleşen Suriye'deki bütün Hristiyanları tardederek oradaki koloni-

lerine elkoymuşlardı. Venedik, uzun bir zaman bu sâhadaki büyük ticarî menfaatleri elinde bulundurmuş ve siyasî nüfuz kazanmıştı. Bu üstün durumdan mahrum kalması Venedik'e çok ağır bir darbe olmuştu. IV. Haçlı seferinden sonra Adalardan ve Bizans topraklarından kovulan Cenova ise, Karadeniz boğazı üzerinde esaslı bir tarzda yerleşmiş ve Karadeniz'e kadar ticarî hâkimiyetini genişletmişti. VIII. Mihael sayesinde elde ettikleri imtiyazlarla da Cenovalılar, çok çabuk kuvvetlenmiş ve zenginlemişlerdir. Lâkin VIII. Mihael, sadık bir müttefik olmadıklarına kanaat getirince Cenovalıları, 1267 de şehrin surları içinde kendilerine tahsis edilen yerden çıkararak Halic'in karşı tarafındaki Galata'da yerleştirdi. Fakat bu hâdise, ilerisi için ağır neticeler doğuracaktı. Zira Cenovalılar burada, başşehrin karşısında yabancı bir kale meydana getirmişlerdir. II.Andronikos'un rızasiyle Galata'nın etrafını surlarla ve hendeklerle çevirir ve tahkim ederler. Kısa bir zaman sonra bir çok resmî ve hususî binalarla donatılan Galata, P o d e s t a ünvanı verilen bir genel vali tarafından idare edilmeğe başlandı. Ortodoks İstanbul'un karşısında Katolik mabetleri, manastırları ve demokratik idaresi ile devlet içinde bir devlet doğdu ve III. Andronikos'un hâkimiyetinin sonunda Galata, hemen hemen bağımsız, siyasî ve ekonomik bakımdan kuvvetli bir koloni hâline geldi. Bu durum Venedik'i de tabiatiyle çok rahatsız etmekte idi.

Cenova'lıların bu hâli, sonraları Bizans için çok büyük bir gaile olmağa başladı. Bizans'ın donanmadan yoksun olmasından haddinden fazla faydalanan Galata Cenevizlileri, Ege denizinin, Boğazların ve Karadenizin bütün ticaretini tekelleri altına almışlardı. Kantakuzenos'un dış politikasında Cenovalılar, daima İmparatorluğun düşmanı olarak yer almakta idiler. Cenovalıların son zamanlardaki kibirli tutumları ve Bizans iktisadî hayatına verdikleri zarar yüzünden, bir çare aramak gerektiğine inanan Kantakuzenos, İmparatorluğun içinde bulunduğu karışık duruma ve maliyesinin çok ağır şartlarına rağmen, acele bir deniz filosu inşasına ve Galatalılara tanınan gümrük muafiyetinin azaltılmasına karar verdi. Lâkin, devletin hazinesi boş olduğundan, servet sahiblerini yardıma çağırdı. Fakat, iç savaşlar esnasında büyük mülkler de çok zarar gördüklerinden, güçlükle 50 bin altın toplamayı başardı. Karadeniz ticaretinden alınan gümrük resminin yüzde 87'si Galatalıların eline geçtiğinden, İstanbul'un gümrük tarifesinde bir indirme yaparak bu gelirlerin Bizans'ın hazinesine girmesi için çalıştı. Fakat, menfaatlerinin tehli-

kede olduğunu gören Galatalılar, İmparatorluğa karşı düşmanca hareketlerden çekinmediler ve Kantakuzenos'un başşehirden uzakta bulunduğu bir anda, 15 Ağustos 1348 de İmparatoriçe Anna'ya kabulü imkânsız bir ültimatom vererek Bizans donanmasının üzerine yüklendiler, şehrin banliyölerini ateşe vererek Bizans donanmasının sığındığı Haliç bölgesini abluka altına aldılar. Galatanın bulunduğu tepeyi surlarla ve rampalarla tahkim ile Bizans tersanelerine ve kadırgalarına taaruza geçtiler. Bu esnada Dimetoka'da bulunan Kantakuzenos acele ile Ekim başında başşehrin yardımına koştu. Galatalıların ilk taarruzları başarısızlıkla sona ermişti. Kantakuzenos'un acele olarak meydana getirdiği donanma, Cenovalılarla boy ölçüşmek üzere Halic'e sığındı ve Cenovalılar bundan çekindiklerinden sulha yanaştılar. Fakat, Bizans filosu kumandanlarının acemilik yapmaları ve bir fırtınanın kopmasından meharetle faydalanan Cenovalılar, Bizans donanmasını batırdılar (5 Mart 1349). İmparatorun yeni bir donanma teşkiline karar verdiği bir sırada Cenova Senatosu, İmparatora tazminat ödenmesi suretiyle bir anlaşmaya varılması emrini gönderdi. Zira, tam bu sıralarda Cenova ile Venedik arasında bir harp patlak vermek üzere idi. Bizans'ın Cenova'nın vesayeti altından kurtulmak için giriştiği çabalar boşa çıkmıştı ve varılan yeni anlaşma gereğince Bizans, Galata tepelerinde bir kısım araziyi Cenovalılara terkediyor ve gümrük tarifelerinde önceki gibi "en imtiyazlı devlet" oldukları hususundaki maddeler yerinde kalıyor ve Galata şehri İstanbul için daha tehlikeli bir hal alıyordu.

Bizans ile Cenova arasında imzalanan bu sulh, uzun ömürlü olmıyacaktı. Çünkü Cenova'nın bu derece kuvvetlenmesi Venedik'i rahatsız etmeğe yeterdi; Venedik Cenova'yı doğudaki başlıca rakibi sayıyordu. Bu iki İtalyan deniz devletinin menfaatleri özellikle Karadenizde ve Azak denizi sahasında çarpışmakta idi. Cenova'lılar Kefe'yi ve Don nehri munsabındaki Tanayis'i tahkim etmişlerdi. Karadenizin giriş kısmı ile Galata ellerinde bulunduğundan, bütün Karadeniz ticaretini kontrolleri altında bulundurmak hevesine kapıldılar. Bu sebeple Cenovalılar boğazın en çok daraldığı bir yerde bir gümrük muhafızlığı meydana getirerek kendi gemileri dışında herkesten gümrük resmi almağa başladılar. Bu işlem en çok Venedik ile Bizanslıları ilgilendirmekte idi. Hatta Cenovalılar daha da ileri giderek Karadeniz boğazındaki bu kontrolden kaçabilen Venedik ticaret gemilerine Kefe'de haciz koydular (1350). İki devletin menfaatleri bunun dışında Adalarla Ege sahillerinde çarpışmakta idi.

Bizans'ta Kantakuzenos ile tahtın meşru varisi V. Ioannes arasında yeni bir iç savaş patlamak üzere idi ve tam bu sıralarda iki İtalyan devleti arasında çıkmak üzere olan harp, İmparatorluğu ister istemez yeni bir maceraya sürüklemek istidadı gösteriyordu. Vebanın sebep olduğu tahriblerden henüz kurtulabilen Venedik, hummalı bir harp hazırlığına girişti. Cenova'nın tutumundan şikâyet eden Aragonya Kralı IV.Peter ile bir ittifak imzaladı ve Kantakuzenos'u da ittifaka girmeğe davet etti. Kantakuzenos başlangıçta, neticesi önceden kestirilemiyecek bir harbe girmekten çekindi ise de, sonradan o da katıldı. Aragonya'nın harbe katılması, Venedik'in doğuda işini kolaylaştırmakta idi. Kantakuzenos, tarafsızlık politikasını sürdüremedi. Venedik donanması Galataya taarruza geçince, Galatalılar İstanbul'u top ateşine tuttular ve bu suretle Bizans, kendisini hiç istemediği bir harbin içinde buldu. İmparator, Venedik donanmasını yardıma çağırdı ve Venediklilerle İmparatorluk için şerefli olmıyan andlaşma imzaladı (Ağustos 1351). Bu harbin en şiddetli çatışması, 13 Şubat 1352 de İstanbul önlerinde oldu ve iki tarafın toplam 150 harp gemisinin katıldığı muharebeye Bizans'ın 14 kadırgası girmişti ve bunlar da Venedik'in yardımiyle teçhiz edilebilmişti. Bizans donanması bu muharebede batırıldı. Lâkin, bütün gün süren muharebede iki tarafın da kesin bir sonuç alamadığı anlaşıldı. Muharebe, bundan sonra da her iki tarafın bitkin bir hale gelmesine kadar Batı sularında devam edecekti. Bu harp dolayısiyle Cenova, Orhan Bey ile de bir dostluk andlaşması imzalamıştır (1352/1353). Bu hâdise ve Venedik-Aragonya donanmasının batıya doğru çekilmesi, Bizans'ı Cenova karşısında temamen yalnız ve savunmasız bırakdı. Bu güç durumda yeniden Cenova ile anlaşmak zorunda kalan Kantakuzenos, bir daha Venedik'e yardım etmiyeceğini vaat ederek Silivri, Marmara Ereglisi ve Galata civarında bir kısım araziyi Cenova'ya terketmek zorunda kaldı. Bu anlaşma gereğince Bizans donanmasının Karadeniz'e çıkması da yasaklanıyordu. Bizans'ın bu cephe değiştirmesi, Venediklilerin V. Ioannes ile anlaşmalarına sebeboldu. Kantakuzenos'a karşı mücadele edebilmek üzere V. Ioannes, Venedik'ten 20 bin altın borç aldı ve bunun karşılığında onlara Bozcadadayı vaadediyordu. Sırp Kralı da V. Ioannes'i Kantakuzenos ile mücadeleye teşvik ediyordu. İstanbul'da Cenova ile başlayan harp devam ederken V.Ioannes, Kantakuzenos ile vardığı anlaşmayı bozarak Selânik'te hasmane hareketlere girişti. Kantakuzenos, V. Ioannes'i Selânik'te bırakmış ve bütün iktidarı kendi eline bulundurarak bu genç İmparatoru bir kenara itmişti. Selânik'te, zengin ta-

baka arasında Kantakuzenos'u sevmiyenler çoğunlukta idi ve V. Ioannes'i sürekli olarak Kantakuzenos'a karşı tahriklerden çekinmiyorlardı. Rüşte erişen V.Ioannes, yaşı ilerledikçe artık bir kenara itilmiş olmaya karşı direnmeğe başlamıştı. Daha başlangıçtan itibaren Kantakuzenos'un bütün hasımları da, meşru Prensin etrafında toplanmakta idiler. Selânik'te bulunan V.Ioannes, Sırp Kralı Stefan Duşan ile müzakerelere başladı ve Stefan Duşan, V.Ioannes'i tek İmparator kabul ettiğini açıkladı (Haziran 1351). Selânik'in zenginleri de şehri Sırp Kralına teslime varacak kadar ileri gidiyordu. Kantakuzenos, arada siyasî bir manevra ile ihtilafı çözümlemeği denedi: oğlu Matheos'un hâkim bulunduğu Rodop bölgesini Paleologlara terkedecek ve oğlu Matheos'a da, merkezi Edirne'de bulunan bölgeyi timar olarak verecekti. Fakat bu anlaşma uzun sürmedi ve Kantakuzenos ta vaadlerini yerine getirmekte acele etmediğinden iç savaş patlak verdi. V.Ioannes, Cenova donanmasının İstanbul'u tedhit ettiği bir sırada Edirne'yi işgaletti (Eylül 1351). Venedik Ioannes'i maddeten desteklemekte idi, Bulgarlar da Ioannesi tuttuklarını açıkladılar. Bu sıkışık durumda Türk yardımcı kuvvetleriyle yetişen Kantakuzenos, Edirne'de içkalede mahsur bulunan oğlu Matheos'u kurtardı (Haziran 1352). V.Ioannes, elinde yeterince asker bulunmadığı için Dimetoka'ya çekildi. Öteden beri Kantakuzenos'lara karşı hasmane tavır takınan Edirne ve civarı, Kantakuzenos'un yardımcı kuvvetlerinin serbest yağma alanı hâline geldi. Bu kritik durumda V.Ioannes, Bulgarları ve Sırpları yardıma çağırdı ve Venedik ile de bir anlaşma akdetti. Sırp Kralından 4000 kişilik bir atlı kıtası yardıma geldi. Fakat, Kantakuzenos ta Orhan Beyden yeniden yardım istedi. Kantakuzenos, Türklere ödiyeceği ücreti sağlıyabilmek için, İstanbul'daki kiliselerin kıymetli eşyasını satılığa çıkardı ve Orhan Beye Gelibolu'da bir kale vermeği vaadetti. 10 bin kişiden fazla olduğu sanılan bir Türk kıtası, Orhan Beyin oğlu Süleyman Paşa idaresinde Trakya'ya girdi. Bizans hâkimiyet kavgasının kaderi bu suretle, Türklerle Sırplıların bahadırlık ve şecaatine terkedilmiş oluyordu. Türklerin üstünlüğü, davayı Kantakuzenos lehine çevirdi ve Kantakuzenos, Türkler sayesinde otoritesine yeniden kavuştu. Türk kıtalarının yaklaşması üzerine Bulgarlar harp meydanını terkederek memleketlerine döndüler. V.Ioannes'in Türkleri kendi tarafına kazanmak için başvurduğu girişimler bir netice vermedi. Dimetoka civarında vukubulan muharebede, Sırp kıtaları ile V.Ioannes'in Grek kuvvetleri tamamiyle yok edildi (1352 sonbaharı). Bu suretle bütün Trakya ve Makedonya yeniden Kantakuzenosu tanıdı. Ioan-

nes Paleologos Bozcaada'ya kaçarak kurtulmaktan başka çare bulamadı. Bu muharebeler esnasında her iki taraf, karşı tarafı tuttuğunu ileri sürerek kendi memleketini insafsızca yağma ettirmekten çekinmedi. V.Ioannes, 1353 de Venedik ile anlaşarak ânî bir baskın ile İstanbul'u elegeçirmeği denedi ise de başaramadı ve bunun üzerine tekrar Selânik'e döndü, zira orada halkın çoğunluğu hâla kendisini tutuyordu.

1353 de Kantakuzenos, kaybettiği sâhaları yeniden elegeçirmiş ve hâkimiyetinin evcine erişmiş görünüyordu. Ioannes Paleologos, başarısızlığından dolayı taraftarlarınca terkedilmiş ve sürgünde yaşamağa başlamıştı. Şimdi fiilen tek hükümdar bulunan Kantakuzenos, hâkimiyeti kendi ailesine geçirebilmek için uygun zamanın geldiğine kanaat getirdi. On yıldan beri Paleologlar hanedanı ile harp hâlinde bulunmasına rağmen, yine de bu hanedanın meşruluğunu prensip olarak savunmuş, fakat artık meşru hükümdarı uzaklaştırmayı aklına koymuştu. Kendisini tutan soyluların da israrları üzerine, 1353 Mayısında büyük oğlu Matheos'u Ortak İmparator ve halef ilânederek V. Ioannes'e karşı şiddetli bir ittihamda bulundu. Bu hâdise, iki hanedan arasındaki ilişkilerin nihaî olarak kopması demekti. Patrik Kalliktstus, Matheous'un başına taç giydirmeği reddedince Kantakuzenos, bir sinod marifetiyle Patriği azlettirdi ve onun yerine Patrik seçilen Filotheos, Matheos'un başına taç giydirmeği kabul ettiğinden 1354 yılında Matheos, Vlakerna sarayında babası İmparator Kantakuzenos'un ve Patriğin elinden taç giydi; Bizans' ta yeni bir hanedan doğmakta idi ve Kantakuzenos şimdi artık iktidarının çok kuvvetlendiğini zannediyordu. *Lâkin bu ikbal ânında kendisini bu mevkie getiren Türkleri unutmuştu.* Osmanlıları hasımlarına karşı yardıma çağırarak onlara Makedonya ve Trakya'nın münbit vadilerini göstermiş, Osmanlılar bu sayede ülkenin bütün askerî yollarını öğrenmişler, Selânik, Edirne, Dimetoka ve hatta İstanbul civarını artık yol etmişlerdi. İstanbul'un surları dibinde Osmanlı askeri Kantakuzenos'un önünde geçit resmi yapmıştı. Kantakuzenos, bütün başarılarını Orhan'a borçlu idi ve Kantakuzenos' un dış siyasetinde Türkler, esas unsur hâline gelmişlerdi. Bütün bunlara rağmen Kantakuzenos'un başarıları uzun ömürlü değildi; zira Kantakuzenos'un muhalifleri gittikçe kuvvetleniyorlardı. Önceki Patrik Kallikstus, V. Ioannes'in yanına kaçmıştı ve zaman ilerledikçe Bizans halkının Kantakuzenos'a karşı duyduğu kin artmakta idi. Ioannes Kantakuzenos ile V. Ioannes arasındaki iç savaş esnasında, İmparatorluk halkı arasında büyük bir fikir değişikliği olmuştu. Fa-

kat Kantakuzenos hâla, Türklerin yardımiyle durumu lehine çevirebildi. 1354 sonuna doğru, Kantakuzenos aleyhtarlığı hâd bir safhaya erişti ve İstanbul halkı, V. Ioannes'i tuttuğunu açıkladı. Kantakuzenos, çok çalkantılı geçen hayatının en zor günlerini yaşamağa başladı ve İstanbul'da çok sıkı bir muhafaza atlında günlerini geçiriyordu.

Tam bu sıralarda vukubulan beklenmedik bir hâdise, Kantakuzenos'un kaderini tayinedecek, Bizans'ın ve hatta bütün Balkanların geleceği bakımından son derece önemli olayların başlangıcı olacaktı. 1352 de Kantakuzenos, Orhan'a Gelibolu'da bir kale vaadetmişti. Kantakuzenos'un vaadini tutmaması üzerine, Gelibolu'dan 40–50 kilometre mesafede bulunan TZYMPE (Çimbe) adındaki bir kale Süleyman Paşa tarafından işgaledildi. 2 Mart 1354 gecesi, Gelibolu' da şiddetli bir deprem oldu. Gelibolu dahil birçok kalenin surları ve evleri harabeye döndü ve oturulamaz bir hâle gelen Gelibolu'nun korkuya düşen halkı, depremden zarar görmiyen komşu kasabalara göçetti. Aynı zamanda şiddetli bir soğuğun hüküm sürdüğü anlaşılan bu mevsimde, yola düşen insanlardan özellikle çocuklar ve kadınlar büyük zayiat verdi. 1352 den beri Gelibolu yarımadasında bulunan Türkler, boş kalan Gelibolu kalesine girerek burasını işgaletiler. Süleyman Paşa hemen arkasından surları tamir ettirdi ve Anadolu'dan Türkleri getirerek burada yerleştirdi. Osmanlıların Rumeli' deki iskân çalışmaları böylece başlamış oluyordu. Anadolu'nun özellikle yarı göçebe Türk halkı da, kendi arzuları ile Rumeline geçerek burada yerleşmeğe başladı. Türkler artık, Rumelini vatan tutmağa kararlı idiler. Gelibolu, aynı zamanda Türklere Çanakkale boğazını kontrol altında bulundurma imkânını veriyor ve Rumeli'ne geçmeği kolaylaştırıyordu. *Osmanlıların plansız yağma akınları devri artık sona ermiş ve girdikleri yerde yerleşme arzuları ortaya çıkmıştı.* Süleyman Paşanın ordusu Malkara, Bolayir ve Tekirdagı'na kadar olan yerleri zaptetmiş ve keşif kolları İstanbul'un bir kaç mil yakınına kadar sokulmuşlardı. Bu hâdise Bizans başşehrinde bir panik havası yarattı, herkes başşehrin Türk tehdidi altına girdiğini görüyordu. Pek çok kimse başşehirden kaçmak, Batı'ya hicret etmek ve canını kurtarmak için çareler aramağa başladı. Kantakuzenos ta, korkuya kapılarak ve işlediği hatanın nihayet farkına vararak Orhan ile uzlaşmak istedi ve İmparatorluğun içinde bulunduğu acınacak maddî sıkıntıya rağmen, para ile onu hızaya getireceğini düşündüğünden, 10 bin Duka karşılığında ÇİMBE'yi geri vermesini ve Gelibolu'yu boşaltmaları için adamlarına emir vermesini damadına şiddetli bir dil

ile bildirdi. Bu istek karşısında Orhan'ın verdiği cevap ve tutumu son derece soğukkanlı idi. Türk hükümdarı, Çimbe gibi önemsiz bir kaleyi ne zaman olsa tekrar elegeçirebileceğini düşünerek bu kale için gönderilen fidyeyi kabul etti; Gelibolu'nun iadesini ise "Allahın kendisine bahşettiği bir kaleyi kimseye veremiyeceğini" bildirerek reddetti. Kantakuzenos hâla, altın ödemek suretiyle Türklerle anlaşabileceğini düşündüğünden İzmit körfezinde buluşmak üzere Orhan Beyden bir mülâkat istedi. Fakat Kantakuzenos, buluşma yerine geldiği hâlde, Orhan Bey hastalığını bahane ederek gelmemiş ve böylece bütün müzakere yolları kapanmıştı. Kantakuzenos'un yıldızı artık sönmekte idi ve kimse onun devrilmesini durduramazdı. Zira, Kantakuzenos'u o zamana kadar başarıya götüren ittifak sona ermişti ve nitekim hâdiselerin neticeleri çok çabuk görülecekti. Süleyman Paşa, Haziran ayından sonra Trakya'da akınlarını artırdı ve Trakya'da halk hasat işlerini dahi yapamaz oldu. Başşehir ile İmparatorluğun diğer ve özellikle batı eyaletleri arasındaki ulaşıma Türkler engel oluyorlardı. Yalnız ve desteksiz kalan Kantakuzenos, İstanbul'a döndüğünde Sırplara ve Bulgarlara başvurarak Balkan Hristiyanları arasında bir savunma paktı teklifinde bulundu ise de başaramadı, aldığı cevaplar menfi oldu. Halk tarafından bütün felâketlerin başı ve Türk ittifakiyle memleketi düşmanlara teslim etmiş olmakla ittiham edildiğinden, son bir çare olarak V. Ioannes ile anlaşmayı denedi, fakat buradan da arzusu ret cevabı ile karşılandı.

Gerçi Kantakuzenos, daha başlangıçtan beri Türkleri yardıma çağırmakla tehlikeli bir oyuna girdiğinin farkında idi. Lâkin asıl şimdi, bütün ekdiklerinin mahsulünü toplamakta idi. Ona muarız olanların başında, Patriklikten uzaklaştırdığı Kallikstus geliyor ve Kallikstus, Kantakuzenos'u Hristiyanları kâfirlere teslim etmiş olmakla, Ayasofya'nın tamiri için Büyük Rus Prensinin gönderdiği parayı Orhan'a vermekle ittiham ediyordu. Rum halkı ise, Kantakuzenos'u taşkın ihtirasları uğruna, kendilerini tehlikeye ve mahva sürükliyen bir adam gibi görmekte idi. 14. yüzyılın ikinci yarısında Türkler, Avrupa sahillerinde görünmek için kararlı hareket ediyorlardı. Kıbrıs Kralı ile Rodos şövalyelerinin, Türklere karşı Batıdan imdat istiyen başvuruları fazla bir netice vermemişti. Bizans'ın iç savaşı ve özellikle Kantakuzenos'un hasımlarını altetme hırsı, Türklere bekledikleri fırsatı ziyadesiyle vermişti ve Türkler başşehirdeki şenliklere de katılır olmuşlardı. Türklerin, daha Kantakuzenos'un ilk yıllarından başlayarak küçük guruplar hâlinde Avrupa yakasın-

da, Trakya da ve Gelibolu yarımadasında yerleştikleri biliniyorsa da, bunlar devletin nizamına uyarak dikkati çekmediklerinden tehlikeli sayılmamışlardı. Ancak, Gelibolu da üsler kazanarak yerleştikten sonra, tehlikeli oldukları meydana çıkmakta ve Rum halkında derin ve âni bir uyanış göze çarpmaktadır. Bununla beraber, Türklere karşı girişilen şiddetli bir mukavemet hareketine hiç bir yerde rastlanmamaktadır. Bizans halkında, genç hükümdarlarına karşı da ne sevgi ve ne de kuvvetli bir karşı koyma görülebilir. Rumlar, Kantakuzenos'tan genellikle korkuyorlar ve devletin içine düştüğü çıkmazı, onun Türk ittifakı neticesi olarak görüyorlarsa da, Ioannes Paleologos'a da fazla bir ümit bağladıklarını söylemek imkânsızdır.

Genellikle tarihçiler, Osmanlıların Balkan yarımadasında yerleşmelerinin tek sorumlusu olarak Kantakuzenos'u görürler. Fakat, Bizans'ın ve Avrupa'nın bu kısmının Türk hâkimiyeti altına girmesinin birçok başka esaslı sebebinin bulunduğunu unutmamak gerekir. Her şeyden önce asıl sebebi, Bizans'ın ve Balkan yarımadası kavimlerinin Türk ilerlemesine karşı hiç bir mukavemet göstermemeleridir. Modern bir araştırmacıya göre "Kantakuzenos onları yardıma çağırmamış olsaydı dahi, Türkler kendileri bunun bir yolunu bulurlardı". Zira Türkler, aralıksız akınları ile Trakya'yı istilâ imkânını hazırlamışlardı. Balkan devletlerinin içinde bulundukları şartlar ve özellikle sosyal yapıları, Türk fetihlerinin karşılıksız kalmasına yardım etmiştir. Bundan başka, bu bölgelerde hüküm süren, kavim ve milletleri idare eden devlet adamlarından hiç biri de, Türk fetihlerinin ileride doğurabileceği tehlikeyi kestirememiş, hatta aksine olarak sırf kendi bencil menfaatleri uğruna Türklerle birleşmeyi tercih etmişlerdir. Bu itibarla Kantakuzenos bir istisna teşkil etmemekte, Cenovalıların, Venedik'in, hatta Sırp Kralı Duşan'ın Türk ittifakına baş vurdukları bilinmektedir. Kısacası, Osmanlı fetihlerine imkân veren şartlar herşeyden önce, bu bölge halkının o esnada dinî, ırkî ve millî birlik şuurundan yoksun olmalarıdır.

Bizans'ın Osmanlı fetihleri önünde güçsüz olduğu ve kendini böyle bir tehlikeden tek başına kurtaramıyacağı artık ortaya çıkmış ve akibet kaçınılmaz bir hâl almıştı. Bizans'ı kurtarmanın tek yolu, Batı Hristiyan âleminin yardımı olabilirdi. Fakat, Hristiyan âlemi de birlikten mahrumdu. Fransız sarayında Türk tehlikesi henüz bir problem olarak ortaya çıkmamıştı. Bu sırada doğuda en çok menfatlerri olan İtalyan devletlerinden Venedik ile Cenova, biribirleriyle mücadele hâlinde idi; hatta kendi menfaatleri uğruna Türklerle işbirliği

yapmaktan da çekinmeyorlardı. Macaristan, iç kavgalardan henüz çıkmış ve bir toparlanma, kendi varlığını kuvvetlendirme devresine girmiş bulunuyordu. Bizans halkı arasında İmparatorluğun Venedik'e, Macaristan'a veya Sırbistan'a teslîminden başka çare olmadığını görenlerin sayısı az değildi. Venedik'in İstanbul'daki temsilcileri, 1355 de, Bizans'ın içinde bulunduğu tehlikeyi bütün çıplaklığı ile Venedik Senatosuna bildirmişlerdi. Şayet Venedik bir çaresine bakmazsa, Bizans'ın Türklerin eline düşmesinin mümkün olduğu anlatılmakta idi. *Osmanlıların bir macera peşinde koşmadıkları, Avrupa'da yerleşmek istedikleri, hâdiseleri yakından izliyenlerin gözünden kaçmıyordu.* Rivayete göre Kantakuzenos'un kendisi de, Venedik lehine tahtından feragat etmeği teklif etmiş, fakat doğuda vukubulan hâdiseleri çok iyi bilen Venedik, bu daveti cevapsız bırakmıştı. Venedik, daha ileri giderek Bizans'ın müstakbel efendisi gibi gördüğü Türklerle anlaşma yoklamasında dahi bulunmuştu.

Orhan ile olan münasebetlerinin kesilmesinden sonra, cesareti kırılan ve yakınları tarafından terkedildiğinden yalnız kalan Kantakuzenos, başşehirde korku içinde yaşamağa başladı. Halk tarafından başşehri Orhan'a teslim etmeği istemekle suçlanmakta idi. Bu sıralarda Bozcaada'da bulunan Ioannes, Doğu Akdenizde ve Adalardenizindeki korsanlık hareketleriyle korku salan Cenova'lı Francesco Gattilusio ile anlaştı. Macera arayan bu adamın elinde, iyi donatılmış iki kadırga vardı. V.Ioannes ona, yapacağı yardım karşılığında kızkardeşi Maria ile, İmparatorluğun hâla sahip bulunduğu en büyük ada olan Midilli'yi cehiz olarak vermeği vaadetti. V.Ioannes'in komşu adalardan kiralamayı başardığı az sayıdaki gemilerle takviye edilen Gattilusio'nun adamları, 1354 Kasım ayının fırtınalı bir gecesinde, başşehir limanlarından birine yanaştı. Ertesi sabah halkın V.Ioannes lehine ayaklanması ile, Kantakuzenos tahtından uzaklaştırıldı ve bir manastıra çekilen Kantakuzenos, daha otuz yıla yakın yaşadı. Son yıllarını Peloponez'deki oğlu Matheos'un yanında geçirerek 15 Haziran 1383 de Mistra'da vefat etti. Kantakuzenos, bu uzun süren nikbeti esnasında, daha çok kendini savunan ve bir nevi hatıralar mecmuası olan tarihi dışında dinî ve felsefî eserler de yazmıştır. Dört kitaba ayırdığı tarihi, başlıca 1320–1356 yılları hâdiselerini içine alır. Hâdiseler karşısında taraf tutar olmasına ve kendi aleyhindeki olayları ya hiç yazmamış veya bir hayli yumuşatmış olmasına rağmen eseri, yine de bu devir tarihi bakımından son derece mühimdir ve kayıtlarının doğruluğu ile dikkati çeker. Kantakuzenos'un tarihi aynı zamanda, Türk kavimlerinin 14.yüzyıl tarihine

dair gayet kıymetli bir kaynaktır. Bulgarlara, Macarlara, Selçuklulara, Memlûklere dair de değerli haberler verirse de, Osmanlılara dair olan kayıtları hem çok daha fazla, hem de çok daha etraflıdır. Hâdiselerin içinde yaşayan ve çok tecrübeli bir devlet adamı sıfatiyle verdiği malumat, bu devir hakkında en mühim haberleri içine alır ve Gregoras'ın eserini tamamlaması veya hâdiselerin kontrolü bakımlarından da büyük bir ehemmiyeti haizdir. Dinî eserlerinde Hesychasmı savunmuş, hayatının manastırlarda geçen yıllarında da, Bizans'ta ve More yarımadasında vukubulan hâdiselere karışmaktan geri kalmamıştır.

Osmanlıların Avrupa'da Yerleşmeleri ve Bizans İmparatorluğunun Can Çekişmesi (1355–1389)

İç savaşlar sonunda güçsüz düşen ve kendi kuvvetiyle bir daha toparlanmağa muktedir bulunmıyan Bizans'ın karşısına bu defa, genç ve dinamik Osmanlı devleti çıkmakta idi. Bundan sonra Balkanlarda ve Bizans'ta vukubulacak hâdiselerin başlıca faktörü artık Osmanlılardı. Anadolu yarımadasının kuzey batısında yerleşen ve kuvvetli Türk emirlikleri ile çevrili bulunan Osmanlı Beyliğinin temelini, Avrupa'daki arazisi oluşturacaktı. Osmanlıların emsalsiz başarıları, Bizans ve diğer Balkan devletlerinin güçsüzlüğü ve Batı Hristiyan âleminin bu esnada birlikten yoksun olması ile mümkün olabiliyordu. Bizans'ın iç savaşlarına karışarak Kantakuzenos'un yanında çarpışmaları onlara, bir taraftan bütün zenginliği, yolları ve imkânları ile Bizans'ı görmelerine, diğer yandan da Balkan Devletlerinin zaafını öğrenmelerine yaramıştı. Bu devrede Osmanlılar, tasavvur ettikleri fetihleri gerçekleştirebilmek için kendilerine gerekli bilgileri kolayca ve beklediklerinden çok daha fazla bir ölçüde edinmişlerdir.

V.Ioannes'in hâkimiyetini elegeçirdiği Bizans, harap, sosyal huzurdan mahrum, dinî birliği bozulmuş, bütün teşkilâtı dağılmakta olan bir devletti. V.Ioannes, birçok siyasî odaktan birinin başı olarak iktidarda bulunuyordu ve dış düşmanlarının istedikleri her türlü ta'vizi vermekten başka çaresi yoktu. Tahta çıktığından beri İtalyan devletlerinin tâbii idi. Tahta çıkmasına yardım ettiğinden dolayı Francesco Gattilusio'ya Midilli adasını vermişti. Oğlu Halil'in Foça korsanları tarafından esir edilmesine sebep gösterilerek Kayın biraderi Orhan Bey kendisini sıkıştırmakta idi. Bu yüzden Orhan

Bey ile imzalamağa mecbur olduğu bir anlaşma ile Türklerin daha önce elegeçirdikleri birçok Trakya şehrini onlara terketmeği kabul etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, hâla İmparator ünvanını taşıyan Matheos Kantakuzenos ile mücadele etmesi icabetmiştir. Edirne ve civarında bulunan topraklar üzerindeki hâkimiyetinden vaz geçmek istemiyen Matheos, Rodoplarda daha bir müddet karşı koymakta devam eder ve buradan hareketle komşu Sırbistan arazisine taarruza geçtiğinden orada yakalanarak V. Ioannes'e telsim edilir; nihayet babasının da işe karışması ile İmparatorluk haklarından 1357 de vazgeçirilir. Kantakuzenos'un diğer oğlu Manuel'i, More yarımadasındaki hâkimiyetinden vazgeçirmek için, Paleologlar tarafından girişilen çabalar bir netice vermez ve Paleologlar sonunda onun Despotluğunu kabul etmek zorunda kalırlar. Evvelce babası tarafından, Türk korsanlarının saldırısına nihayet vermek ve yerliler arasında nizamı korumak maksadiyle buraya gönderilen Manuel, yarımadanın emniyetini sağlamış ve meydana getirdiği küçük bir filo ile de, Türk korsanları uzaklaştırmayı başarmıştı. 1380 yılında vukubulan ölümüne kadar Paleponoz'i dirayetle idare eden Manuel' den sonra, İmparatorluk haklarından mahrum edilmesi üzerine buraya sığınan Matheos, onun yerini almış ve Matheos ta 1382 de, babasından az önce vefat edince, yerine geçen oğlu, More hâkimiyetini elegeçirmişse de, bir yıl sonra vukubulan ölümünü müteakip Peloponez yarımadası Paleologlar hanedanının hâkimiyeti altına girmiş ve Osmanlılar tarafından zaptedilinceye kadar onlarda kalmıştır. Bizans İmparatorluğunun durdurulması imkânsız bir hâl alan bu çöküntü devrinde, İmparatorluğun bu uzak ve sakin bölgesinde, kısmen olsun bir gelişmeğe ve medenî ilerlemeğe rastlanır. Önce, Kantakuzenler idaresinde muhtar bir hayat geçirdikten sonra, Paleologlar hanedanından bir âzânın yönetiminde merkezî idareden oldukça bağımsız, kendi başına bir idareye sahiptir. Despotların idaresinde More, Hellenizmin bir sığınağı hâline gelmiş ve merkezi Mistra, bütün Bizans İmparatorluğu sâhasından gelen ediblerin ve sanatkârların toplandığı bir şehir olmuştur.

V.Ioannes in tahta çıkması üzerine, dinî ihtilaf yeniden başgöstermiş, Patrikliğe tekrar Kallikstus getirilmiş, Gregoras hapisten çıkarılmış, Palamas ile Gregoras arasındaki çatışma yeniden canlanmışsa da, alevlenmesine engel olunmuştur. Fakat, 1360 da Gregoras vefat ettiği zaman Palamistler, onun na'şını İstanbul sokaklarında sürüklemekten çekinmemişlerdir. İmparatorun aczi şimdi, Kantakuzenos'un iktidarı elegeçirdiği zamankinden daha fazla, İm-

paratorluğun parçalanması daha kuvvetli, malî durumu ise daha acıklı idi. Bir insan ömrü süresince üç kere iç savaşa sahne olan İmparatorluk için artık kurtuluş ümidi yoktu. Bir zamanlar, İmparatorluğun dayanağı olan sağlam parasından ve kuvvetli mülkî idaresinden eser kalmamıştı: hazine boşalmış, idare sistemi çözülmüştü. Eski kuvvetli temel kurumların sadece adı kalmıştı. En önemli devlet me'muriyetleri boş birer ünvan hâline gelmiş, vergi kaynakları kurumuş, malî gücün yitirilmesi ve idarî mekanizmanın çözülüşü Bizans'ı yere sermişti. Buna rağmen Bizans'ın çöküşü daha bir müddet sürmüş, hayrete değer dayanıklılığı onu ayakta tutabilmiştir. Lâkin artık Bizans İmparatorluğunun son yüz yılı, durdurulması mümkün olmayan bir çöküş tarihinden ibarettir. İmparatorluğun çökmekte olduğu kimsenin meçhulü olmamakla beraber, Bizans mirasının bir Hristiyan devlete mi, yoksa Türklere mi nasip oldacağı sorusu henüz ortada idi.

İlk zamanlarda Bizans'ın mirasına konmıya en şanslı namzet görünen Sırp Kralı Stefan Duşan, en olgun çağında ve henüz 47 yaşında iken 20 Aralık 1355 de vefat edince, yerine geçen genç yaştaki oğlu Uroş (1355–1371), babasının otoritesine ve enerjisine sahip bulunmadığından, çok değişik unsurlardan meydana gelen Sırp devletini ayakta tutamadı ve Stefan Duşan'ın hâkimiyetine güçlükle dayanabilen derebeyleri, bağımsız hareket etmeğe başladılar ve gevşek bağlarla bir arada tutulabilen devlet parçalandı. Her tarafta bağımsız veya yarı bağımsız hanedanlar ortaya çıktı ve Stefan Duşan'ın büyük hayallerle Grek - Sırp İmparatorluğu kurmağa çalıştığı arazide şimdi, birçok küçük devlet kuruldu. Lâkin Sırp devletinin parçalanmasından Bizans hiç faydalanamadı, sadece kuvvetli bir hasmından kurtulmuş oluyordu. Hatta Bizans, Sırpların evvelce kendi bünyesinden kopardığı araziyi geri almayı deneyemiyecek derecede zaiflemiş durumda idi. Duşan'ın vefatı sadece Türklere yaramıştı ve Balkan yarımadasında artık, Türk ilerlemesini durdurabilecek başka siyasî bir kuvvet yoktu ve Türk akıncıları daha tehditkâr bir hâl almışlardı. Bulgaristan, Bogomillerin sebebolduğu dinî karışıklıklar ve Bulgar Çarı Alexandr'ın Rumen olan ilk karısı Theodora'dan ayrılarak Yahudi kızı Rebeka ile evlenmesinden sonra, hâkimiyeti çevresini oğulları arasında bölmesi neticesinde zaiflemişti. Oğulları Alexandr'ın ölümünden sonra (1365) biribirleriyle mücadeleye girmişler ve bu iç savaştan faydalanan Macarlar Vidin'i elegeçirmişlerdi. Vidin'in Macarlar tarafından zaptedilmesi, Türklerin hâdise-

lere karışmasına sebep olacaktır. Artık Türkler, İmparatorluğun elinde kalan ve son eyaleti olan Trakya'ya ayak basmışlardı. Süleyman Paşanın Gelibolu'da yerleşmesinden az sonra, sistemli olarak Balkan fetihlerine başladılar ve Süleyman'ın 1357 deki ölümüne kadar, Saros körfezi ve Marmara denizi arkasında bir seri sefer yapılarak ülkeler fethedilmiş olmakla beraber, bunların kronolojisini doğru olarak belirtemiyoruz. Süleyman Paşanın Çorlu'yu ve Dimetoka'yı zaptederek Edirne ile İstanbul arasındaki yolları kestiği bilinmektedir. Hatta 1359 da, Osmanlı birliklerinin İstanbul surları altında göründükleri kaydedilir. Çorlu ve Dimetoka, Süleyman'ın erken ölümünden sonra tekrar Bizans'ın eline geçmişse de, Murad'ın ilk saltanat yıllarında bu sahaların yeniden işgaledildiği anlatılır. Sultan Murad zamanında bu havalinin kazanılması işi, Süleyman Paşa ile birlikte Rumelinde ilk fetihleri gerçekleştiren Lala Şahin Paşaya havale edilmişti. Türklerin ilk hedefi Edirne idi ve oraya erişebilmek için de yol üzerindeki Çorlu'nun zaptedilmesi ve böylece ordunun gerisini emniyet altına almak için gerekli idi. Şiddetle karşı koyan Çorlu'nun hücum ile alınması lâzımgeldi ve arkasından da 1361 de nihaî olarak Dimetoka zaptedildi. İç savaşlar sonunda bir harabeye dönen Trakya'nın birçok şehri mukavemet göstermeden biribiri ardından teslim oluyordu. Lüleburgaz ve Kırkkilise bunlar arasında idi. Bir kaç ay içinde Trakya fethedilmiş ve başşehrin Balkanlarla olan ulaşımı kesilmişti.

I. *Sultan Murad'ın hâkimiyeti* (1362–1389) esnasında, Bizans arazisinden başka diğer Balkan ülkelerinin zaptedilmesinde yeni bir devre başlıyordu. Güney İslavları da, genç ve dinamik Osmanlı devleti karşısında, tıpkı Bizans gibi iktidardan mahrumdular. Dimetoka'dan sonra Türklerin ertesi yıl Edirne'yi zaptettikleri kaydedilirse de, bu tarih üzerinde bu güne kadar tartışmasız bir fikir birliğine varılamamıştır. Orhan Beyin vefatı tarihi de, Osmanlı kaynakları ile Batı vesikalarında biribirinden farklıdır. Fakat sâhanın yetkili ilim adamları, Orhan'ın ölümünün 1362 oldugu üzerinde birleşirler.

Orhan Bey devrinde Türkler, Rumeli yakasında sadece bir köprü başı kurmuş ve bunun civarındaki araziyi emniyet altına almışlardı. Bununla beraber, o zamana kadar tanınmamış bir kabile reisi iken bir Uc Beyliğinden bir devlet kurmayı başarmış olma meziyeti, Orhan Beye aittir. Kendisi hakkındaki tasvirlerden son derece alçak gönüllü, yorulmak bilmiyen bir insan ve hedefini çok iyi çizmiş ka-

rarlı bir devlet adamı ve tarihin tanıdığı, kısa sürede çok işler görmüş ve başarılı, fakat daima gösterişsiz kalabilmiş bir politikacı olduğu anlaşılıyor. Uzun süren siyasî hayatı sona erdiği zaman Bizans İmparatorunun kayınbiraderi, Cenova'nın dostu ve müttefiki, Trakya'nın sahibi ve herşeyden önce Bizans İmparatorluğunun metbuu idi. 1359 yılında vassali V.Ioannes ile Üsküdar'da bir mülâkat yapan Orhan Beyin hiddetini gidermek için İmparator, onun isteklerini yerine getiriyor ve kızını onun oğlu Halil'e nişanlıyordu. Ioannes Kantakuzenos Osmanlıları Avrupa'ya sokmuş, Ioannes Paleologos ise, mukavemet etmeden Trakya'yı onlara terketmişti.

Çorlu, Dimetoka ve Gümülcine'nin zaptı ile Türkler Meriç vadisini elegeçirmişlerdi. Kırkkilise, Edirne üzerine yapılacak sefer için stratejik mühim bir yerdi. Babaeski civarında, Bizans-Bulgar ordularının yenildiği kat'î bir muharebe vukubuldu. Babaeski yenilgisinden sonra moralleri bozulan Edirne halkı, Osmanlılara şehrin kapılarını açmakta gecikmedi. Edirne'nin zaptından sonra Lala Şahin Paşayı oraya yerleştiren Sultan Murad, kendisi Dimetoka'da karargâh kurdu; fakat daha ileriye kadar yürüyen Lala Şahin Paşa, 1363 de Filibe'yi zaptetti ve Rumelinin ilk Beylerbeyisi olarak orada yerleşti. Filibe, münbit bir vadinin ortasında zengin bir şehirdi, ziraati ve özellikle pirinç mahsulü ile mühim bir yer tutuyordu. Osmanlılar, onbeş ay içinde Trakya'nın başlıca stratejik mevkilerini elegeçirmişlerdi. Elinde yeteri kadar ordusu bulunmayan İmparator V.Ioannes, Trakya'nın elden çıkmasına gözyummaktan başka çare bulamadı. Üstelik varılan anlaşma gereğince Murad'ın Anadolu'daki seferlerinde ona yardımcı kuvvetler vermeği vaadediyordu (1362–1363). Sultan Murad, 1365 de Edirne'yi kendisine başşehir yapıyor ve böylece Trakya'nın fethini tamamladığını ve Avrupa'daki fetihleri için Edirne'nin iyi bir hareket noktası olduğunu göstermiş oluyordu. Osmanlı devleti artık, Balkan yarımadasının bellibaşlı iktidarı hâline gelmişti. Trakya'da henüz elegeçirilemiyen kaleler mevcuttu. Fakat Türkler, başlıca önemli yerleri artık zaptetmişlerdi. Osmanlılar, Rumelindeki fetihlerine paralel olarak gittikleri yerlere sistemli bir tarzda Anadolu'dan naklettikleri Türk halkını yerleştiriyor ve fethedilen ülkenin yerli halkını büyük sayıda Anadolu'ya naklediyorlardı. Zaptedilen topraklar Türk büyüklerine ve özellikle kumandanlara timar ve ziamet olarak dağıtılmakta idi.

Duşan'ın ölümünden sonra feodal Beyliklere ayrılan Sırbistan, Bizans için artık Türklere karşı güvenilir bir müttefik olmaktan da çık-

mıştı. Buna ragmen V.Ioannes, Sırpların ittifakından faydalanmayı geç te olsa denedi (1362–1363). Patrik Kallikstus elçi olarak Serez'e gitti ve orada Duşan'ın dul karısı ile müzakerelerde bulundu ise de, az sonra bu hatun ve arkasından da Kallikstus vefat ettiğinden, temaslar bir netice vermedi. Bulgaristan'ın durumu ise daha kötü idi. Zira Bulgaristan siyasî yönden parçalanmış, dinî ihtilaflara düşmüş, iktisadî yönden de bitkin bir hâle gelmişti. Bizans, bu eski müttefik ve komşularından artık bir yardım bekleyemezdi. Dahası, başka hiç bir devlete karşı çıkmağa takati olmıyan Bizans'ın, Bulgaristan'ın bu zaif durumundan faydalanarak bir ara, Bulgarların bir müddet önce elegeçirdikleri Karadenizdeki liman şehri Anchialos'u onlardan geri almayı başardığı da görülecekti (1364). V.Ioannes'in İtalyan deniz devletleri ile yaptığı müzakereler neticesiz kalmıştır. Bu sıkışık durumda Türklere karşı yardım sağlamak üzere, Bizans'ın bundan önce de bir kaç defa başvurduğu Kiliseleri birleştirme denemesinde bulunmaktan başka çare kalmamıştı. Kiliselerin birleştirilmesi Papalık yönünden ezelî bir amaç olduğu için, Bizans İmparatorları içeride veya dışarıda güçlüklerle karşılaştıkları her defasında, bunu bir koz olarak kullanmayı âdet edinmişlerdi ve bundan sonra da bu yola çok kere başvurulacaktı. Son defa III.Andronikos, daha sonra İmperatoriçe Anna ve nihayet Ioannes Kantakuzenos bunu denemişlerse de, bir netice alınamamıştı. Fakat V. Ioannes, son kurtuluş çaresi olarak gördüğü UNİON problemine büyük bir ciddiyetle sarılmakta, 15 Aralık 1355 de Avignon'daki Papaya gönderdiği bir name ile, Papalığın yapacağı askerî yardım karşılığında önce kendisinin ve altı ay içinde de Bizans halkının Katolik mezhebine gireceklerini vaat ile güvence olarak 4–5 yaşındaki küçük oglu Manuel'i Papalık sarayına rehine olarak göndermeği ve vaadlerini yerine getiremediği takdirde tahtından feragat edeceğini ileri sürmekte idi. Bu zamana kadar hiç bir İmparatorun yapmadığı ve İmparatorluk itibarını çok zedeliyen bu teklifin, Papalık tarafından ciddiye alınmadığı anlaşılmaktadır. Önce, Papanın istenilen yardımı yapacak durumda olmaması, diğer taraftan da V.Ioannes'in din adamlarını böyle bir tutuma ikna edememesi yüzünden bu girişim de başarısızlığa uğramakta ve bir kaç yıl ertelenmektedir. Bundanbaşka, Bizans'ta Kiliseler Birliğine karşı olanların çok kuvvetli oldukları anlaşılmaktadır. Aslında Bizans'ta, başlarında hatip ve âlim Demetrios Kydones'in bulunduğu hatırı sayılır bir Union taraftarı mevcut idise de, ruhanilerin çoğunluğu ile halkın büyük bir kısmı Ortodoksiye bağlı bulunduktan başka, Patrik Kal-

likstus'un da Kilise hukukunun en sadık koruyucusu olarak ortaya çıktığı görülüyor.

Sultan Murad ile alçaltıcı bir muahede imzalamak zorunda kalan V. Ioannes, bir kaç yıl sonra yeniden Papalığa başvurmakta ve bu defa Papalığın Türklere karşı bir Haçlı seferi hazırlamağa karar verdiği görülmektedir. Kıbrıs Kralı Pierre ile Savoie Prensi Amédée' nin denizden, Macar Kralı Büyük Lajos'un da karadan Osmanlı arazisine taarruz etmeleri planlanan bu sefer, Kıbrıs Kralının gelmemesi yüzünden yapılamaz. Bunun üzerine şahsen Macar Kralı Büyük Lajos'a giderek yardım dilenmek üzere yola çıkan V.Ioannes, burada da bir netice elde edemez. Zira Macar Kralı da, her şeyden önce mezhep değişikliğinde israr ediyor, hatta daha ileri giderek İmparatorun Katolik mezhebi akidelerine göre yeniden vaftiz edilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Bir Bizans İmparatorunun Batının yardımını istemek üzere yaptığı bu ilk seyahat, yalnız başarısızlıkla sona ermekle kalmıyor, memleketine dönen İmparator, Bulgar Kralı Şişman tarafından arzisinden geçiş müsaadesi verilmediği için yoluna devam edemiyerek, Macarların işgali altında bulunan Vidin'de beklemek zorunda kalıyordu. Bu hâdisede, babası ile arası bozuk olan ve bir Bulgar Prensesi ile evli bulunan büyük oğlu Andronikos'un parmağı olduğu sanılmaktadır. Nitekim, Andronikos babasını kurtarmak için bir teşebbüste bulunmamış, onun yerine (V.Ioannes'in annesi Maria bir Savoie Prensesi olduğundan), kuzeni Savoies Prensi VI.Amédée, küçük bir filonun başında doğuya gelerek İmparatoru bu güç durumundan kurtarmıştır. Amédée bu münasebetle, 1366 yazında Bizans sularına giriyor ve ilk iş olarak ta Türklerin elinden Gelibolu'yu geri alıyor, oradan Bulgaristan üzerine giderek 1366 sonunda Bulgar Çarı Şişman'dan, V. Ioannes'i serbest bırakmasını sağlıyordu. Amédée bununla da yetinmiyerek Bulgarları Karadeniz kıyısındaki Mesembria ve Sozopolis (İşbol) gibi kaleleri Bizans'a terketmeğe zorluyordu. Amédée, bu hareketleri cümlesinden olarak Marmara denizi kıyısında bulunan bir kaç Türk kalesine de saldırmış ve buralarda hasarlara sebebolmuştur.

Bu hâdise Papalık ile Bizans İmparatorunu biribirine yaklaştırmayı hedef edinmiş bulunuyor ve Amédée Savoie da, Türklere karşı Bizans'a yardım etmek için Kiliselerin birleştirilmesinin şart olduğunu düşünüyordu. Onun arzusu üzerine İstanbul'da Papa elçisi Paulus ile Bizans'ın devlet ve kilise ileri gelenlerinin katıldığı toplantıda Union problemi müzakere edilir. Toplantıyı idare eden eski İmpa-

rator Ioannes Kantakuzenos, bütün müzpkereler boyunca kuvvetli şahsiyeti ile herkesi İstanbul'da bir konsil toplanmasına iknaa çalıştı ise de, bu teklif Papa tarafından kabul edilmedi. Papa, çoktan beri mezhep değiştirmeğe hazır olduğunu bildiren İmparator ile şahsen buluşmayı tercih etti. Papanın askerî ve diplomatik sahada sarfettiği büyük faaliyetin sonunda, sadece iki Kilisenin birleştirilmesi ümidi kalıyordu. Lâkin, İstanbul'da Türklere karşı koymak hususunda iki ayrı fikir çarpışmakta idi. İmparator ve çevresi, bir Haçlı seferinden başka bir selâmet ümidi görmemekte, Patrik Filotoes ile rahibler ise, Türklere karşı bütün Ortodoksların birleştirileceği bir cephe oluşturmayı tavsiye etmek idiler.

V. Ioannes'in Batı Seyahati ve Mezhep Değiştirmesi (1369-1371)

V.Ioannes, Papanın da arzusu üzerine, Kiliseler Birliğini gerçekleştirmek maksadiyle Papanın ayağına gitmeğe karar verdi. 1369 Nisanında İstanbul'dan ayrılarak 7 Ağustos'ta İtalya'ya çıktı ve Napoli üzerinden Roma'ya vardı. İmparator ile devlet ileri gelenlerinden bir kısmı ve bunlar arasında mahrem müşaviri, devrin en tanınmış ilim adamı Demetrios Kydones ve İmparatorun eniştesi Cenova'lı korsan Francesco Gattilusio ve başkaları bulunmasına karşılık, ruhanilerden kimse gelmemişti. Kantekuzenos'un ısrarla üzerinde durduğu İstanbul'da bir konsil toplanması fikrinin reddedilmesinden sonra Bizans Kilisesi, Papanın arzularına karşı çekingen bir tavır takındı. İmparatorun Roma'da baba mezhebine hiyanet ettiği bir sırada İstanbul'da Kantakuzenos'un Patrik dostu Filoteos, Ortodoks birliğini pekiştirme çabaları içinde bulunuyor, Rus, Güney İslav, Suriye ve Mısır kiliselerine gönderdiği namelerle sadakat ve birlik tavsiye ediyor ve onları Uniona karşı teşvik ediyordu. V. Ioannes, 18 Ekimde Roma'da dört Kardinal'in huzurunda mezhep değiştirdiğini resmen kabul ediyor ve 21 Ekimde de Papa tarafından Saint Pierre kilisesinde büyük bir merasim ile karşılanıyordu. İmparator, tamamiyle Lâtin Kilisesine teslim olmuştu. Lâkin bütün bu işlem İmparatorun şahsına ait olmaktan daha ileriye gidemiyecekti, zira İki Kilise arasındaki anlaşmazlıklara en ufak bir çözüm getirilememişti. Seyahatin siyasî neticesi de olumsuzdu. Zira, bu birleşme sonunda Papanın Türklere karşı vaadettiği Haçlı seferi tertibi de gerçekleşemedi. Bizans Kilisesi bütün bu gayretleri boşa çıkarmakta idi. Buna rağmen Papa, Hristiyanları Türklere karşı mücadeleye davet

etmekten geri kalmadı. Macar Kralı Bizans'ın davasına karşı ilgisizliğini sürdürüyordu. Sadece Venedik, Türklerin ilerlemesinin Doğudaki menfaatlerini tehdit ettiğini düşünerek, Lâtin İmparatorluğunu canlandırma iddiasından vazgeçerek Türklere karşı ortak harekette bulunmayı kabul ediyordu.

V.Ioannes, Roma'da gerektiğinden fazla kalmış ve Venedik ile olan ilişkilerini de yüzüstü bırakmıştı. İmparator, Roma'da iken Venediklilere olan borcunu ödiyeceğini ve yeni bir anlaşma yapacağını açıklıyan bir ahitname imzalamış, fakat daha sonra vaadlerini unutmuştu. Annesi, otuz yıl önce Venediklilerden borç para almış ve buna karşılık olmak üzere saraya ait mücevherleri rehin bırakmıştı. Şimdi bu borçlar 35 bin Dukayı buluyor ve bundan başka 1352 den beri Bozcaadayı Venediklilere devredebileceğine söz vermiş bulunuyordu. Üstelik, birçok ümit ile bağlandığı hâlde Türklere karşı Papalıktan elde edemediği yardımı, Venediklilerden alabileceğini düşünmekte idi. Fakat Venedikliler, önce alacaklarını sağlama bağlamayı istiyorlardı. 1369 sonunda Venedik'e giden Ioannes, burada 1371 baharına kadar kalacaktı. V.Ioannes, Venedik'te ilk iş olarak Türklere karşı bir yardım aramayı değil, lâkin İtalya'da uzun süren ikameti ve Roma'daki savurganlığı yüzünden para sıkıntısına düştüğünden borç para istemeği denedi. Venediklileri müzakereye zorlıyabilmek için onlara Bozcaadayı terkedeceğini bildirmiş, Venedik'te uzun süre kalması ise yeni harcamalara yol açmıştı. Sonunda, Bozcaadayı Venediklilere terketmesi karşılığında, rehinde bulunan mücevherlerin geri verilmesi, İmparatoru memleketine götürecek küçük bir filonun sağlanması ve 25 bin Duka peşin para ödenmesi suretiyle anlaşmaya varıldı. Ioannes'e 4000 Duka da avans verilecekti (Nisan 1371). Bu anlaşmadan sonra Bozcaadanın Venediklilere teslimi gerekiyordu. Fakat, babasının yerine İstanbul'da ona vekâlet eden V. Ioannes'in büyük oğlu Andronikos, Bozcaadayı Venediklilere teslim etmeği reddetti, bu suretle İmparator için oldukça yüz kızartıcı hâdiseler başlamakta idi. Parası olmadığı için memleketine dönemiyor ve Venedik'e olan borçlarını ödeyemiyordu. İstanbul da bıraktığı oğlu Andronikos, babasını bu güç durumdan kurtarmak için hiç bir gayret göstermedi. Lâkin, İmparatorun İtalya seyahatinden az önce Selânik valisi tayin ettiği ikinci oğlu Manuel, büyük annesi Maria nın da yardımı ile gereken parayı tedarik ederek babasını bu güç durumdan kurtardı. İmparator, iki yıldan fazla süren bir ayrılıktan sonra başşehrine dönüyor ve herhalde, Türklere

karşı Kiliseleri birleştirerek Batının yardımını aramanın hayal olduğunu, acı tecrübelerden sonra öğrenmiş bulunuyordu.

Trakya'nın başlıca kalelerini ve Edirne'yi elegeçiren Sultan Murad, yeniden fethedilen arazide devletin teşkilâtını kurmak, devlete iktisadî, askerî ve idarî yönlerden nizam vermek gayesiyle bu sırada fetihlere ara vermiş görünüyor ve bu durgunluk devri, Bizans halkına nefes alma fırsatını bahşediyor. Fakat, gerek Doğudan gerekse Batıdan beklediği yardımı göremediğinden Bizans, Osmanlılar karşısında temamiyle yalnız ve yardımsız bir hâle düşmüştür. Üstelik İmparator, Bizans halkı nazarında eskisinden daha sevimsiz bir hâle gelmiştir: Batıya Ortodoks olarak gitmiş, Katolik olarak dönmüştür. Bu yüzden halkın büyük bir kısmı ile Kilise kendisini soğuk karşılamıştır. Sultan Murad, az önce elinden alınan Gelibolu'ya istediği anda sahibobalilirdi, fakat bunun için acele etmedi. İmparator, Batıdan döndükten sonra eskisinden daha fakirlemiş, üstelik yerine getiremiyeceği bir meselede yemin ederek kendini bağlamıştı. Bu sebeblerden dolayı da gittikçe kuvvetlenen Sultan Murad ile olan dostlukları bozuldu. İmparator için artık, Sultan Murad'a tâbi olarak haraç ödemek ve ömrünü sükûnetle geçirmekten başka çıkar yol kalmamıştı. Buna rağmen, 1373 de Batıya gönderdiği Ioannes Laskaris adlı elçi aracılığı ile, Batı hükümdarlarından yardım aradı, fakat başaramayınca Murad'ı metbuu olarak tanıdı, onun ordusunda yardımcı kuvvetlerle hizmet etmeği ve oğlu Manuel'i Sultan Murad'ın sarayına rehine olarak göndermeği kabul etti. V.Ioannes, Sultan Murad ile vardığı son anlaşmadan önce, Papa Grégoire'dan da yardım istemiş ve devletinin tehlike içinde olduğunu anlatmış, lâkin aldığı cevap, milletini Katolik Kilisesine bağlamayı kabul ettiği takdirde, Bizans'ı kurtaracağını söylemek olmuştu. *1378 de esaretteki Avignon'dan Roma'ya dönen Papanın vefat etmesi*, Papaya bir halef seçme hususunda şizmanın meydana gelmesine sebebolmuştu. Bu durum, Balkanlarda Türk fetihlerini kolaylaştıracak âmillerden bir yenisini eklemekte idi.

Sultan Murad, Trakya'daki Osmanlı arazisini emniyet altında bulundurabilmek için, bilhassa Filibe ile Edirne'nin güvenliği yönünden Balkan sıra dağlarına kadar Bulgaristan'ın elegeçirilmesi gerektiğine inanıyordu. 1362 ve 1363 yıllarında Murad, Bulgarların mukavemeti ile karşılaştı. Lâkin, 1365 de Bulgar Çarı Alaexandr'ın, arkasında üç vâris bırakarak ölümü, Türklerin Bulgaristan'daki emellerine yardım edecekti. Tuna ile Rodop dağları arasında uzanan

Orta ve Güney Bulgaristan Iovan Şişman'a kalmıştı, merkezi Tırnova idi. Batı Bulgaristan ile Vardar vadisi Stratzimir'e düşüyordu, bunun merkezi Vidin idi. Doğu Makedonya'nın Bulgarların elinde kalan ve merkezi Küstendil olan kısmı, Konstantin adında bağımsız bir Bulgar Prensinin elinde bulunuyor, Doburca ile Yukarı Karadeniz sahilleri, Dobrotiç'in mülklerini oluşturuyor ve burada Bulgarlar Kumanlar ve Alanlar karışık olarak yaşıyorlardı. Alexandr'ın oğullarının birleşememesi, Bulgaristan'ın taliini tehlikeye sürüklemekte idi. Babasının mirasından en büyük payın Şişman'ın eline geçmiş bulunması, Stratzimiri Şişman aleyhine Murad ile birleşmeğe kadar götürdü. Fakat tam bu sırada, Doğu Avrupa'da Katolik Kilisesinin şampiyonu rolünü üstlenen Macar Kralı Büyük Lajos'un Vidin'i zaptederek Stratzimir'i hapse atması, hâdiselerin akışını değiştirdi. Macar Kralı, zaptedilen arazi üzerinde Katolik misyoneler göndererek halkı Roma Kilisesine bağlanmaya zorluyor, hatta çok kere işkencelere kadar varan kötü davranışlarda bulunuyordu. Bulgarlarla Macarlar arasındaki münasebetler, her iki tarafın şiddete başvurmaları ile alevlenmekte gecikmedi. Zulme uğrıyan Batı Bulgaristan halkı, Macar hâkimiyetinden kurtulmak için herşeye razı olacak mertebeye ulaştı. Frank ve Macar taarruzları yüzünden, kendilerine zulüm ve şiddetle muamele eden bu dindanşlarına Türkleri tercih eder oldular. Az önce Amédée Sovoie tarafından zaptedilerek Greklere terkedilen ve Burgaz limanına hâkim bir yerdeki Sozopolis (İşbol), 1369 civarında Murad'ın eline geçti ve Bulgarlar, daha sonra Trakyanın birçok yerinden kovuldular.

Osmanlı'ların Balkan Fetihleri ve Bunun Bizans'taki Akisleri

Bizans'ın ve Güney İslavlarının gittikçe kuvvetlenen Osmanlı devletinden korkmakta ne kadar haklı olduklarını, az sonra vukubulan hâdiseler dogrulayacaktı. Daha İmparator V.Ioannes, Batıda Türklere karşı yardım aramak için çabaladığı bir sırada, Doğuda Patrik Filoteos, onun girişimlerini neticesiz bırakmak, Ortodoks Kiliselerini birleştirerek hem Türklere ve hem de Papalığa karşı bir cephe meydana getirmek üzere gayretler sarfetmişse de, bir netice elde edememişti. Bunun sebebi, bu bölgede hüküm süren iç karışıklıklar ve ortak düşmana karşı birleşme şuurunun yokluğu idi. Bulgaristan, az önce açıklandığı üzere, Alexandr'ın oğulları arasındaki ihtilaflar yüzünden birliğini kaybetmişti. Türk fetihlerinin ağırlığını bu sıralar-

da artık en ziyade hisseden Sırbistan ise, birçok feodal Beyin hüküm sürdüğü, yıkıcı ve kanlı iç savaşlara sahne olmuş bir devletti. Şişman, 1371 baharında durumun ağırlığını ve Türk tehlikesinin gittikçe arttığını bildirerek Makedonya'da hüküm süren Sırp Beylerinden yardım istedi. Zira artık Türkler, Tuna kıyılarına ve Vidin kapılarına kadar sokulmuşlardı. Makedonya'daki Sırp arazisi de Türklerin tehdidi altına girmişti. Stefan Duşan zamanında, Serez'den Tuna nehrine kadar uzanan sahanın idaresini yürüten Dalmaçya'lı iki kardeş Uglyeşa ile Vukaşin, Stefan Duşan'ın ölümünden sonra bu sahaları gaspederek bağımsız hareket etmeğe başlamış ve Uglyeşa kendini Kral ilânetmişti. Türkler önünde tehlikeli bir duruma düştüğünü gören Uglyeşa, Bizans'a başvurarak müşterek düşmana karşı beraber hareket edilmesi zamanının geldiğini hatırlattı. Bunu sağlamak için de, Stefan Duşan zamanında ilânedilen muhtar Sırp Kilisesi davasından vazgeçileceğini ve kendi hâkimiyeti bölgesinde İstanbul Patrikliğini tanıyacağını bildirdi. Fakat, kardeşi Vukaşin'den başka Hristiyan Prenslerden ona katılan olmadı. Ordusunda Sırplardan başka Macarlar ve Olahlar da bulunuyordu. İki kardeş, orduları ile Edirne üzerine yürüdü. Lâkin ordularının Edirne ile şimdiki Bulgar hudut kasabası Svilengrad arasındaki ÇİRMEN'de Meriç nehrini geçtiği bir sırada, daha az sayıdaki Türklerin âni bir gece baskınına uğradılar. 26 Eylül 1371 de vukubulan bu çarpışma esnasında Uglyeşa ile Vukaşin öldürüldü ve orduları Türkler tarafından imha edildi. Böylece Balkanlarda o sırada Türklere karşı koyabileceği sanılan iki hükümdar yok olmuştu. Bu yenilgiden sonra Makedonya'daki Sırp arazisi bağımsızlığını kaybediyor ve mahallin Sırp Beyleri ve bunlar arasında Uglyeşa'nın oğlu ve Sırp halk şarkılarının kahramanı Marko Kralyeviç, Türk Padişahına tabiiyeti kabul ederek ona vergi vermeğe ve seferlerinde kuvvetleriyle beraber katılmağa razı oluyordu. Grekler, bu sefer esnasında Sırplara yardımcı olmadıktan başka onların yenilgilerinden faydalanarak Serez ve civarını ele geçiriyor ve buraya İmparatorun oğlu Manuel Despot tayin ediliyordu (Kasım 1371). Bu muharebeden az sonra, Sofya'ya doğru ilerleyen Türklere karşı Sırplarla ittifak ederek karşı koymayı deneyen Şişman da, İsker vadisinde Samakov'da ağır bir yenilgiye uğradı ve memleketini terkederek Rodop dağlarının yüksek teplerine kaçmağa mecbur oldu. Sofya yolu Murad'a açılmıştı; lâkin Murad, büyük bir stratejik sezişle Üstrumca ve Vardar vadilerini emniyete almadan ilerlemeği denemedi. 1371–1372 de, Kavala, Serez ve Drama Hayreddin ile Evrenoz Paşalar tarafından işgaledilir, Drama ve Serez'in Türk kolonileri tarafından iskânına başlanır.

1371 Çirmen zaferi, *Osmanlıların* 1453 *den önce Balkanlarda kazandıkları en büyük ve neticeleri bakımından en mühim başarılardan biri idi.* Bu muharebeye katılmamış olmasına ragmen Bizans, bu hâdisenin sebebolduğu neticeler dolayısiyle iliklerine kadar sarsılmıştır. Bu olaydan sonra Bulgaristan bağımsızlığını kaybediyor ve Sultan Murad 1372 de Sırbistan'ın mühim bir kısmını elegeçiriyordu. Murad, Stefan Duşan'ın Makedonya İmparatorluğunu kendini fazla zorlamadan yıkmıştı. Türkler bundan sonra Vardar vadisinde ilerliyor, eski Sırbistan'ı ve Arnavutluğun bir kısmını zaptederek Adriyatik'e kadar çıkıyorlardı. Çirmen muharebesinden az sonra Bizans, Osmanlı Padişahının tâbii bir devlet hâline geliyor, ona yıllık vergi vermeği ve seferlerinde kendi kuvvetleriyle katılmayı kabul ediyordu. Bu suretle Osmanlıların Avrupa yakasında yerleşmelerinden henüz 20 yıl geçmeden Bizans ve Bulgaristan Türklerin vassalleri hâline geliyorlar. 1373 baharında İmparator V.Ioannes, vassallik hizmetini yerine getirmek üzere Padişahın Anadolu'daki seferlerine katılmakta idi. Babasının bu Anadolu seferine katıldığı bir sırada ona vekâlet eden büyük oğlu Andronikos, Sultan Murad'ın Rumeli kuvvetlerinin başında bıraktığı oğlu Savcı ile anlaşıp babalarını devirmek ve iktidarı elegeçirmek üzere bir komplo düzenlemişlerdir. 1373 Mayısında vukubulduğu anlaşılan isyan, Sultan Murad tarafından İstanbul'dan 40 kilometre mesafedeki Terkos civarında çok çabuk ve şiddetle bastırılır. Orduları tarafından terkedilen iki Prens, Dimetoka'ya sığınmış ve sonunda teslim olmak zorunda kalmışlardır. Oğlu Savcı'nın önce gözlerini oyduran ve sonra bir rivayete göre onu idameden Murad, Ioannes'in de oğluna aynı cezayı vermesini emreder. Bu emre uymaktan başka çaresi olmayan Ioannes, Murad'ın arzusunu yerine getirmiş, lâkin oğlu Andronikos ile torunu Ioannes'e karşı girişilen kör etme işlemi şiddetli olmadığı için Andronikos bu hâdiseden sonra ancak bir gözünü kaybetmiş, oğlunun gözleri ise iyileşmiştir. Hapse atılan ve tahta veraset hakkından mahrum edilen Andronikos'un yerine Ioannes'in diğer oğlu Manuel getirilmiş ve Manuel 25 Eylül 1373 de merasimle Ortak İmparator ilânedilmiştir.

Andronikos ve ailesi 1376 yılına kadar Limni adasında hapsite tutulur. Fakat, bu sıralarda meydana gelen hâdiseler durumu altüst etmektedir. V.Ioannes, Venedik'e olan ve ödiyemediği borçlar karşılığında onlara Bozcaadayı vermeği vaadetmişti. V. Ioannes'in sözünü tutmaması üzerine, Venedik bir filosunu Bozcaadaya gönderdi

ve Ioannes'i vaadini yerine getirmeğe zorladı. Boğazlar bakımından son derece mühim bir mevkide bulunan bu adanın Venedik'e verilmesine hiddetlenen Cenovalılar, Sultan Murad ile de işbirliği yaparak IV.Andronikos'un hapisten kaçmasına yardım ettiler. 12 Ağustos 1376 da, bir aydan fazla süren bir muhasaradan sonra İstanbul'u elegeçiren IV.Andronikos, Bozcaadayı Cenovalılara veriyor ve İstanbul'da bulunan bütün Venediklileri hapse attırıyor ve Gelibolu' yu da Türklere iade ediyordu. Fakat Bozcaadanın Cenovalılara karşı koyması üzerine IV.Andronikos ile Cenovalıların müşterek bir sefer yapmalarına lüzum hasıl olmuştur. IV.Andronikos İstanbul'da üç yıla yakın (1376–1379) hüküm sürdü. Sonunda Venediklilerin yardımiyle hapisten kurtulmağa muvaffak olan V.Ioannes ile oğlu Manuel, 1379 Temmuzu başında tekrar İstanbul'a girdiler ve Sultan Murad'ın muvafakatini aldıktan sonra İmparatorluk tahtına çıktılar. Türk Padişahına vergi vermeği ve seferlerinde ona kuvvetleriyle yardım etmeği kabul ediyorlardı. Andronikos'un zalimane idaresinden sonra, şehir halkının Ioannes ile Manuel'i tercih ettikleri anlaşılmakla beraber, bu sıralarda Bizans tahtını elde bulundurabilmek için ancak, dış güçlerin menfaatlerine uygun olarak hareket etmek esastı. Artık Doğuda menfaatleri bulunan Cenova ve Venedik gibi iki İtalyan devleti ile Osmanlı devleti, Bizans tahtının talii üzerinde söz sahibi idiler. Bu hâdiseler esnasında Galata'ya sığınan IV.Andronikos, adamları tarafından da terkedildiğinden yalnız kalmış ve sonunda babasının ve Padişahın muvafakatiyle kendisine Silivri verilmiştir ki IV.Andronikos 1385 de vukubulan ölümüne kadar orada yaşamıştır.

Bizans sarayı, veliaht Manuel aracılığı ile her yıl 30 bin Duka vergiyi Osmanlı Padişahına gönderiyor ve ihtiyaç hâlinde 12 bin kişi kadar tutan yaya ve atlıyı da yine Manuel idaresinde Osmanlıların seferlerine yolluyordu. Bozcaada için Venedik ile Cenova arasındaki muharebe, her iki tarafın bîtap bir hâle gelmesine kadar şiddetle sürüp gitmiş ve bir netice elde edmeyince 8 Ağustos 1381 de Torino sulhü imzalamağa mecbur olmuşlardır. Bu sulh hükümlerine göre ada ne Venedik'e ve ne de Cenova'ya ait olacak, surları yıkılacak, halkı başka bir yere nakledilecek ve bu suretle boşaltılan ada, Savoie Prensinin görevlendireceği bir kumandan idaresinde bulunacaktı. Fakat, aslında Bizans'a ait bulunan bu mühim ada üzerindeki pazarlıklar esnasında, Bizans hiç söz sahibi olmuyor ve ona bir şey sorulmuyordu.

V.Ioannes'in başşehre gelerek yerleşmesinedn sonra Andronikos İmparatorluktan vazgeçmiş ve Sultan Murad da kendisini desteklemediğinden İstanbul'u terketmişti. Az sonra Cenova'lıların ısrarları üzerine babası ile barışan Andronikos'a Marmara sahilinde Silivri, Ereğli, Tekirdağı ve Panidos has olarak verilir. Bununla da kalmıyarak İmparator, IV.Andronikos ile oğlu VII.Ioannes'in taht üzrindeki haklarını tanımağa mecbur olur. Bu yüzden, İmparatorluk ailesinde tahta veraset meselesi etrafında yeniden bir huzursuzluk ortaya çıktı ise de, 1382 Kasımında problem hukukî bir statüye bağlandı. Fakat artık İmparatorluk, hanedan üyeleri arasında bölündü ve V.Ioannes İstanbul'da hüküm sürerken, büyük oğlu Andronikos babasından çok Sultan Murad'a bağlı olarak Marmara sahilinde hâkim bulunuyordu. Veliaht Manuel, eski hâkimiyet dairesi olan Selânik ve civarını idare ediyor, İmparatorun üçüncü oğlu I. Theodoros ise, 1382 den beri More yarımadasının hâkimi bulunuyordu. Bu devrede İmparatorluğun biricik başarısı Peloponez'i Kantakuzen' lerin elinden geri alabilmek olmuştu. I. Theodoros (1382–1406), 1382 de More Despotu tayin edildikten sonra, orada karşılaştığı güçlükleri bertaraf edebilmek gayesiyle Türk Padişahının vassali oluyor ve oradaki iç ve dış düşmanlarına karşı bu durumundan faydalanıyor, mahallin aristokrasisini sindirmeğe muvaffak oluyor ve komşu Lâtin Prenslikleri ile yaptığı mücadelelerle Bizans'ın Peloponez'deki durumunu hatırı sayılır derecede kuvvetlendiriyordu. Buna karşılık, Bizans'ın merkezindeki durum son derece kararsız olmakla kalmıyarak her gün daha kötüye gitmekte idi. Dış düşmanların tazyiki gittikçe artıyor ve İmparator ile büyük oğlu arasındaki sadece zâhiri kurtaran sulh da durumu ağırlaştırıyordu. Nitekim, Andronikos az sonra silâha sarılıyor ve Silivri ile İstanbul arasındaki bir kaleyi ele geçirmeğe yelteniyor ve V.Ioannes, ancak şiddetli bir muharebeden sonra kendisine engel olabiliyordu ki bu hâdiseden kısa bir zaman sonra IV.Andronikos vefat etmektedir (1385).

Bizans'ın iç kavgalarından ustalıkla faydalanmasını bilen Sultan Murad, biribiriyle mücadele eden tarafları günün icablarına göre bazen birini ve bazen diğerini desteklemek suretiyle istediği gibi kullanmakta idi. Bu devrin başta gelen ilim adamlarından Demetrios Kydones, 1378 de yazdığı bir mektupta, şehrin surları dışındaki herkesin Türklere boyun eğdiğini, şehrin içindekilerin ise sefaletin ve ayaklanmaların esiri bulunduğunu kaydetmek suretiyle Bizans'ın içinde bulunduğu durumu çok iyi ifade ediyordu. Artık Hristiyan âleminde, Türklere karşı koyabilecek güçte bir hüküm-

dara rastlamak güçtü. İtalyan devletleri, Papanın tehditlerine rağmen hem kendi aralarında mücadele ediyor ve hem de her biri ayrı ayrı, Türklerle ittifak kurmayı kendi menfaatlerine daha uygun görüyorlardı. Nitekim Cenova 1385 de, Venedik de 1388 de Türklerle ittifak imzalamakta idi. 1386 da Cenova ile imzaladığı muahedede V.Ioannes, Sultan Murad ve Türkler dışında herkese karşı Cenova'yı savunacağını vaadediyordu.

Bu sıralarda, Selânik valisi bulunan veliaht Manuel'in beklenmedik bir hareketi, hem İmparator babasını huzursuz edecek hem de Türkleri kızdıracaktı. İmparatorluğun Makedonya'da Selânik'ten sonra Grek halkının en yoğun olarak yaşadığı Serez'in, bir müddet önce Osmanlılar tarafından ele geçirildiği bilinmektedir. Daha Selânik valiliğinin ilk yıllarında Manuel, Serez'de Osmanlılara karşı halkı kışkırtıyor ve soylularla anlaşarak kaledeki Türk garnizonunu yokediyordu. Bu olayı haber alan Sultan Murad, Hayreddin Paşayı büyük bir ordu ile Serez üzerine gönderdi ve fesada karışan Rumlar cezalandırıldı. Bununla da kalmıyarak Makedonya'nın başşehri Selânik, muhasara altına alındı. Manuel'in, sebebi ve planı iyi anlaşılamayan bu hareketi, vassali bulunduğu Türk efendisine karşı işlenmiş düşüncesizce bir davranıştı; zira her bakımdan acınacak bir hâlde bulunan İmparator babasının durumunu güçleştirmekte idi. Serez, nihâi olarak Türklerin hâkimiyeti altına alındı (19 Eylûl 1383). Muhasara edilen Selânik, deniz tarafından çevrilemediği için üç yıla yakın karşı koydu ve nihayet 1387 Nisanında Türklerin eline geçti. Bu olaylar sebebiyle Sultan Murad'ın gazabını üzerine çeken Manuel, Selânik'ten kaçmağa mecbur oldu ve İstanbul'da babasına sığındı. Lâkin İmparator, Sultan Murad'dan korktuğu için öz oğlunu yanında alıkoyamadı ve bunun üzerine Manuel Midilli adasına gitti, fakat adanın hâkimi de korkusundan konuğunu ağırlıyamadı. Manuel çaresiz, sonunda Bursa'ya giderek Sultan Murad'ın ayaklarına kapandı ve afvini diledi. Fakat, İmparatorluğun ikinci büyük şehrinin kaybedilmesi, İmparatorluk ailesi içinde bir huzursuzluk konusu oldu. V.Ioannes, bu hâdisenin sorumlusu saydığı oğlu Manuel'in üzerinden bütün sıfatlarını geri almakla kalmıyarak kendisini Limni adasına sürgüne gönderdi. Lâkin belki de Sultan Murad'ın araya girmesiyle, 1388 yılı sonunda Manuel ile babası barıştırıldı.

Bu hâdiseler sırasında Osmanlılar boş durmuyor ve Balkan yarımadasının batısında fetihlerini sürdürüyorlardı. Önce Vardar vadisinin emniyet altına alınması gerekiyordu. 1380 de İştip zaptedil-

di ve bu havali iskân edildikten sonra Manastır hücum ile ele geçirildi ve ardından Prilep fethedilerek İmparatorluğun kuzey hududu buraya kadar dayanmış oldu. Bu son iki şehir, batıda Arnavutlara ve güneyde Epir'lilere karşı girişilecek seferler için iyi bir hareket noktası idi. 1385 de de Ohri'yi zapteden Hayreddin Paşa, bir kısım Arnavut Beylerinin daveti üzerine onların iç ihtilaflarına karışıyor ve bu suretle Osmanlı orduları, tarihte ilk defa olarak Adriyatik sahillerine kadar ilerlemiş oluyorlardı.

Balkanlarda en mühim stratejik yerlerden biri olan Sofya'nın 1385 de zaptedildiği anlaşılmaktadır. Sofya, daha önce Osmanlılar tarafından bir kaç defa muhasara edilmiş fakat alınamamıştır. 1386 da Sırbistan'ın anahtarı olan Niş fethedilir ve bu kalenin hücum ile alınması icabetmiştir. Bu hâdiselerden sonra Osmanlılar, Sırpların ana topraklarına girmiş bulunuyorlardı ve Türklerin bu derece parlak zaferlerle Avrupa'da ilerledikleri bir sırada, ciddî bir mukavemetle karşılaşmamışlardır. Fakat artık Balkanlardaki hâdiselerin akışında, bir kopma noktası pek yakındı. Duşan İmparatorlugunun halefleri arasında en kuvvetlisi sayılan Lazar, Duşan'ın oğlu Çar Uroş'un 1371 de ölümünden sonra Sırp Kralına halef olarak seçilmiş ve Kuzey Sırbistan'da hâkimiyetini tanıtmayı başarmıştı. Aslında zaif bir Prens olan Lazar, yine de mahallî Beyleri kısmen mağlubetmiş, kısmen de kendi üstünlüğünü tanımaya zorlamıştı. Çirmen muharebesinden sonra, Stafan Duşan İmparatorluğunun Vardar ırmağının doğusunda kalan bölümü Osmanlıların eline geçmişti. Kavala, Drama ve Serez Hayreddin Paşa ve Evrenoz Bey tarafından işgaledilmiş, Drama ile Serez'e Türk nüfusu yerleştirerek kiliseler cami hâline getirilmişti. 1372 de Vardar'ı geçen Osmanlılar, Sırbistan, Arnavutluk, Bosna ve hatta Dalmaçya dağlarına kadar ilerliyerek bir kısım akıncılar Adriyatik denizine kadar erişmişlerdi. Bu hâdiseler cereyan ederken Yukarı Sırbistan'da Nemanya hanedanının drekt dalının, Uroş'un ölümü ile sona ermesi üzerine Sırp Krallarının halefi olarak seçilen Lazar, Çar veya Kral ünvanını almağa cesaret edememiş sadece KNAZ ünvanını kullanmıştır. Hâdiselerin ülkesi aleyhinde gelişmekte olduğunu ve Sultan Murad'ın çok kuvvetlendiğini görerek, Prensliğinin emniyetini sağlamak maksadiyle Sultan Murad ile sulh yapmak suretiyle ona tâbi olmayı kabul etmek zorunda kalmıştır. Nitekim, Sultan Murad'ın 1387 de Karaman üzerine yaptığı seferde Sırp yardımcı kuvvetleri de hazır bulunuyor ve İmparator Ioannes'in gönderdiği Rum kıt'aları ile Lazar'ın yolladığı Sırp askeri, bu muharebede Şehzade Bayezid'in idaresinde Osmanlı ordusunun sol kanadını oluşturmuşlardı.

Anadolu seferinden memleketlerine dönen Sırplılar, Osmanlı menfaatleri uğrunda uzak ülkelerde katlandıkları mahrumiyeti ve gördükleri kötü muameleyi, bu neviden yeni bir seferin kendilerini ölüme sevketmekten farksız olacağını belirterek acı bir şekilde şikâyette bulundular. Bu şikâyetlerden de faydalanarak özellikle Niş'in işgalinden beri artan memnuniyetsizliği fırsat bilen Lazar, memleketini Osmanlı boyunduruğundan kurtarmak üzere bir gayrette bulunmağa karar verdi. Bir Osmanlı istilâsının çok yakın olduğunu hisseden yukarı Sırbistan ve Bosna halkı da, o zamana kadar asla millî bir reis saymadıkları Lazar etrafında toplanmağa karar verdiler. Fakat Lazar'ın Bosna Kralı Tvartko ile olan münasebetleri, durumunu güçleştirmekte idi. Nemanya hanedanının yan dalından bulunan Tvartko, Çirmen muharebesinden sonra Lazar'ın seçilmesine karşı olan Vukaşin'in oğulları ile diğer muhalifleri safında yeralmış, 1377 de Bosna ve Sırbistan Kralı ünvanını alarak taç giymiş, hem Lazar' dan ve hem de Macar Kralı Lajos'tan müstakil olarak hâkimiyetini genişletmek yolunu tutmuştu. Macarların Dalmaçya üzerindeki iddialarından dolayı Venedik, Tvartko'yu tutmakta idi. 1382 de Macar Kralı Lajos'un ölümünden sonra Tvartko, Hırvatistan'da ve Dalmaçya'da hâkimiyetini sür'atle genişletti. Bu suretle Tvartko' nun çok çabuk artan ve ilk bakışta Duşan İmparatorluğunun yerini alacak gibi görünen, fakat kısa süren iktidarı, kendisini o zamanki Balkan ülkeleri arasında en kuvvetlisi hâline getirdi. Lazar, eski Sırbistan İmparatorluğuna dahil bulunan birçok araziyi hâkimiyeti altına almasına gözyummak zorunda kaldı. Lazar, Bizans ile olan münasebetlerin idaresinde de uysallık gösterdi ve Sırp Kilisesinin bağımsızlık iddialarını, İstanbul Patrikliğinin üstünlüğünü tanımak suretiyle 1375 de tatlıya bağladı. Tvartko, Dalmaçya sahili üzerinde durumunu tahkim etmeğe aralıksız devam etti. Lâkin, Niş'in Osmanlılar tarafından zaptedilmesi onu, müşterek düşman karşısında Lazar'a yardım etmeğe zorladı. Zira hâdiseler artık, Tvartko'nun da kapısını çalmağa başlamıştı. Bir Osmanlı ordusu, Vardar'ı geçerek Bosna'yı istilâ etmek üzere ilerlemekte idi. Tvartko ve Lazar idaresindeki Sırp ve Boşnak ordusu, 1388 de Toplica vadisinde bulunan PLOÇNİK'te Osmanlı ordusu ile karşılaşmış ve bu muharebede 20 bin kişi olduğu tahmin edilen Türk ordusunun ancak beşte biri, ölümden veya esaretten zor kurtulabilmiştir. Boşnaklar da Vlatko Vukoviç idaresinde BİLEÇEA da ve RUDNİK'te Osmanlı ordularını dağıtmışlardır.

Özellikle PLOÇNİK ZAFERİ, Balkanların bütün İslav halkı arasında büyük bir sevinç yarattı ve büyük ümidlerin doğmasına sebeboldu. Zira, otuz yıldan beri aralıksız devam eden Osmanlı zaferleri, bu halk arasında yılgınlık ve ümidsizlik meydana getirmişti. Hele, bağımlı milletler olarak Osmanlı ordularında gördükleri hizmetler kahredici ve alçaltıcı idi. Bütün bu sebeblerle Sırp soyluları, o zamana kadar görülmemiş bir tarzda Lazar'ın etrafında toplandı. Bosna Kralı Tvartko, Arnavut Beyi Georg Kastriota ve daha başka küçük Arnavut ve Sırp Beyleri, Osmanlılara karşı birleştiler. Bulgar Prensleri de, Murad ile mevcut anlaşmaları bozarak Türklere karşı mücadele için asker vereceklerini vaadettiler. Eflak Beyi de, Rumenlerin bu hareketi destekliyeceklerini bildirdi. Sultan Murad, beklenmedik bir zaferden sonra heyecana kapılarak kendisine karşı birleşen düşmanlarına hemen bir ders vermeğe kalkışmak gibi bir hataya düşmedi ve biraz zaman kazanmaya ve müttefikleri biribirinden ayırmaya dikkat etti. İlk dersi, kendisiyle olan ittifakı bozarak vergi vermeyi reddeden ve Lazar ile işbirliğine kalkışan Bulgar Çarına verdi.

1388 baharında Vezir Çandarlı Ali Paşa idaresinde harekete geçen 30 bin kişilik Türk Ordusu, Bulgaristan'ın fethini ikmal etmeğe karar nerdi, Pravadi, Şumnu ve Tırnova'yı zaptetti. Daha sonra şahsen Bulgaristan üzerine yürüyen Sultan Murad ile Sişman arasında ödenmemiş haracın verilmesi ve bundan sonra sadık kalacağını vaadetmesi üzerine bir anlaşmaya varldı. Niğbolu ve Şumnu artık bir Osmanlı kalesi idi. Türkler Tuna hattı üzerinde yerleşmişlerdi ve Şişman artık, Murad'a karşı kurulan tertibe yardım edemezdi.

Kosova Meydan Muharebesi (1389)

Sultan Murad, 1389 baharında yanındaki Anadolu ve Rumeli orduları ile Bulgaristan'dan hareket etti. Kütahya ve Hamideli Beyi Şehzade Bayezid ile, diğer oğlu Karasi Beyi Yakup ta beraberinde idi. Bunlardan başka Küstendil Beyi Konstantin ile kendisine timar olarak Serez verilmiş bulunan Sırp Beyi Dragaş, Çirmen muharebesinde öldürülen Vukaşin'in oğulları da, ordusuna yardımcı kuvvetleri ile katılmakta idiler. Bulgaristan'da bulunan Sadrıazam Ali Paşa da, yolda Padişah ile birleşir. Osmanlı ordusu İhtiman, Sofya, Küstendil ve Kratova üzerinden Kosova ovasına doğru yol alır. Kosova ovası, Priştina'nın güneyinde ve Morava ırmağının yukarı kollarından biri olan Sitnica vadisinde bulu-

nuyordu. Kosova ovasının güneyinde ise Üsküp vardır. İşte bu ovada 15 *Haziran* 1389 tarihinde Sırbistan'ın ve genellikle Güney Doğu Avrupa'sının taliini belirliyecek olan büyük tarihî bir muharebe cereyan edecekti. Düşman ordusunda Sırplardan ve Boşnaklardan başka Macarlar, Olahlar ve Arnavutlar vardı. İki taraf ordusunun sayıları iyi bilinmemekle beraber, Sırp ordusunun daha kalabalık olduğu tahmin edilmektedir. Muharebenin başlangıcında Sırplar, Osmanlı ordusunun sol kanadını sarsmağa muvaffak oldularsa da, Şehzade Bayezid'in zamanında müdahalesi üzerine muharebe Türklerin galibiyeti ile neticelenmiş ve bu muharebe sonunda Ortaçağ Sırp devleti sona ermiştir. Bu zafer, Osmanlıların Balkanları fethinde Çirmen muharebesinden sonra kazandıkları en büyük muharebe olmuştur. Muharebenin henüz başlangıcında ve pek kararsız bir seyir takibettiği bir sırada Sultan Murad, Miloş adlı bir Sırp soylusu tarafından öldürülmüşse de devlet ricali tarafından babasının yerine Osmanlı tahtına çıkarılan Yıldırım Bayezid, bu son derece kritik muharebeyi başarı ile bitirmiştir. Gerek Türk, gerekse Sırp ve hatta bütün Balkan milletleri tarihinde bu muharebe son derece mühim bir yer işgaletmekle beraber, olay hakkında bildiklerimiz çok azdır. Muharebenin Türkler tarafından kazanılmasına, Lazar'ın damadlarından biri olan Vuk Brankoviç'in, muharebenin daha başlangıcında 12 bin kişilik bir ordu ile harp meydanını terketmesi, büyük ölçüde yardım etmiştir. Bu hâdise Sırpların moralinin bozulmasına sebebolmakta, Lazar ve ileri gelen soylulardan bin kişi de esir alınmaktadır. Bosna Kralı Tvartko da, yenilgiyi hisseder etmez sür' atle muharebe meydanından uzaklaşmış ve canını kurtarmıştır. Bu suretle Balkanlarda Türklere karşı koyabilen son kuvvet te bertaraf edilmiş olur ve Türk orduları bu hâdiseden sonra, batıda sür'atle ilerlemiş ve Macaristan hududuna kadar dayanmışlardır. Bizans'ın ömrü de bu tarihten sonra çok kısalmışa benzemektedir.

I.Sultan Murad, Osmanlı devletinin temellerini atan en mühim hükümdarlardan biri idi. Murad, ihtiyatlı, itidalli, son derece cevval, hareketlerinde daima ölçülü, kararlı, planlı hareketleri dışında, maiyetiyle en ufak bir ihtilafa yer vermeden, saygı ve otoriteye dayanan idaresi, herkese karşı adaletle muamelesi, sözünde durması, aman dileyenlere reva gördüğü insanî muamele ile düşmanlarının dahi tevecciih ve itibarını kazanmış bir Türk Padişahı idi. Otuz sene kadar süren devlet idaresi esnasında, karşılaştığı bütün güçlükleri yenmiş, parlak başarılar kazanmış, Rumlara ve diğer Hristiyan tebaaya gösterdiği müsamaha ile haklı bir şöhrete sahipti. Babası

Orhan'dan devraldığ bir devletten bir İmparatorluk yaratmış olmak liyakatı kendisinindir.

Yıldırım Beyazıd Devri (1389–1403)

Kosova muharebesinin galibi olarak çıkan *Yıldırım Bayezid*, Sırblılarla iyi münasebetler kurmaya dikkat etmekle, hem Sırbistan'ın Balkanlardaki önemli yerini iyi anladığını, hem de muharip Sırp kavminin kendisine iyi bir müttefik olacağını takdir ettiğini göstermiştir. Bu sebeble hem Lazar'ın oğlu Stefan'a hem de hayatta kalan diğer Sırp ileri gelenlerine çok iyi muamele eder. Stefan, evvelce babasının elde ettiği bütün imtiyazlara kavuşuyor ve buna karşılık Osmanlıların müttefiki olarak muharabelerinde onlara yardımcı kuvvetleriyle katılmayı ve bir vassal olarak ta vergi ödemeyi kabul ediyordu. Yıldırım Bayezid, Sırblarla vardığı bu anlaşmayı daha da pekleştirmek için, Stefan'ın kız kardeşi ile evlenmekte idi. Sırblılar bu anlaşmadan sonra, Bayezid hayatta kaldığı müddetçe onun güvenilir müttefiki olmuşlar, gerek Niğbolu muharebesinde, gerek Ankara muharebesinde yararlı hizmetlerde bulunmuşlardır. Bayezid, babasından teşekkül hâlinde bulunan bir İmparatorluk devralmıştı ve hemen tamamiyle Avrupa yakasında kurulan bu İmparatorluk, zaptedilmiş ülkelerden çok, vassal devletlerden oluşmakta idi. Devletin temelini mükemmel teşkilâta sahip bir ordu teşkil ediyordu ve bu ordunun seçkin bir bölümü ise, yayalardan meydana gelen yeniçeri kıt'aları idi. Bayezid, bu İmparatorluğu mevcut coğrafî hudutları içerisinde tamamlamak sevdasına düştü. Bu sebeble Anadolu'da ve Balkanlarda tabiî hudutlara erişmek gerekiyordu. Bunları yaparken, henüz bağımsızlığını koruyabilen Hristiyan Prenslikleri ile, Anadolu Türk Emirliklerini ve İstanbul'u zaptederek burasını bir İslâm İmparatorluğunun merkezi hâline getirmesi lâzımdı. Timur'un sebebolduğu sarsıntı gelip çattığı zaman Bayezid, bu planlarını gerçekleştirmek üzere idi.

Kosova zaferinden sonra Bayezid, Bizans üzerindeki tazyikini artırdı. İmparatorluk gün geçtikçe daha çok Bayezid'in iradesine bağlanıyor, Bayezid her işe karışarak her türlü müstakil davranışa engel olduğundan, Bizans acınacak bir hâle gelmiş bulunuyor. Padişah yalnız şehir dışındaki arazi üzerinde tahakkümle kalmayarak, şehir içinde cereyan eden hâdiselerde de iradesini hissettiriyordu. Paleologların aile kavgalarına karışıyor, onlardan vassallık görev-

lerini harfiyyen yerine getirmelerini istiyor, günün şartlarına uygun bir taktik uygulayarak onların zaafından faydalanmayı hiç ihmal etmiyordu. Önce İmparatorluk vergiye bağlanıyor ve İmparator Padişahın seferlerine yardımcı kuvvetler göndermeğe zorlanıyor, arkasından, Andronikos'un oğlu Ioannes'i destekliyerek onu Bizans tahtına çıkarıyordu. 14 Nisan 1390 da İmparatorluk tahtını ele geçiren Ioannes, Eylûl başında Manuel tarafından uzaklaştırılınca Bayezid'e sığınıyor ve o da kendisine Silivri ve civarını fief olarak veriyordu. Ioannes'in Bizans tahtına çıkarılması, İstanbul'u ele geçirmek için atılan ilk adımdı. Fakat Ioannes Manuel'in toplamağa muvaffak olduğu kuvvetlerle 17 Eylûl 1390 da başşehirden kovulduğundan hâkimiyeti çok kısa sürmüştü ve böylece Manuel ile babası yeniden Bizans tahtına çıkıyorlardı. Bizans hükümdarları artık Bayezid'in arzularını kayıtsız şartsız yerine getirmeden İstanbul'da hüküm sürmenin mümkün olamıyacağını öğrenmişlerdi. V.Ioannes, bu sıralarda Bizans tahtını işgalederken veliaht Manuel Bursa'da Bayezid'in sarayında ve onun hizmetinde bulunuyordu. Ayrıca bu sıralarda biribirini takibeden hâdiseler, Bizans namına çok yüz kızartıcı olmakta idi. V.Ioannes ve oğlu Manuel, 1373 den beri Bayezid' in ordularında, onun seferlerine yardımcı sıfatiyle katılarak hizmet etmekte idiler. Lâkin, o zamana kadar bir Bizans kalesine karşı Padişah ile aynı safta muharebe ettikleri görülmemişti, sonunda bunu da görmeleri mukadderdi. Bu gün Manisa'nın bir ilçesi bulunan Alaşehir (Philadelphia), etrafındaki bütün şehir ve kasabalar çoktan beri Türklerin eline geçtiği hâlde, yüz yıla yakın bir müddet bağımsızlığını koruyabilmiş ve İmparatorluğa bağlılığı da sözden ibaret kalmıştı. Zengin ve kalabalık bir nüfusa sahip bulunduğu anlaşılan Alaşehir kalesi, Türk arazisi ortasında aşılmaz bir kale teşkil etmekte idi. Yıldırım Bayezid bu kaleyi ele geçirmeğe karar verdi ise de, muhkem bir kale olan Alaşehir cesaretle karşı koymakta direndi. Bunun üzerine V.Ioannes ile Manuel'in yardımına baş vuran Padişah, onların halka yaptıkları çağrılar bir netice vermeyince hücum ile ve onların da yardımcı kuvvetleri sayesinde kaleyi ele geçirmeği başardı. Bunun dışında diğer bir hâdise de, bu devir Bizans İmparatorluğu hakkında bir fikir vermesi bakımından çok dikkate değer. İmparator V.Ioannes, Bayezid'in Anadolu'da Karaman seferinde bulunduğu bir sırada, artık devamlı olarak Türk tehdidi altında bulunan başşehrin emniyetini sağlamak maksadiyle, İstanbul surlarının Yaldızlı kapı ile Marmara denizi arasındaki kısmını ve bilhassa Yaldızlı kapının iki tarafındaki kuleleri tamirettirmişti. Yıldırım Bayezid

bunu haber alınca İmparatora, bu kuleleri derhal yıktırmasını, aksi hâlde maiyetinde bulunan Manuel'in gözlerini oyduracağını tenbih etti ve Ioannes, bu emri yerine getirmekten başka çare bulamadı. Bütün bu hâdiseleri yaşadıktan sonra V.Ioannes, çok çalkantılı ve büyük maceralarla dolu geçen hayatını ikmal ederek 16 Şubat 1391 de 61 yaşında vefat etti.

İmparator II. Manuel (1391–1425)

Bursa'da bulunan Manuel, babasının vefatını haber alır almaz, İmparatorluk tahtı üzerinde hak iddia eden yeğeni Ioannes'in harekete geçmesine fırsat vermemek için, bir yolunu bularak gizlice Bursa'dan kaçtı ve İstanbul'da hâkimiyeti ele geçirdi. 11 Şubat 1392 de Ayasofya kilisesinde başına İmparatorluk tacı konan II.Manuel (1391–1425), son devir Bizans İmparatorları arasında fizik yapısı, zekâsı, kültürü ve hepsinin üstünde herkese kendini kabul ettiren şahsiyeti ile mümtaz bir sima idi. Edebiyata ve sanata karşı büyük bir ilgi duyan Manuel, şahsen de iyi bir yazardı. Bir vassal olarak Bayezid'in maiyetinde geçirdiği alçaltıcı muamelelere ve taliin kendisine hazırladığı ağır şartlara rağmen, hakkiyle yerini doldurabilen bir hükümdardı. Kendisine haber vermeden maiyetindeki Manuel' in yerini terketmiş olması Bayezid'i kızdırmıştı. İstanbul'a bir elçi gönderen Bayezid, vassallık hizmetinin kabul edilmesini, yıllık verginin artırılmasını istiyor "Şayet bunları yerine getirmezsen şehrin surları içine kapan ve orada hüküm sür, zira surların dışındaki her yer benimdir" diyordu. Bayezid, elçi heyetinin arkasından ordularını harekete geçirmiş, İstanbul'u abluka altına alarak şehrin dışındaki araziyi yağma ettirmiş ve Güney Trakya halkından bir kısmı Anadolu'ya nakledildiği gibi, Theodros Paleologos idaresindeki More yarımadası da taarruza uğramıştır. Bu sıralarda başlayan İstanbul ablukasının 7 ay sürdüğü anlaşılmaktadır ve İstanbul Osmanlılar tarafından ilk defa kuşatılmış olur. Bayezid, şehrin kara tarafından dış dünya ile olan bütün ilişkilerini kesmiş ve bu sebeble şehir halkı yalnız deniz yoluyla dış teması sağlıyabildiğinden ve bu da güçlükle yapılabildiği için, İstanbul'da yiyecek sıkıntısı son derece artmış ve halk sefalete sürüklenmiştir. Yeteri kadar deniz gücüne sahip bulunmayışı, Bayezid'in İstanbul'u her taraftan muhasara altına almasına engel olmuştur. Bu sıralarda Anadolu'da Karaman Beyinin başkaldırması ve Macar Kralı Sigismund'un Bulgaristan'a taarruzu, Bayezid'i İstanbul'da sürdürdüğü ablukayı kaldırmağa zorladı,

fakat İmparator ile daha ağır şartlarla bir muahede imzalamayı da ihmal etmedi. Manuel, müslümanların hukukî işlerini görmek üzere İstanbul'da (Sirkeci'de) bir Türk kadısının bulundurulmasına, Cenovalıların elinde bulunan Galata kalesinden Kâğıthaneye kadar uzanan sahada altı bin kişilik bir Türk kıt'asının yerleştirilmesine ve şehir dışındaki bağ ve bahçelerden Osmanlı hazinesine ondabir vergisi ödenmesine rıza göstermekte idi.

Karaman Beyine karşı yaptığı ilk seferden sonra Bayezid, Kosova muharebesine katılarak Sırp Kralını destekliyen Eflak Prensi Mirçe'yi kendisine itaata ve vergi ödemeğe, bir vassal olarak seferlerinde yardımcı kuvvetler göndermeğe razı etti. Arkasından da Bulgaristan'a taarruz eden Macar Kralı üzerine yürüdü, Tuna'nın sol sahilindeki Küçük Niğbolu'yu zaptederek oradaki Türk garnizonunu imha eden Sigismund, Bayezid'in büyük bir ordunun başında yaklaşmakta olduğunu öğrenince sür'atle elindeki kaleyi terkederek geri çekildi. Bu hâdiselerden sonra Bayezid, Macarların ileride girişecekleri taarruzlar esnasında Şişman'ın davranışlarının ne olacağını kestiremediği için, onun Kosova muharebesinden az önce babası Murad ile vardığı anlaşmayı terkederek bu memleketi ilhaka karar verdi. Nitekim, 1399 baharında Şehzade Süleyman Çelebi idaresinde bulunan bir Osmanlı ordusu, Bulgaristan'ın başşehri Tırnova'yı üç aylık bir muhasaradan sonra ele geçirdi. Halkın bir kısmı Anadolu'ya nakledildi, bu insanlar arasında Bulgar Patriği *Euthiymius ta* vardı. Bulgar istiklâli ile beraber Bulgar Kilisesi de sona ermekte idi. Türkler bundan sonra Silistre, Niğbolu, Vidin ve diğer Tuna boyundaki kaleleri tahkim ederek bunların içine kuvvetli garnizonlar yerleştirdiler.

Artık, Bulgaristan dışında kalan ülkeler, Eflak Beyi Mirçe, Sırp Beyleri ve Bizans, Osmanlıların vassalleri idiler. Hepsi Padişaha vergi ödeyor ve seferlerinde yardımcı kuvvetlerle ona katılıyorlardı. Ayrıca, bütün Hristiyan halk sınıf ve mevkii ne olursa olsun haraç ödemeğe mecburdu. Trabzon hariç, bütün Anadolu Türk ve müslümandı. Fakat Bayezid'in Anadolu'daki hâkimiyeti, daha sonraki hâdiselerin göstereceği üzere, Rumeli'deki kadar sağlam değildi. Bayezid'in Anadolu'daki seferleri, Rumeli'de öngörülen fetihleri gerçekleştirmesine engel olmamıştır. Tvartko hayatta kaldığı müddetçe Bosna'nın bağımsızlığına saygılı davranan Bayezid, onun 1391 de ölümünden sonra, az önce Balkanlarda ele geçirdiği bütün toprakları fethetti. Osmanlılar karşısında tek başına kalan Bosna, daha sonraki yıllarda Türklere boyun eğmekten başka çare bulamadı. Bosna

ile 1398 de başlayan mücadele, fasılalarla gelişmiş ve 1415 de Bosna da, diğer Balkan ülkelerinin kaderini paylaşmıştır.

Bu yıllarda artık Bayezid, Bizans ve More üzerindeki tazyikini gittikçe artırır. İmparatorluk bu sıralarda sadece başşehirden ibaret sayılabilir; zira bunun dışındaki arazi üzerinde Osmanlılar istedikleri gibi hüküm sürmekte idiler. Kuvvetli surlarının gerisine sığınarak varlığını sürdürmeğe çalışan başşehirde, 1394 de yeniden başlayan abluka sebebiyle çok sıkıntılı günler yaşanıyordu. Şehrin kara tarafından dış dünya ile olan temasları kesilmiş ve deniz üzerinde vukubulan ulaştırma da, kontrol altında bulundurulduğundan, gıda ve ihtiyaç maddeleri sağlanması büyük güçlüklerle karşılaşıyordu. More yarımadası ise, Osmanlı akıncılarının ziyaretine sahne olmakta idi. Daha 1393 de Tesalya'yı elegeçiren Evrenoz Bey, bundan sonraki yıllarda Yunanistan işlerine müdahale için karşısına çıkan fırsatları ihmal etmiyecekti. More yarımadasında hüküm süren karışıklıklar, Osmanlılara burada cereyan eden hâdiselere karışma fırsatını bol miktarda bahşediyordu. Yunanistan'daki Katalan hâkimiyeti sona ermiş ve daha 1379 yılında Teb, Navarin kumpanyası tarafından ellerinden alınmıştı. Attik yarımadasında, 14.yüzyılın ortalarından başlıyarak Yunanistan'da hâkimiyetini sürdüren Floransa'lı bir tüccar ailesinin mümessili Atina Dükü I. Nerio Acciaiuoli (1388–1394) hüküm sürmekte idi. Nerio, uzunca bir zamandan beri Korinti de elinde bulunduruyordu. Nerio ile damadı Mistra Despotu Theodoros Paleologos'un arası iyi olmasına karşılık her ikisinin Venedik ile olan münasebetleri gergindi. Hele Theodoros ile Navaralı'ların Acha'ia Prensi arasında sık sık muharebeler vukubulmakta idi. Fakat, 1394 Eylülünde Nerio'nun vefat etmesi ile hemen bütün mülkleri Kefalonya Dükü Carlo Tocco'ya intikal edince, Thdeodoros haksızlığa uğradığını ileri sürerek bacanağına karşı şiddetli askerî tedbirlere baş vurdu, onun elinden Korint'i aldı.

1394 de Bayezid'in hâkimiyeti artık evcine erişmiş görünüyordu. Balkan kavimlerini hâkimiyeti altına almış, Macar Kralını Tuna'nın karşı tarafına sürmüş, Anadolu'nun büyük bir kısmına sahip olmuştu. Artık eski Bizans İmparatorları tavrını takınıyor ve Serez'de yaptığı bir toplantıda bu üstün durumunu açığa vuruyordu. Bu toplantının yapılmasına More hâdiseleri sebebolmuştu. Aralarındaki ihtilafları halledemeyen birbirine hasım More sakinleri Bayezid'e başvuruyorlardı. Acha'ia'da ve Momenvasia'da huzursuzluğun sebebi Theodoros'tu. Bir tarafta Acha'ia'da Navaralı'lara karşı mü-

cadele ediyor, Monemvasia hâkimi Mamonas'ı da kendine tâbi olmaya zorluyordu. Bu hâdiseden sonra Bayezid, vasallerini Serez' de topladı. Buraya gelenler: İmparator II.Manuel, Mistra Despotu Theodoros Paleologos, IV.Andronikos'un oğlu VII.Ioannes, hayatta kalan Sırp Prensleri Stefan Lazareviç ve Konstantin Dragaş ile Vukaşin'in oğulları idiler. Bayezid, burada şikâyetleri dinledi. Mamonas, Theodoros'tan şikâyetçi idi ve Theodoros onun arazisine taarruz ederek kendisini tâbi olmaya zorlamıştı. Bunun üzerine Bayezid, toplantıda hazır bulunan İmparator Manuel'e hakaret etmiş ve bir rivayete göre bütün Paleologları, hatta diğer Hristiyanları öldürtmek istemiştir. Halbuki toplantıya katılan VII.Ioannes'in Bayezid'i amcasına karşı tahrik ettiği bilinmektedir. Bayezid, Theodoros'u bir kısım kaleleri kendisine vermeğe zorladı. Fakat Bayezid'in maiyetinde bulunan Theodoros, gizlice buradan kaçmağa muvaffak oldu. Mistra'ya dönerek bu hâdiseden sonra Venedik ile işbirliği yapmağa başladı. Lâkin, ertesi yıl Theodoros bacanağı ile miras meselesinde ihtilafa düşünce, Carlo Tocco Türklerden yardım istedi. Bunun üzerine Evrenoz Bey idaresinde bir ordu More üzerine yürüdü ve Korint surları önünde Mistra Despotunun ordusuna ağır bir darbe indirdi. Leontari ve Diakova (Akova) yı işgalettikten sonra Tesalya'ya geri döndü.

Eflak Beyi Mirçe, uzun zamandan beri Osmanlılar namına bir huzursuzluk kaynağı olmakta devam ediyordu. Mirçe, Tuna'nın sağ sahiline geçerek az önce Osmanlılar tarafından zaptedilen Bulgaristan arazisine taarruz ediyor, Macarlarla ittifak hâlinde Osmanlılara karşı düşmanca tavır takınıyor ve Kosova muharebesinde Sırplara yardım etmiş bulunuyordu. Anadolu'da ve Balkanlar'da durumunu emniyet altına alan Bayezid, Eflak Prensi Mirçe'ye karşı harekete karar verdi. Vidin'den hareket eden Türk ordusu Kalafat'ı zaptetti. Türk ordusunda vasallerden Kral Marko, Doğu Makedonya Küstendil Beyi Konstantin Dragaş ve Stefan Lazareviç bulunuyordu. Türk kaynaklarının *Karinovası* dedikleri *Rovine* mevkiinde Türkler, büyük kayıplar karşılığında Mirçe'ye galip geldiler. 17 Mayıs 1395 de vukubulduğu sanılan bu muharebede Kral Marko ve Konstantin öldürüldükten başka, Türk büyüklerinden birçoğu şehit oldu. Bu muharebeden sonra Mirçe yeniden Osmanlılara vergi vermeği ve az önce almış bulunduğu Dobruca ve Silsitreyi de Türklere geri vermeği kabul etti. Bu suretle Tuna'nın geçit noktaları tekrar Osmanlıların eline geçti ve buralarda Türk garnizonlar yerleştirildi.

Osmanlıların Balkanlardaki başarıları ve Bulgaristan'ın zaptı, Batıda büyük akisler yaptı. Osmanlılarla artık komşu hâline gelen Macaristan, Türk tehdidini en çok hisseden devletler arasında bulunuyordu. Türklerin More yarımadasına yaptıkları akınlar da, özellikle, burada yaşıyan Lâtin Beylikleri telâşa düşürmüştü. Macaristan tahtı üzerinde henüz gereği gibi hâkim olamamış bulunan Macar Kralı Sigismund ise, Bayezid ile yaptığı ilk çarpışmayı kaybetmiş ve Batıdan yardım olmaksızın Osmanlılara karşı koyamıyacağını anlamıştı. Fakat, Batı Hristiyan dünyası bu sıralarda birlikten mahrumdu. Papalık, kendi bünyesinde meydana gelen BÜYÜK ŞİZMA hareketi yüzünden zaiflemiş bulunuyor, mezhep mücadelelerinden dolayı da, Doğu ve Batı Kiliseleri gerginliğini koruyordu. O zamana kadar devamlı olarak Türk tehdidi altında bulunan Bizans İmparatorluğunun yardım çağrıları ve Papaların ihtarları, Batıda fazla bir akis uyandıramamıştı. Haçlı seferi düşüncesi de bu devirde artık eskisi gibi Hristiyanları harekete getiremiyordu. 14.y.y. sonunda Kıbrıstan gelerek Paris'te yerleşen Philippe de Mèziere'in tahrikleri ise, Osmanlılara karşı olmaktan ziyade Arzı Mukaddes'e karşı idi. Doğuda en fazla menfaatleri bulunan iki İtalyan devleti Venedik ve Cenova, aralarında birleşerek Osmanlılara karşı bir cephe teşkil edecek yerde, herbiri kendi hesabına ve çok kere son derece küçülerek Murad veya Bayezid ile iyi geçinme yolunu tutmakta idiler.

Fakat, bu sırada gittikçe artan Türk tehlikesi karşısında Papaların teşviki ve Macar Kralının yardım çağrıları, başta Fransa olmak üzere birçok Batı şövalyesi arasında bir karşılık gördü. Bununla beraber gerek Fransa'da, gerekse diğer Batı ülkelerinde Türklere dair yanlış ve noksan haberler dolaşmakta idi. Uzun süren kararsızlıktan sonra Venedik de Cenova ile bir anlaşmaya varmak suretiyle küçük bir harp filosu ile muharebeye katılmağa karar verdi. Venedik hem Bizans ile Macaristan'da toplanan Haçlılar arasında teması sağlayacak, hem de Türklerin Anadolu'dan Rumeli'ye geçmelerine engel olmak üzere boğazları tutacaktı. Venedik'in bu muharebeye katılmasını, can çekişmekte olan Bizans İmparatoru da çok istemekte idi. Diplomatik faaliyetlerini artıran Macar Kralının Batılı Hükümdarların saraylarına yolladığı elçiler genellikle iyi karşılanmıştı. Muharebeye katılanlar arasında en fazla Fransız şövalyeleri başta gelmekte idiler: Burgundia tahtının vârisi Comte de Nevers ve Fransız Mareşali Boucicaut, Jean de Vienne, d'Engerrand de Coucy gibi Fransız ileri gelenleri idaresinde 1000 Fransız şövalyesi dışında Hol-

landa'dan, Savoie'dan, Lombardia'dan ve Almanya'nın her tarafından gelen devrin en mümtaz şövalyeleri, kendi sancakları altında Macar Kralının idaresinde Türklere karşı ve onları Avrupa'dan çıkarmak üzere yola koyuldu. Hem muharebeye katılan kimselerin seçkin kimseler bulunması ve hem de Feodal şövalyeliğin en son büyük teşebbüsü olması dolayısiyle Niğoblu Haçlı seferi, sona ermekte olan Ortaçağın Avrupa tarihinde girişilen milletlerarası en büyük hareketti. Bizans İmparatoru Manuel de gizlice Haçlılarla temas hâlinde bulunuyordu. Eflak Prensi Mirçe'nin Haçlılara katılması da sağlanmıştı.

Macaristan'dan hareketinden ve özellikle Türklerin hâkimiyeti altında bulunan araziye girdikten sonra, disiplinsiz davranan ve yerli halka karşı çok gaddar muamele eden Haçlı ordusu, Hristiyan halk arasında bile korku ve endişe yaratmıştır. Orşova'yı ve Vidin'i elegeçirdikten sonra Niğbolu kalesi önüne gelen Haçlılar kaleyi muhasara altına almışlar, fakat az sonra Bayezid'in ordusu ile yaklaşmakta olduğunu öğrenerek muhasarayı kaldırmağa mecbur olmuşlardır. Türklere karşı hareket hususunda ortak bir plan üzerinde birleşemeyen ve dolayısiyle herbiri kendi başına hareket eden Haçlı ordusunun, Fransızlar tarafından girişilen ilk ve kanlı bir tarzla yürütülen hücumu, Türk ana kuvvetlerine çarparak erimiş, bu hâdiseden sonra Macar Kralı Sigismund'un yönettiği ikinci büyük taarruz da hiç bir netice vermemiştir. *25 Eylül 1396 da vukubulan* bu muharebede Haçlı ordusunun hezimeti tam olmuş, Batının iftihar vesilesi olan parlak şövalye ordularının Türk yayası önündeki yenilgisi de, Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'daki muharebelerde yeni bir devrin başlangıcını göstermiştir. Zira, Batılılar tarafından modası geçmiş bir ruhla ve yetersiz vasıtalarla girişilen Niğbolu muharebesinin, muntazam Osmanlı yayasının ağır şövalyelere karşı kazandığı bir zafer olduğu kabul edilir. Batının mağrur şövalyeleri ya harp meydanında öldürülmüş veya az önce hakir gördükleri düşmana teslim olmaktan başka çare bulamamışlardır. Tarafsız modern araştırıcıların, ümsavi sayıda ordular arasında vukubulduğunu kabul ettikleri Niğbolu muharebesinde, iki tarafın da zayiatı pek yüksek olmuştur. Fransız tahtının vârisi Comte de Nevers, Mareşal Boucicaut ve 24 kadar Fransız soylusu hariç, diğer bütün tutsaklar esir pazarlarına gönderilmiştir. Macar Kralı Sigismund, muharebenin son anında canını zor kurtarmış ve Rodos şövalyeleri Büyük Üstadına ait bir kayığa binerek Karadeniz tarafına kaçmış ve oradan bir Venedik kadırgası ile İstanbul'a giderek uzun süren bir yolculuktan sonra

memleketine dönmüştür. Macar soylularından pek çoğu muharebede öldürülmüş, bir kısmı da Bayezid'e esir düşmüştür.

Niğbolu Haçlı seferi, Batılı hükümdarlar için çok ağır bir ders olmuş ve bu hükümdarlar, kendilerine felâket getiren Doğu meseleleriyle bundan sonra ilgilenmek istememişlerdir. Niğbolu muharebesinin neticeleri, Bizans ve Balkanlar bakımından da çok ağırdı. Önce, Niğbolu zaferinden sonra Türkler, henüz bağımsızlığını koruyabilen Vidin'deki Bulgar devletine nihayet verirler. Bundan sonra, 1397 de More yarımadasına giren Osmanlı akıncıları More Despotunun ordularını dağıtmış, Venedik'in elinde bulunan Argos'a ve Modon'a kadar sokularak her tarafı yağma ile ve Atina önüne sokulmak suretiyle bütün yarımadayı kolaçan etmişlerdir. Bundan böyle artık Bayezid'in bütün dikkati Bizans üzerinde toplanmış, ilk sırada Silivri zaptedilmiş ve More yarımadasına yapılan büyük akın, Bizans'a dışarıdan yardım edilmesine engel olmak maksadiyle tertibedilmiştir. Niğbolu zaferinden ve Venedik donanmasının uzaklaşmasından az sonra İstanbul yeniden abluka altına alınır ve çok sıkıntılı günler geçiren şehre elçiler gönderilerek Manuel'den şehrin teslimi istenirse de, olumlu bir cevap alınamaz. Bizans başşehrinin büyük bir sıkıntı içerisinde bulunmasına ve halkın çoğunun kaleyi teslim etmesi için Manuel üzerinde baskı yaptığı bilinmesine rağmen, Bayezid'in hücum ile şehri ele geçirmeğe kalkışmamasını, uzun sürebilecek bir muhasara için kendini hazır bulmaması ile izah etmek mümkündür. Bayezid henüz, böyle bir muhasara için gerekli toplara ve yeteri kadar donanmaya sahip bulunmuyordu. Bu sebeble de mahmisi bulunan VII.Ioannes'i Bizans tahtına çıkararak fazla kan dökmeden İstanbul'u elegeçirme yolunu tercih etti. Bundan dolayı VII.Ioannes'i tahrik etmekten çekinmiyor ve Manuel'i de Bizans tahtını Ioannes'e terketmeğe zorluyordu.

Canını zor kurtararak haftalarca süren uzun bir seyahatten sonra güçlükle memleketine dönen Macar Kralı Sigismund, Türklere karşı yeni bir Haçlı seferi tertibetme düşüncesini hâla terketmemişti. Halbuki, Macaristan'da kendisini bekliyen güç problemler vardı. Herşeyden önce tahtı sallantıda bulunuyordu. Uzun zaman Kral-larından haber alamayan Macar halkı ve özellikle idarecileri, kendilerine yeni bir Kral aramağa başlamışlardı. Macar tahtı üzerinde hak iddia eden Napoli Prensi László ve taraftarları da faaliyetlerini artırmışlardı. Venedik ise, Bizans ile Bayezid arasında bir yakınlaşma meydana gelmesinden korkuyordu.

İçinde bulunduğu sıkışık durumdan çok bunalan Bizans İmparatoru Manuel, dayısı Theodoros Kantakuzenos'u, yardım aramak üzere Batıya gönderdi. Bizans'ın elçileri Papalığa, Venedik Docesine, Fransız Kralına, İngiltereye ve Aragonya'ya giderek yardım istediler. Yalnız Fransız Kralından yardım geldi ve Mareşal Boucicaut idareside 1200 kişilik bir kıtanın Bizans'a gönderilmesine karar verildi. Lâkin bu arada İmparator Manuel'in yeğeni VII.Ioannes, Fransız Kralına Bizans tahtını satmayı teklif ediyor ve yıllık 25 bin Florin bir tahsisat ve Fransa'da kendisine bir şato verilmesi karşılığında İmparatorluk üzerindeki haklarından feragat edebileceğini bildiriyordu. Fakat Fransız sarayının bu teklifi ciddiye almadığı anlaşılmaktadır. Nitekim, Manuel'in yardım ricaları kabule şayan görülmüş ve 26 Haziran 1399 da Fransız Mareşali Boucicaut, küçük bir filonun başında Bizans'a yardım götürmek üzere yola çıkarılmıştır. Yolda Venedik ve Cenova donanmasına mensup kadırgaların da katılması ile kuvveti artan Mareşal, Çanakkale boğazını geçerek 17 Türk kadırgasını mağlubetmiş, ondan sonra Marmara denizi sahillerinde ve Karadeniz kıyısında bir kısım Türk kaleleri tahribetmiş ve Türkleri geri çekilmeğe zorlamıştır. Türk donanmasının henüz zaif olmasından faydalanan Boucicau'nun, bu esnada daha büyük başarılar elde edememekle beraber, çok sıkıştırılan ve zor günler yaşayan Bizans Başşehrinin nefes almasını sağladığı ve Türklerin bütün hücumlarını geri püskürttüğü bilinmektedir.

İstanbul'u ancak kuvvetli bir Haçlı ordusunun kurtarabileceğini iyi bilen Boucicaut, Şehrin savunması hususunda gerekli tedbirleri aldı ve Manuel ile yeğeni VII.Ioannes'i barıştırdı. Uzun zamandan beri yeğeni Ioannes ile arası açık bulunan Manuel'in onunla barışmağa rıza göstermesinin sebebleri arasında, Şehirde Ioannes'i tutan kuvvetli bir partinin bulunduğunu bilmesi de ağır basıyordu. Boucicaut'nun aracılığını yaptığı bu barışma hâdisesi, Bayezid'in haberi olmadan vukubulmuştur. Manuel, Batıdan fazla bir ümidi bulunmamasına rağmen, Boucicaut'nun ısrarları üzerine şahsen Batılı Hükümdarları ziyaret etmek suretiyle ve son çare olarak gördüğü bu yola başvurmağa mecbur olmuştur. Manuel'in seyahati esnasında yeğeni VII.Ioannes, Başşehirde ona vekâlet edecekti. 10 Aralık 1399 tarihinde Mareşal Boucicaut ile beraber bir Venedik kadırgasına binerek Başşehrini terkeden Manuel'in, karısı ile küçük yaştaki iki oğlu Ioannes ile Theodroros'u beraberinde götürmesi ve bütün şahsî hazinelerini alması, onun bir daha Başşehre dön-

me ümidini beslemediği dışında, yeğeni Ioannes'e itimadı olmadığını göstermesi bakımından da dikkate değer. İstanbul'u abluka altında bulunduran ve çok sıkıştıran Bayezid'in, mahmisi VII.Ioannes 10 Aralıkta Bizans tahtına çıktıktan sonra, İstanbul'a bir Kadı yerleştirilmesi ve Silivri'nin kendisine terkedilmesi karşılığında, o an için iddialarından vaz geçtiği anlaşılmaktadır. Manuel'in Batı seyahatine çıkmasından sonra vukubulan bu hâdise esnasında Ioannes, Bayezid Timur vartasını başarı ile atlattığı taktirde İstanbul'u Padişaha teslim edecek ve kendisi Peloponnez'de bir yerde yerleşecekti. Bayezid'in bu son İstanbul muhasarası hakkında ve şehrin içinde bulunduğu şartları veciz bir surette tasvir eden kayıtları Dukas'a medyunuz. Padişah'ın 1399 İstanbul muhasarası sırasında Kasım Paşa sırtlarını elinde bulundurduğu anlaşılıyor ve rivayete göre o sıralarda Bayezid İstanbul'u karadan ve denizden iki defa çevirmiştir. Bir defasında muhasara altı ay sürmüş ve karadan 400 bin asker ile ilerlemiş ve denizden 60 gemi limanı sarmıştır. Buna rağmen şehrin alınamamış olmasının sebebi, şiddetle karşı koyması idi. Şehir halkının katlandığı sefalet, açlık ve mahrumiyet son haddini bulmuş ve İmparator Manuel bu tehlikeli duruma fazla dayanamayacağını anlayarak Şehirden kaçmak istemişse de, Venedik Senatosu Timur tehlikesinin yaklaşmakta olduğunu hatırlatarak İmparatoru bu niyetinden vaz geçirmiştir.

İmparator Manuel, Modon'da karaya çıkmış ve karısı ile iki oğlunu, kardeşi More Despotu Theodoros'a bıraktıktan sonra yoluna devam etmiştir. Yanında kalabalık bir maiyetiyle seyahat eden İmparator, önce Venedik'e uğradı ve orada büyük bir merasimle karşılandı. Ardından Padua ve Milano'da kısa bir mola verdikten sonra 3 Haziran 1400 de Paris'e vardı. Ekim ayına kadar Paris'te kalan Manuel, Ekimde İngiltere'ye gitti ve Londra'da IV.Hanri tarafından karşılandı ve 1401 Şubatında tekrar Paris'e dönerek 22 Kasım 1402 tarihine kadar orada vakit geçirdi. Fransız Kralı VI.Charles ile çok dostane münasebetler kurdu, buradaki ikameti esnasında devamlı merasimlere ve ayinlere katıldı, av partileri tertibedildi, pek çok hediye aldı ve kendisine birçok vaatte bulunuldu. Özellikle İngiltere'de ve Fransa'da, Eski Büyük Roma İmparatorlarının bir halefi gibi karşılanan ve onların hatırasına hürmeten itibar gören İmparator Manuel'in, Batılı Hükümdarlarla yaptığı temaslar, bu iki ayrı dünyanın biribirine yaklaşması ve karşılıklı fikir mübadelesi bakımından son derece mühim olmuşsa da, asıl he-

defi için elde ettikleri çok cılızdı. İki yıldan fazla kaldığı bu Batı ülkelerinden büyük itibar, bol vaatler ve hediyelerle zengin hatıralar toplama dışında elde ettiği sonuç, bir kaç kadırga ile Fransız Kralının vermeği kabul ettiği 1200 kişilik bir kuvvetten ibaretti. Paris'te iken hemen bütün Hristiyan Hükümdarlariyle bir Haçlı seferi tertibi için yazışmalar sürdürdü. Bu uzun süren yardım arama temasları sırasında, asla mezhep değiştirme sözü etmeyen ve Paris'te dahi Ortodoks âyinleri düzenleyen İmparator Manuel, Papa Bonifacius tarafından soğuk karşılanmış ve bu sebeble de kendisiyle karşılaşma arzusu gösterilmemiştir. Buna rağmen Papanın, bir Haçlı seferine katılmaları için Hristiyanlar arasında tahrikler yaptığı bilinmektedir.

Manuel'in Batı seyahatine çıkmasından sonra ona vekâlet eden VII.Ioannes, Bayezid'in emirlerine uygun olarak hareket ediyordu. Başşehirde durum son derece acıklı idi, halk açlıktan kırılıyordu ve hazine boşalmıştı. Bayezid'in bu sıralarda şehri devamlı olarak abluka altına tutmak suretiyle teslim olmağa mecbur etme yolunu seçtiği anlaşılmaktadır. Fakat Bayezid'in vefatından sonra VII. Ioannes nufuzunu temamen kaybetmiş, Selânik üzerindeki iddiaları da Manuel tarfından reddedilmiş ve Türk Padişahı ile ittifak ederek vatana ihanetle suçlanmıştır. Rivayetlere göre sürgüne gönderilmiş, fakat daha sonra kayınpederinin ve Boucicaut'nun aracılığı ile ile Selânik ve civarını almıştır.

Timur Vak'ası

Bayezid'in bütün kuvvetiyle Orta Avrupa yakasında meşgul bulunduğu ve tekmil diplomasisini bu sahada yoğunlaştırdığı bir sırada, İmparatorluk için doğuda büyük bir tehlikenin gelişmekte olduğunu farkedemediği anlaşılmaktadır. Belki de, hâdiselerin merkezinin Osmanlı İmparatorluğu arazisinden çok uzakta görünmesi onu yanıltmış olmalıdır. Zira, Bayezid'in hâkimiyetinin zirvesinde göründüğü bir sırada, Asya'nın batısında diğer bir Türk Hükümdarı, 30 yıldan beri sürdürdüğü mücadeleden başarı ile çıkmış, tanınmamış küçük bir Beylikten bir İmparatorluk meydana getirmişti. Cengiz evlâdının hâkim bulunduğu Batı Türkistan bölgesinde siyasî faaliyetlere girişen bu *Türk Hükümdarı Timur*, 8 Nisan 1336 da Semerkand'ın güneyinde bulunan (ve bu gün Şahri Sebz adını taşıyan) Keş şehrinde, Çağatay ulusuna mensup Barulas aşireti reislerinden Turagay'ın oğlu olarak dünyaya gelmişti. Barulas aşireti Taşkent ve civarında hüküm sürmekte idi. Timur rüşte eriştiği sıralarda Çağatay Hanlığı zaifliğinden hâkimiyet, Çağatay sülâlesi namına onların hizmetindeki nufuzlu Emirlerin elinde bulunuyordu.

Sirderya civarında Celâyir, Türkistan'da Dulgat ve Barulas kabilelerinin Emirleri bunların meşhurlarındandı. Bu Emirler, Çagatay sülâlesinden birini Han ilânediyor ve kendileri hâkimiyeti ellerinde bulunduruyorlardı. Bunlar arasında dikkati çeken Timur, daha başlangıçtan itibaren dirayetli bir siyaset adamı olduğunu göstermiştir. Dostlarını iyi seçmiş ve kudretinin üstünde düşmanlarla mücadeleye girişmemeğe dikkat etmiştir. Bu bölgede, 1358 de gelişen hâdiseler Timur'un emellerine hizmet eder. Maveraünnehri elegeçiren Doğu Türkistan hâkimi Tuğluk Timur ile anlaşan Timur, Keş ve civarının idaresini elegeçirir ve Tuğluk Timur Hanın Maveraünnehre Han tayin ettiği oğlu İlyas Hoca Timur'u maiyetine alır.

Timur'un siyasî başarıları, kayınbiraderi ve rakibi Emir Hüseyn'in düşmanları tarafından öldürülmesinden sonra biribirini takibeder. 1376 yılına kadar süren mücadelelerden sonra Harezm'in bir kısım şehirlerini elegeçirir. 1379 da Harezm'i elegeçiren Timur, 1381 de Herat Emirliğine son verir. Sekseninci yıllarda Irakı Acem' deki Celâyirler ülkesine karşı giriştiği mücadelelerden sonra 1386 da Tebriz'e girer. Önce Kars'ı elegeçirir ve kısa bir muhasaradan sonra teslim olan Tiflis'e girerek kışı orada geçirir. Timur'un Azerbaycan'daki ilerlemesi onu Kıpçak Hanı Toktamış ile karşıkarşıya getirir. Azerbaycan üzerinde emeller besliyen Toktamış'ı mağlubeden Timur onu, 1387 de Derbend'in kuzeyine geçmeğe zorlar.

Timur'un Batı Asya'daki ilerlemesi onu üç büyük devlet ile karşılaştırmakta idi: Doğu Avrupa'da Altınordu, Anadolu'da Osmanlı İmparatorluğu ve Mısır'da Memlûk devleti. Timur'un ilk sırada ve arka arkaya giriştiği seferlerle Altınordu devletini yıkılmaya mahkûmettiği ve Rus'ların Altınordu hâkimiyetinden kurtulmalarında yardımcı olduğu göze çarpar. Karşısında birleşik bir cephe görmeyen Timur, çok müsait şartlar altında ilerlemekte idi. Bu üç büyük devlet dışında, Mısır ile Timur ve Türkiye arasında Türkleşmiş bir Celâyir Moğol devleti ile Anadolu'nun doğusunda Sivas - Kayseri bölgesinde uzanan kuvvetli Lider Kadı Bürhaneddin'in Türk Beyliği vardı. Anadolu'nun doğusunda yerleşen ve Osmanlılara rakip bir tavır takınan Kadı Bürhaneddin, daha çok Memlûklularla işbirliği yapıyor ve Memlûk'luların hem Timur'a ve hem de Osmanlılara karşı bir paravanası vazifesini görüyordu. Anadolu' da Memlûk'lular karşısında büyüme ve kuvvetlenme temayülü gösteren Osmanlı devleti, Dobruca ve Eflak'ı elegeçirmekle de Altınordu ile temasa gelmiş ve hatta iki devlet arasında hudut çatışmaları başlamıştı.

Bundan sonra Timur, Ermenistan'ın mühim bir kısmında hüküm süren Karakoyunlu Türkmen Beyi Kara Mehmed'in (1380-1389) kendisine itaati reddetmesi üzerine, 1387 baharında Doğu Bayezid'i fethetmiştir. Avnik ve Erzurum'u elegeçirmesi üzerine Eretna Erzincan Emiri Taharten, Erzurum'a gideek Timur'a itaatini bildirdi. 1391 de Toktamış'a karşı üçüncü seferini yapan ve Altınordu'nun mühim merkezlerinden Saray ve Astırahan'ı tahribeden Timur, buradan Taşkent'e gitmiş ve 1391 kışını dinlenerek ve tasarladığı "Beş Yıl Seferi" hazırlıklarını yaparak geçirmiştir.

Timur, bundan sonra girişti̇ği ve "Beş Yıl Seferleri" adı verilen muharebeleri esnasında Bağdad'ı, Musul'u, Urfa'yı elegeçirdi. 1394 yılında Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'a karşı harekete geçti. Kara Yusuf'un sür'atle geri çekilmesi üzerine Avnik'i tekrar aldı. Buradan kuzeye yönelen Timur, 14 Nisan 1395 de Terek ırmağı kıyısında Toktamış ile bir daha çarpıştı ve onu yenerek firara zorladı. Toktamış ile Kadı Bürhaneddin, Timur'un daha ilk Batı Asya seferinden sonra, Timur tehlikesine karşı bu sahanın iki büyük Lideri olan Bayezid ile Berkuk'u uyarmak suretiyle Timur'un meydana getirdiği tehlikeyi ortaya koymuş ve onları bölgede bir savunma ittifakı oluşturmağa davet etmişlerdi. Uzun süren diplomatik çalışmalardan sonra, Timur'a karşı askerî bir ittifak kurulabilmiş ve Irakı Acem istilâsından sonra Türkiye ve Suriye içlerine yürüme kararı alan Timur, Erzurum'a kadar gelmiş ve kendisine karşı oluşturulan bu savunma ittifakı karşısında istilâ hareketini durdurmak zorunda kalmıştı. Zira, bu dörtlü ittifak üyelerinden olan Toktamış, Timur'un gerisinde askerî faaliyetlere başlayarak Timur'un ayrılmasından kısa bir süre sonra tahtını elegeçiriyor ve bu hâdise Memlûklular ve Osmanlılar bakımından son derece mühim bir olay teşkil ediyordu. Çünkü, Timur istilâsını on yıl geciktiriyor ve Timur'a karşı birleşmeleri için kendilerine zaman kazanma fırsatı veriyordu. Fakat, bölgede kendisine karşı kurulabilecek ittifak üyelerini birer birer saf dışı etmeği düşünen Timur, 1395 de tekrar Toktamış üzerine yürümek lüzumunu hissetmiştir. Terek muharebesinde Toktamış'ı güçlükle yenebilen Timur, onun firarından da huzursuz olmuştur. Zira, geniş topraklara ve sonsuz imkânlara sahip bulunan Toktamış'ın yeniden canlanması mümkündü. Bununla beraber, Timur'un *Toktamış'a karşı kazandığı* 1395 *zaferi*, Orta Asya ve Güney Doğu Avrupa, Türkiye ve Yakın Doğu bakımından son derece mühim neticeler verecekti. Önce bu zafer, Altınordu devletinin geleceğini tayin etmiş ve bu devleti ikinci derece siyasî bir kuruluş hâli-

ne getirmişti. Ayrıca Timur'a, Türkiye ve Suriye istilâlarını uygulamaya imkân verecekti.

Yakın Doğu seferlerinden sonra Timur, birçok sebebden dolayı 1396 yılında Semerkand'a dönmek zorunda kaldı. Kısa bir zaman sonra da Hindistan'a bir sefer yaparak Türk-Afgan devletine nihayet verdi. Timur'un Yakın Doğu'dan bu uzaklaşması ve mutlaka bir Çin seferine çıkmak istediğinin bilinmesi, Bayezid başta olmak üzere birçoklarında Timur'un bir daha Yakın Doğu'ya dönmeyeceği intibaını uyandırdı ve bu yanlış hesap özellikle Osmanlı İmparatorluğu bakımından çok fena neticeler verecek hâdiselerin başlangıcı oldu. Halbuki Timur, Türkiye ve Yakın Doğu üzerindeki iddialarından vazgeçmemişti. Bu bölgedeki devletler ise, Timur'un Toktamış'a karşı kazandığı zaferden sonra ve onun bu sahadan uzaklaşmasını fırsat bilerek bu durumu kendi lehlerine çevirmeğe kalkışmışlardır. Lâkin, yine de Timur'a karşı meydana gelen dörtlü ittifak düşüncesi yokolmamış, Kadı Bürhaneddin ile Berkuk'un vefatlarına kadar göstermelik te olsa sürmüştür. Tecrübeli bir devlet adamı olan Memlûk Sultanı Berkuk'un, Timur'un sebebolabileceği büyük felâketi bütün açıklığı ile görmekle beraber yine de onu gelip geçici bir musibet saydığı, halbuki Balkanlarda ve Hristiyan âlemine karşı kazandığı parlak başarılarla bütün İslâm âleminde büyük sevgi ve nüfuz kazanan Osmanlılardan çekindiği, devrin büyük İslâm âlimi İBN HALDUN'un kayıtlarından anlaşılmaktadır. Buna karşılık Yıldırım Bayezid tarafından Timur tehlikesinin gereği kadar ciddiye alınmadığı, kendi kuvvetlerine ve başarılarına fazla güvenerek gurura kapıldığı bir gerçektir.

Timur'un Bayezid'i kendisine karşı bir ittifaktan ayırmaya çalışmasına rağmen, Bayezid ile Berkuk arasındaki münasebetler devam eder ve Kahire'ye elçiler gönderilir, 1394 anlaşmasının yürürlükte olduğu belirtilir. Berkuk'un da dostluk münasebetlerinin devamından yana olduğu biliniyor. Buna karşılık Bayezid ile Kadı Bürhaneddin arasındaki münasebetlerin geliştiğine dair kayıtlara rastlamıyoruz. Buna rağmen, 1394 ile Kadı Bürhaneddin'in 1398 de vukubulan ölümüne kadar iki taraf arasındaki ilişkiler görünüşte iyi olarak sürer. Lâkin, Kadı Bürhaneddin'in Bayezid'e güvenemediği, ancak Timur tehlikesi dolayısiyle iki taraf arasında bir yaklaşmanın meydana geldiği anlaşılıyor. Nitekim, Kadı Bürhaneddin'in ölümünden sonra vukubulan hâdiseler, onun Bayezid'e itimat etmemekte haklı olduğunu ispat eder. Aslında bütün iyi niyet ve çabalara rağ-

men bu bölgede sürekli bir işbirliğinin kurulamamasının başlıca saiki Toktamışt'ı. Zira Toktamış, tahtını tekrar kazanmak için giriştiği mücadelede, önce Memlûklerle bozuşmuş ve daha sonra da, Tuna ırmağı kıyılarında Bayezid ile savaşa tutuşmaktan çekinmemiştir. Bunlardan sonra, önce Kadı Bürhaneddin'in ölümü üzerine ona ait araziyi elegeçiren Bayezid, Berkuk'un ölümünden sonra da, Memlûklu'ların Anadolu'daki topraklarını işgaletmek suretiyle ittifakı çökertmiştir.

Kendisinin bölgeden uzaklaşmasından sonra, Mısır ve Suriye'deki adamlarına karşı girişilen sindirme hareketinden haberdar bulunan Timur, taraftalarını özellikle Kadı Bürhaneddin ile Karakoyunlulara karşı harekete geçirmiştir. Zira, bölgede Timur'a karşı en sert tedbirler alan Kadı Bürhaneddin olmuş, Karakoyunlu'lar ise başlangıçtan beri Timur'a karşı amansız bir mücadele vermekle tanınmıştır. Lâkin 1398 de Kadı Bürhaneddin'in Akkoyunlu Karayölük Osman Bey tarafından öldürülmesi, bölgedeki hâdiselerin akışında yeni bir başlangıç olmaktadır. Zira, Osmanlılar idaresinde Anadolu'nun birliğini kurmak ve bu suretle eski Selçuk devleti mirasına sahip çıkmak emeli peşinde koşan Bayezid, bu emeline engel saydığı Kadı Bürhanneddin'in ölümünden sonra doğuda onun arazisine karşı harekete geçmekle kalmamış, az sonra Berkuk'un ölümü üzerine de Memlûklu'ların Güney Doğu Anadolu'daki arazisine taarruz etmekten çekinmemiştir. Bu suretle az öncelerine kadar Timur'a karşı sürdürülen işbirliğinin yerini düşmanlık almış ve bu durum Timur'un Suriye'de ve Anadolu'da tasarladığı taarruz hareketini kolaylaştırmıştır. Bayezid ise, önce Anadolu Beylerine karşi Anadolu'yu birleştirmek üzere giriştiği seferler ve bu defa da Kadı Bürhaneddin ve Memlûk topraklarına elatması sebebiyle birçok düşman kazanmış ve müttefiklerini kaybederek Timur karşısında başarı şansını yitirmiştir.

Mutlaka Çin'i fethetmeği düşünen Timur, Memlûk devleti ve Osmanlı İmparatorluğu gibi iki kuvvetli siyasî kuruluşu arkasında bırakarak uzaklaşmanın tedbirli bir hareket olmadığını düşünüyordu. Daha Hindistan seferinde iken Yakın Doğu'da ve Türkiye'de vukubulan hâdiseleri dikkatle izlemişti. Kadı Bürhaneddin ile Berkuk'un vefat etmiş olmaları Timur'un işini kolaylaştırmakta idi. Berkuk'un ölümü ile Mısırda bir otorite boşluğu meydana gelmiş ve onun yerine geçen oğlu Fereç henüz pek genç bulunmakla duruma hâkim olamamıştı. Bu hâdiselerden sonra Timur'un karşısında, bu böl-

gede yalnız Osmanlı Padişahı kalıyordu. Bayezid ise, az önce Anadolu'da giriştiği ilhak fetihleri ile devletin bünyesine düşman unsurlar almış ve bu suretle bir dış tehlike karşısında durumunu zaifletmişti. Timur, bütün bu cihetleri iyi değerlendirerek Mısır, Suriye ve Türkiye üzerine yürümeğe karar verdi. 1399 Eylülünde Semerkand' dan hareketle kışı Karabağ'da geçirdi. İlk baharda topladığı büyük kurultayada Türkiye, Mısır ve Suriye üzerine yapılması düşünülen seferler konuşuldu ve istilâ hareketinin planları en ince teferruatına kadar hazırlandı. Gürcistan'da durumu kendi lehine düzelterek Avnik'e gitti ve orada ordugâh kurdu. Timur, Mısır, Suriye ve Türkiye istilâsına hazırdı. Mısır'da zaaf ve anarşi emareleri başgöstermiş, Bayezid'in mütearrız hareketinden dolayı Memlûklu'larla arası açılmıştı. Timur, artık bu iki devletin ayrı ayrı ezilmesi zamanının geldiğine hükmediyordu. Pasinler ovasına indiğinde birçok Hükümdar ve Emir, kendisine tabiiyet ve tazimlerini bildirmek üzere geldi. Bunlar arasında Bayezid'in ülkelerini ellerinden aldığı Menteşe, Germiyan, Aydın ve Saruhan Beyleri de vardı. Bu Beyler, Bayezid tarafından mülklerinin ellerinden alındığını şikâyet ile haklarının geri verilmesini istemekte idiler. Diğer taraftan, Timur'un önünden kaçan Ahmet Celâyir ile Kara Yusuf Bayezid'e iltica etmiş ve iyi karşılanmışlardır. Bu iki âsi Prensin Bayezid nezdinde iyi kabul görmesi, Timur'un Anadolu istilâsını çabuklaştıran âmillerdendir. Nitekim Timur, Bayezid'e gönderdiği bir mektupta Kara Yusuf ile Ahmet Celâyir'in kendisine teslim edilmesini veya öldürülmelerini veya hiç olmazsa Osmanlı ülkesinden kovulmalarını istemiş, aksi hâlde bir savaşın kaçınılmaz olduğunu bildirmiştir. Bayezid'in bu isteği reddetmesi ve muharebeye hazır olduğunu bildirmesi üzerine iki taraf arasında harp zarurî bir hâle gelmiştir. Bayezid'in Batıda İstanbul'u çok sıkıştırdığı ve şehri teslime zorlamağa çalıştığı bir sırada 1400 de Anadolu'ya giren Timur, şiddetli bir muhasaradan sonra Sivas'ı elegeçirdi ve halka feci zulümlerde bulundu. Bu hareket, Bayezid'e yapılmış ilk ve çok ciddi bir ihtardı. Timur, bu suretle Bayezid'i kendisini metbuu tanımaya zorlayabileceğini sanıyordu. Fakat kudret ve şevketine çok inanan Bayezid, böyle bir zillete düşmeği aklından bile geçirmiyordu. Timur, Bayezid'i kendisine tâbi kıldıktan sonra Yakın Doğu'daki hâkimiyetini emniyet altına almış olacağını düşünerek Uzak Doğu'da, Çin'de yapacağı fetihlere dönmek niyetinde idi. Zira, Çin'de vukubulan hâdiseleri yakından takibediyordu. Sivas'ı elegeçirdikten sonra Elbistan ve Malatya üzerine yürüdü ve her tarafı tahribederek ilerledi. Timur, Bayezid'in mem-

leketini tahrip ile halk arasında korku ve endişe yaratmağa ve mukavemet arzularını kırarak Bayezid'in kendisi üzerine yürümesini sağlamağa çalışıyordu. Halbuki Bayezid buna hazır değildi ve Timur'un beklenmedik bir anda Suriye'de görünmesi onu şaşırtmıştı. Bayezid, Sivas'tan sonra Timur'un Tokat üzerine yüriyeceğini, Batı Anadolu'ya varıncaya kadar birçok kaleyi zaptetmek zorunda kalmak suretiyle oyalanacağını sanmıştı. Halbuki Timur, Sivas'ın gösterdiği mukavemetten sonra Anadolu şehirlerinin uzun zaman mukavemet edeceklerini anladı. Bu yüzden Suriye üzerine döndü ve Memlûk Sultanını cezalandırmayı düşündü. Bayezid'in bu sırada Kahire'ye gönderdiği elçi Hoca Firuz, bir netice elde edemeden döndü. Zira Bayezid, Memlûklu'ların itimadını kaybetmiş ve onlar nezdinde, ileride Timur vartası atlatıldıktan sonra daha tehlikeli bir düşman olacağı intibaını uyandırmıştı.

Timur, bu sırada Ayintap, Halep ve Şam'ı zaptetmiş bulunuyordu. Timur'un Suriye'yi zaptettikten sonra kendi üzerine yürüyeceğini düşünen Bayezid Kayseri'ye kadar ilerlemişse de Timur, ordusunun Bayezid ile çarpışmak için yeterli olmadığını düşünerek Bağdad'ı zapt ile ahalisini kılıçtan geçirdi. Bunun üzerine Bayezid 1401 Temmuz sonunda Erzincan'ı, az sonra Kemah'ı elegeçirdi. Taharten'in bütün ailesini Bursaya gönderdi. Bayezid, Erzincan seferinden önce Mısır'a elçiler göndererek az önce Mısırlı'lardan kopardığı ülkeleri onlara iade ediyor ve Berkuk zamanında kurulan dostluk ittifakını yeniliyordu.

Timur ise, Irakı Acemin zaptından sonra Osmanlılarla girişeceği bir harbe hazırlamak maksadiyle İmparatorluğun bütün kuvvetleriyle kendine tâbi devletlerin hükümdarlarını, orduları ile birlikte maiyetine çağırıyor ve Türkistan'dan getirttiği en seçkin kuvvetlerini torunu Mehmed Sultan'ın emrine veriyordu. Daha Suriye'de iken Bayezid'e bir tehdit mektubu gönderen Timur, Bayezid'in kendisine itaat etmesi lâzım geldiğini bir daha hatırlatıyor, fakat Bayezid cevabında düşmana karşı hazır olduğunu bildiriyordu. Bundan sonra sürdürülen mektuplaşmadan da bir sonuç alınamıştır. Sureta sulh taraftarı görünen Timur'un karşılığında Bayezid'e yaptığı teklifler onu kendisine tâbi bir hükümdar saymak istediğini ifade ediyordu. Bayezid'e üstünlük iddia eden ve ondan itaat bekliyen Timur, Bayezid'den aldığı cevaplar karşısında, Anadolu'ya girme kararını verdi. O sıralarda Çin İmparatorunun vefat ettiğini ve bu ülkede karışıklıklar çıktığını duyduğundan, Çin'i elegeçirme-

nin tam zamanı olduğunu düşünüyor, fakat arkasında Osmanlı devleti gibi kuvvetli bir hasım bırakarak bölgeden uzaklaşmanın isabetsiz bir hareket olacağını da iyi biliyordu. 1402 yılı başında emîrlerini ve şehzadelerini toplayarak müşaverede bulunan Timur, onların Müslüman âleminin büyük mücahidi olarak bildikleri ve sevdikleri Bayezid'e karşı bir seferi tasvip etmemelerine rağmen, kararlarında israr ile harp mes'uliyetini ona yükliyebilmek maksadiyle yeniden elçi yollıyarak Bayezid'e kabulü mümkün olmayan teklifler yapıyordu. 13 Mart 1402 de Tebriz'den Bayezid'e elçi gönderen Timur, onu dostluğa yanaşmamak ve adamlarından Taharten'in mülklerine taarruzda bulunmakla suçluyor ve mektubunun sonunu bir tehdit ile bitiriyordu. Görünüşte sulha davet eden bu mektup, aslında harbe tahrik ediyor, ancak kabahati Bayezid'e yüklemeğe çalışıyor ve bu davranışiyle ordusunda Bayezid ile bir harbe karşı olanları kandırmak istiyordu. Diğer taraftan, Hristiyan devletleriyle ve bunlar arasında Fransız Kralı ile temasa geçerek onlara Bayezid aleyhinde ittifak teklifinde bulunuyor, aynı zamanda kendisine başvuran Bizans İmparatoru ile Cenova'lılara da, yakında Bayezid'in üzerine yürüyeceğini söyliyerek onları ferahlatıyordu. Nihayet Pasinler ovasından Erzurum'a ve oradan da Erzincan'a giderek torunu Mehmet Sultanı Kemah'ın zaptına me'mur ediyor. İki taraf arasında muharebe artık başlamıştır. Timur, Sivas'ta buluştuğu Osmanlı elçileri vasıtasiyle Bayezid'e son tekliflerini yapıyor, oğullarından birisinin rehine olarak gönderilmesini, Anadolu'nun kendisine terkedilmesi icabettiğini, zira kendisinin Cengiz Han'ın oğullarının halefi ve vârisi olduğunu ileri sürüyordu. Bayezid'in elçileri önünde Sivas'ta ordusuna bir geçit resmi yaptıran Timur, Bayezid'den bir cevap alamadı. Fakat Bayezid'in Tokat'a kadar ilerlediğini öğrenince, onunla hemen bir meydan muharebesine girmiyerek Anadolu içlerinde ilerlemek suretiyle yolu üzerindeki her yeri tahribetmeğe karar verdi. Aynı zamanda Timur, Osmanlı ordusunu Anadolu içinde yormayı, sıcakta bitkin bir hâle getirmeği düşündü. Timur Kayseri'ye ve oradan ve Kırşehir'e doğru ilerlediği bir sırada, iki ordu biribirine çok yaklaşmıştı. Fakat Timur, burada da muharebeyi kabul etmiyerek Ankara istikametinde ilerledi. Su menzillerini tutmak ve kuyular kazmak maksadiyle öncülerini Ankara'ya gönderdi. Timur'un öncü kuvvetleri Ankara kalesi kumandanı Yakup Beyi kaleye çekilmeğe zorladılar; Timur kısa zamanda Ankara ovasına hâkim oldu ve kaleyi muhasara altına aldı, fakat Bayezid'in yaklaştığını öğrenerek muhasarayı kaldırdı. Daha önce Çubuk ovasına

inen Timur orduları, Çubuk çayını arkalarına almak, Bayezid'in ordusunun gelebileceği yerlerde çeşmeleri ve kuyuları tahribetmek, geniş hendekler kazmak suretiyle muharebeye hazırlandılar.

Bu sırada kurulan Osmanlı harp divanında, başta birinci vezir Çandarlı Ali Paşa olmak üzere, Timur'a karşı açık bir meydan muharebesine girilmesine karşı olanlar çoktu. Bunlara göre dağlara çekilmeli, her tarafta baskınlar yaparak düşmanı hırpalamak, şehir ve kalelerde yer yer müdafaalarda bulunmak ve nihayet uygun bir zamanda hücum ederek düşmanı yıpratmak suretiyle Osmanlı ordusu fazla zayiat vermeden zinde kalmalı idi. Zira, düşman ordusu sayı ve vasıf bakımından üstündü. Ayrıca, eninde sonunda Timur Anadolu'yu terkederek Uzak Doğu'ya gidecekti. Bundan başka Müslüman ve Türk olan Timurlu'lara karşı sefere çıkılması, Osmanlı saflarında fazla tasvip görmüyordu. Buna muhalif olan Hoca Firuz' a göre ise, Timur ordusunun Anadolu'da daha fazla zulüm ve tahribat yapmasının süratle önü alınmalı idi. Emirlerden çoğu ve özellikle Padişah tarafından bu teklif kabul edilince Bayezid, derhal Ankara istikametinde ilerlemiş, kaleyi Tatar zulmünden kurtarmak üzere cebrî bir yürüyüşle yol alan ordu, şiddetli sıcaklar altında Ankara ovasına eriştiğinde yorgun ve susuzluktan bîtap bir hâle gelmiş, düşmanın bu durumdan faydalanacağı düşüncesi ve hususiyle Timur ordusunun sayı üstünlüğü hakkındaki rivayetler, ordunun moralinin bozulmasına sebebolmuştur. Gerçekten, Timur'un bu esnada idare ettiği ordu hem sayı ve hem de techizat bakımından, o zamana kadar çıkardığı orduları n hepsinden üstündü. Muhtelif ırktan ve kavimden oluşan bu ordu, çoğu atlı olmak üzere 160 bini geçiyordu. Hele torunu Mehmed Snltan idaresindeki Maveraünnehr kıtaları kâmilen zırhlı suvarilerdi. Buna karşılık Timur ordusunda da, Osmanlı ordusunun üstün vasıflarına dair mübalağalı şayialar yayılmıştı. Hristiyanlara karşı büyük başarılar elde eden Osmanlıların ve kuvvetli bir devlet şuuruna sahip bulunan Anadolu'nun ezilmesi mümkün olmıyacağını, hatta bunun muvafık olmadığını, mağlubedilse dahi elde tutulmasının mümkün olamıyacağını savunanlar vardı. İslâm dünyasının en iyi ordusu olan Anadolu muharibinin sayıca üstünlükleri sebebiyle de yenilemez oldugu ileri sürülmekte idi.

Bayezid, ordusunun bir kısmını Eflak'ta, Macaristan hudutlarında, Rumelinin diğer kaleleri ile Anadolu'da birçok kalenin muhafazasında görevlendirmek zorunda kalmıştı. Bu sebeble Baye-

zid'in muharebe meydanına getirebildiği ordu 70 bini geçmiyordu, bunun da hemen yarısı yaya idi. 10 bin kadar tutan zırhlı Sırp ordusu Sırp Kralının idaresinde Osmanlı ordusuna katılmakta idi. Rumeli ordularını Hoca Firuz, Sağ kanaddaki Anadolu ordusunu ise Kara Timurtaş idare ediyordu. Yanında Mustafa, Musa ve İsa Çelebilerin bulunduğu Padişah, Kapıkulunun kumandanı olarak Veziriazam Ali Paşa ile merkezde bulunuyordu. Rumelinin akıncı kıtaları ile Timur'dan kaçarak Osmanlılara sığınan Kıpçaklar, Kara Tatarlar, Türkmenler, öncü olarak yerlerini almışlardı. Anadolu' dan ve Rumeli'den toplanan ücretli asker ihtiyatta idi.

Timur'un ordusunda ise, sağ ve sol kanatlarda Timur'un torunları, merkezde de kendisi yer almıştı. *28 Temmuz*da günün erken saatlerinde başlayan muharebe akşam geç saatlere kadar sürdü. Bayezid, Timur ordusunun sayı üstünlüğünü görerek topladığı harp divanında, yayasından üstün saldırılar beklediğine dair bir nutuk çekti ise de, ordudaki menfi propagandalar askerin maneviyatının bozulmasına sebep olduğu gibi, müslümanlara karşı Sırp askerinin kullanılması da orduda menfi tesir yapmıştı. Buna rağmen Osmanlı ordusu düşmana şiddetle saldırmış ve Timur ordusu kısa süren bir sarsıntı geçirmiştir. Böyle bir hücumu önceden hesaba katan Timur, tedbirli davranmış ve bu sebeble en öne zincirlerle biribirine bağlı bulunan Maveraünnehirden getirdiği zırhlı alayları yerleştirmişti. Filler üzerine yerleştirilen muhariplerle bu zırhlı suvarilerin Osmanlı ordusu üzerine infilak eden humbaralar atmaları, Osmanlı hücumunun kırılmasına sebep olmuştur. Muharebenin şiddetli bir ânında Timur tarafına geçen Tatarlar, Osmanlı ordusuna ok atmağa başlamışlar, daha sonra da Germiyan, Aydın, Saruhan ve Menteşe sipahileri karşı tarafta bulunan Efendilerinin yanına geçmiş ve Timur'un öğleden sonra ihtiyat kuvvetlerini harbe sokması üzerine susuzluk, sıcak ve yogunluktan muztarip bulunan Osmanlı ordusu, üstün sayıdaki Tatar ordusunun, iki kanadına ve arkasına sarkması neticesinde önce Osmanlı sipahisi bozguna uğramış ve sonra yayalara sıra gelmiştir. Buna rağmen Osmanlı piyadesi muharebenin bütün yükünü üzerine almış ve sonuna kadar muharebeyi sürdürmüştür. İkindiye doğru muharebenin kaybedildiğini anlayan Süleyman Çelebi ile Veziriazam Ali Paşa ve ümeradan bir kısmı, döğüşerek ricate başladığı gibi, diğer kanadın kumandanı olan Mehmed Çelebi de maiyetindeki kumandanlarla muharebe meydanını terketmiştir. Sırp kuvvetleri, muharebe meydanını en son terkeden kıtalardan olmuşlardır. Bu andan itibaren Timur ordusu Osmanlı or-

dusunu her taraftan kuşatmış ve muharebenin en şiddetli safhası başlamıştır. Bayezid, sonuna kadar büyük bir şecaatle mücadele ederek askerine iyi bir örnek olmuştur. Osmanlı ordusunun her taraftan sarıldığı ve yenilginin kesinleştiği bir sırada dahi, yanında kalan üç bin kişi ile düşmana karşı koymakta devam eden Padişah, beraberinde iki Beylerbeyi ve emirlerden bir kısmı ile esir alınmış, kumandanlardan bir çoğu askerinin başında ve muharebe meydanında can vermiştir.

Timur, yatsı namazı vakti huzuruna çıkarılan Bayezid'i iyi karşılamış, lâkin harbin mes'uliyetini ona yüklemeği ihmaletmemiş, bununla beraber hayatının emniyette olduğunu bildirmiştir. Bayezid'in arzusu üzerine Timur, oğullarından Mustafa ile Musa'yı da buldurarak yanına getirtmiştir. Timur'un Bayezid ile oğullarına iyi davranmasının sebebi, Bayezid'in İslâm âleminde büyük bir cihat kahramanı olarak bilinmesi ve Timur ordusunda da büyük bir itibara sahip bulunması idi.

Anadolu'da iki İslâm ordusu arasında vukubulan savaşların en büyüğü olan Ankara muharebesi, can çekişmekte bulunan Bizans İmparatorluğu hayatının yarım asır uzamasına, Osmanlıların Rumelideki arazisinin daralmasına, Anadolu'da Türk birliği kurulmasının bir asra yakın geri kalmasına, Şehzadeler arasında sonu gelmiyen iç savaşlara, Anadolu Türk Beyliklerinin yeniden kurularak eskisinden daha kuvvetli bir hale gelmelerine, özellikle Doğu Anadolu'da yerleşen Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinin çok kuvvetlenerek Osmanlılara karşı rakip birer devlet kesilmelerine sebep olmuştur.

Bu hâdiseden sonra sayısız iç savaş sahnesi olan Anadolu halkı, bu muharebenin sebebolduğu acıları ve feciy âfetleri yüzyıllarca unutmamıştır. Timur'un Anadolu'da yaptığı tahriblerin en veciz tasvirini, devrin Bizans tarihçisi Dukas şu bir kaç satırı ile ifade eder:

"Timur'un ordularının geçtiği yerde insan, ne bir köpek havlaması, ne bir kuş cıvıltısı, ne de bir çocuğun ağlamasını duyabiliyordu".

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN SİYASÎ BUHRANI VE BİZANS'IN CANLANLASI (1402-1421)

Ankara Muharebesinde Osmanlı devleti dağılmış, Bayezid'in oğulları arasında kavga çıkmış, Hristiyan Prensleri başkaldırmışlar, Anadolu Beylikleri canlanmış ve Bizans eski topraklarını geri istemeğe başlamıştı. Bununla beraber, Hristiyan devletlerinin birbirlerine karşı duydukları kıskançlık, hak iddia edenlere karşı takibettikleri beceriksiz politika, Osmanlı devletinin 20 yıldan daha az bir zamanda yeniden kurulmasına ve bir istilâ siyaseti gütmeye başlamasına yardım etti. Hiçbir zaman Haçlı seferi için bundan daha uygun bir zaman bulmak mümkün değildi. Fakat tehlike geçmiş bulunduğu için bunu kimse düşünemedi. Batı'daki anarşi, İngiliz harpleri, Büyük Şizma, Hussit harpleri, İtalyan devletleri arasındaki harpler her türlü Haçlı seferi teşebbüsünü imkânsız kılıyordu.

Doğu'da Bizans, bir isimden başka bir kudret değildi, yeniden ele geçirdiği topraklar da dağınık bir hâlde idi. Bizans artık, ikinci derece bir devlet hâline düşmüştü. Doğu'da hâkim bulunan Venedik ile Macaristan, uzak görüşlü bir politikadan mahrum, gâh Türklere düşman, gâh onlarla müttefiktiler. Bundan başka her ikisi de, Batı' da giriştikleri seferler dolayısiyle ziyadesiyle meşguldü: Venedik civar devletlerle mücadelede ve bir istilâ siyaseti gütmekte, Macaristan ise Alman ve Çek politikası dolayısiyle fazlasiyle engellenmiş bulunmakta idi.

Türkler, korkunç bir buhran geçirdikten sonra, Hristiyan devletlerinin de yardımlarından faydalanarak ve durumlarını düzelterek ilerlemeğe ve Bizans'ın artıklarını temizlemeğe başladılar. Balkan Hristiyan devletlerinden ve Macaristan'dan yardım gören Bizans ise, son demine kadar Türklerle mücadeleyi terketmiyecektir. Bizans'ın canını alabilmek için Türklerin daha yarım asır uğraşmaları icabetmiştir.

Daha Batıdan döner dönmez Manuele'in ilk işi beşşahirdeki Kadı mahkemesine nihayet vermek, camileri kapamak veya yıkmak ve müslümanlara bahşedilen ticarî imtiyazları geri almak olmuştur. Yeğeni ve Batı seyahatine giderken yerine vekil olarak bıraktığı VII. Ioannes'te derhal azledilir. Manuel, Süleyman Çelebi ile aktettiği

andlaşma uyarınca Tesalya'yı, Üstrumca vâdisini, More'yi, İstanbul civarında bir kısım yerleri, Karadeniz limanları ile Trakya sahilindeki bir kısım adaları geri almıştır. Hatta işler o kadar tersine dönmüştür ki Süleyman Çelebi Manuel'in vassali hâline gelmiştir. Bu yağmadan mahrum kalmak istemeyen Venedik cumhuriyetine de Süleyman, Türklerin doğudaki bütün mahreçlerini, Atina şehri ile Eğriboz civarında bir kısım yerleri vermiştir.

Bayezid'in oğulları arasındaki kavgalar, bütün hıziyle devam etmekte idi. Musa Çelebi ile Çelebi Mehmed başbaşa kalınca Bizans'ın takınacağı tavır, kardeşler arasındaki mücadelede durumu değiştirebilecekti. Musa Çelebi, Bizans'a karşı düşmanca duygular besledi ve Gelibolu'yu geri almağa teşebbüs etti, hatta İstanbul'u almayı denedi ise de kuvvetleri buna yetmedi. Bu hâdiselerden sonra Manuel, Çelebi Mehmed'i Avrupaya geçmeğe teşvik etti. Mehmed Çelebi Manuel'in sağladığı gemilerle İstanbul'a çıktı ve kardeşine karşı şehri savundu. İzmir Beyi Cüneyt isyanını bastırdıktan sonra Mehmed Çelebi, Trakya'ya girdi ve Musa'nın şiddet hareketlerinden şikâyetçi bulunan Müslüman ve Hristiyan reislerinin de yardımiyle *Çamurlu* mevkiinde Musa ile karşılaştı, ordusu dağıtıldı ve kendisi boğduruldu (5 Temmuz 1413).

Böylece Mehmed Çelebi tek başına Osmanlı devletinin başına geçmiş bulunuyordu. Osmanlı devleti, Bizans'ın ve Balkan devletlerinin yardımı sayesinde yeniden kurulmakta idi. Mehmet Çelebi, Bizans İmparatoru Manuel'e karşı beslediği minnet ve dostluk duygusu yüzünden İstanbul'u rahat bıraktı. Bütün dikkatini Anadolu tarafına çeviren Mehmed Çelebi, Rodos şövalyeleri, Cenova, Sakız ve Limni adalarının yardımiyle Cüneyd'in elinden İzmir'i ve Ege sahillerini aldı. Dört ayrı seferde de Karaman'ı itaate zorladı. Bu suretle Anadolu'yu kendisine itaate sevketti ve burada durum Bayezid devrindekinden daha iyi idi. Hristiyan devletler, Osmanlı devletinin yeniden canlanmasına fırsat vermek ve yardımda bulunmak yoluyla işledikleri hatayı, ancak o zaman anlamağa başlamışlardır.

II.Manuel'in Modre'eki Önlemleri (1414–1415)

İmparator Manuel, Çelebi Mehmed ile aralarındaki dostluktan istifade ederek More'de devletinin durumunu takviyeyi ihmal etmedi. Despot I.Theodoros'un ölümünden sonra More idaresi, Manuel'in oğlu II.Theodoros Paleologos'a geçiyordu. İçeride durum karışıktı. Buna rağmen Manuel, hâkimiyetini bütün Peloponez'e

yaymak istiyordu. 1414 yılında More'ye giderek kışı orada geçiren Manuel, birkaç kale inşa ettirdi, bu esnada halktan büyük ölçüde kendisine yardım yapıldı. Buna karşılık bir kısım Arhontlarla Venedik bu işe muhalefet ettiler. 1416 Martında İstanbul'a dönen Manuel, oğlu Prens Ioannes'i More'ye gönderdi.

Ioannes, kardeşi Theodoros ile memleketi idare edecekti. Ahai'a Lâtin Beyliğini ortadan kaldırmağa teşebbüs ettikleri bir sırada (Mayıs 1417), Paleolog'ların More'de kuvvetlenmesinden endişe duyan Venedik işe karıştı. Bunun üzerine Ioannes, More'yi terketmeğe mecbur oldu ve *tarihçi Sphrantzes ile Ioannes'in kardeşi Thomas* burada idareyi ele aldılar. Bizans idarecilerinin gösterdigi ilgi ve bu yarımadayı ilerisi için bir sığnak olarak düşünmeleri neticesinde bu yıllarda More'de, edebiyat ve sanatta İstanbul'un tesirli olduğu görüldü.

Hristiyan Devletlerinin Savunması; Osmanlı devletinin yeniden canlanması sırasında basiretsiz ve kararsız bir politika takibeden Hristiyan devletleri, daha Bayezid'in yenilgisi sırasında Haçlı seferi düşüncesini terketmişlerdi. Bunun da başlıca saikleri Venedik ile Sigismund idi. Bayezid'in ölümünden sonraki yıllarda, Sırp Kralı Lazareviç Macar Kralına tâbi olmayı kabul ettiğinden, Sigismund Sırbistan ve Bosna üzerinde hâkimiyetini tanıtmak sevdasına kapılmıştı. Bu yüzden Venedik ile bir ihtilafa düşmesi kaçınılmaz oldu. Venedik, Stefan Lazareviç'in (1406), II.Manuel'in (1407) ve bizzat Sigismund'un (1408–1409) Haçlı seferi tertibi tekliflerine geciktirici mahiyette cevaplar veriyor ve Macar tahtı üzerinde hak iddia eden Anjou sülâlesinden László'nun kendisine 100 bin Duka karşılığında sattığı Dalmaçya sahillerine sahip olmayı daha faydalı görüyordu. Bu sebeple, Venedik ile Macaristan arasında uzun sürecek ve neticesi belli olmayan bir harp çıktı ve bu harp bir kısım fasıla ve mütarekelerle 1437 yılına kadar devam ettiğinden, Türklere karşı her türlü teşebbüsü imkânsız bir hale getirdi. Bu devirde durumun çok müsait olmasına rağmen bir Haçlı seferi tertibedilememesinin başlıca sebebi bu idi.

Bununla beraber, Çelebi Mehmed'in başarılarından sonra Venedik, İllirya'da ve doğuda bulunan müstemlekelerinin tehlikede olduğunu anlamakta gecikmedi. 1415 yılından sonra Venedik, Ege denizinde yeniden canlanan Türk korsanlarına karşı tedbirler almak zorunda kaldı ise de daha öteye gidemiyordu. İmparator Manuel de Çelebi Mehmed ile olan dostluğuna rağmen, İstanbul'u kurtarmak için her tarafta yardım arıyor, Aragonya Kralı Ferdinand'a, Sigismund ile barıştırmağa teşebbüs ettiği Venedik'e başvuruyordu.

Hristiyan devletleri, Çelebi Mehmed'i zaif düşürmek maksadıyle onun başına bir *Düzmece* vak'ası sardılar ve Mustafa, Bayezid' in oğlu olduğunu iddia ederek Anadolu'da birçok taraftar toplamağa muvaffak oldu; *Düzmece Mustafa*, önce Venedik'e başvurdu ve Venedik kendisini Eflak yovodası Mirçe'ye yolladı. Mustafa, Manuel, Mirçe ve Karaman Beyinden oluşan bir birlik tarafından himaye edildi. Venedik te onları destekliyordu. Lâkin Çelebi Mehmed, 1415 de 112 gemiden meydana gelen bir donanma teçhiz ederek Akdeniz' e çıkınca durum derhal değişti, zira bu mühim bir hâdise idi ve Venedik daima olduğu gibi ikiyüzlü bir oyun oynuyordu. Bir taraftan Çelebi Mehmed aleyhindeki ittifaka girecekmiş gibi davranıyor, diğer taraftan Musa ile aktettiği ittifakı onunla da yenilemek istiyordu. Harp istememesine rağmen Çelebi Mehmed'in Akdenizde hâkim olmasından da çok korkuyordu. İki donanmanın Gelibolu önünde karşılaşması, aralarındanda bir harbin patlamasına yetmişti. Nitekim şiddetli bir muharebe sonunda Türk donanması imha edildi. Bu hâdise Venedik'in arzusunu yerine getirmeğe yaramıştı, zira Osmanlı donanmasından artık korkmasına mahal yoktu. Ertesi yıl, Çelebi Mehmed ile müzakerelere girişti ve 1419 da imzalanan bir anlaşma ile işin içinden sıyrıldı. Hristiyan devletlerini Türk Padişahı ile başbaşa bırakıyordu.

Düzmece Mustafa'yı müdafaa ettiğinden dolayı Mehmed Çelebi ile Manuel arasında da harp patlak verdi, İzmir Beyi Cüneyt te Mustafa'ya katılmıştı. Manuel ile Mirçe'nin de arası açılmış bulunuyordu. Bundan faydalanan Çelebi Mehmed, Mirçe'yi vergi vermeğe zorladı ve ondan Tuna nehri üzerinde bir müstahkem mevki inşa etme müsadesini kopardı. Bu geçici bozuşmanın sonunda, Çelebi Mehmed ile Manuel arasında yeniden dostane münasebetler kuruldu. İki hükümdarın 1420 de Üsküdar'da çok samimî bir buluşma yaptıkları anlatılır. Sultan Mehmed, ertesi yıl bir av kazasında henüz 42 yaşında iken öldü. İmparator Manuel'in Türklere karşı tutumunda büyük bir değişiklik olmadı. Lâkin, Çelebi Mehmed'in yerine geçen enerjik ve genç oğlu II.Murad, Bizans namına çok iyi niyetler beslemiyordu.

Osmanlı İmparatorluğunun Yeniden Doğması ve Bizans'ın son Mukavemeti (1421–1448)

Babasından çok iyi devlet adamları ile iyi kumandanlar devralan Murad'ın başına geçtiği Osmanlı devleti, doğuda hâkim bir kuvvet olmaktan henüz uzaktı ve bu sebeble de Sultan Murad, hâkimiyetinin ilk yıllarında komşulariyle iyi geçinmekte fayda gördü. Fakat, Hristiyan devletlerinin basiretten yoksun siyaseti ona, devletin önceki yıllarda kaybetmiş olduğu yerleri geri almasına ve kuvvetlenmesine fırsat verdi.

Bizans, dört yıl içinde (1421–1425) Osmanlı devletinin buhranlı yıllarında elde ettiği üstünlüğü kaybettikten başka, tekrar Türk hâkimiyeti altına girdi ve varlığı dahi bir mesele oldu. Osmanlı devleti, içine yuvarlandığı buhrandan dirayetli idarecileri sayesinde çok çabuk kendine gelmiş ve eskisinden daha mütearrız bir hâl almıştır. Osmanlılar, tekrar eski hâkim durumlarına kavuşmuşlardır.

Bizans'a karşı girişilen ilk hücumlar (1421–1425): İmparator Manuel'in, Sultan Murad'ın daha tahta çıktığı ilk günlerden itibaren Mustafa ile Murad arasında bir tercih yapması icabetmiştir. Manuel, Murad'a karşı Mustafa'dan faydalanmayı tasarlayarak onu serbest bıraktı ve İzmir Beyi Cüneyt ile birleşen Mustafa Gelibolu'yu muhasara altına aldı. Kuvvetlerinin bir kısmını ve bunlar arasında Rumları Gelibolu önünde bırakan Mustafa, kendisi Edirne üzerine yürüdü ve Murad tarafından üzerine gönderilen bir orduyu 1421 yılı sonunda dağıttı. Bundan sonra Mustafa, Gelibolu'yu da teslim aldı. Devlet ricalinin ısrarlarına boyun eğerek Rum askerini Gelibolu'ya sokmadan geri göndermesi üzerine, İmparator Manuel ile arası açıldı. Bu hâdiseden sonra Manuel'in Sultan Murad'a yaptığı sulh teklifi, Cenovalılarla yeni Foça'da avantajlı bir muahede aktine muvaffak olan Murad tarafından reddedildi. Az sonra Cüneyd'in hiyaneti ve adamları tarafından terkedilen Mustafa da yakalanarak boğduruldu.

Mustafa'nın bertaraf edilmesinden sonra Sultan Murad'ın intikam hissi İmparator Manuel üzerinde toplandı. Sultan Murad, 1422 Haziranında İstanbul'u muhasara altına aldı. Yaşlanan ve yorgun düşen İmparator Manuel, iktidarı oğlu VIII.Ioannes'e terderek bir manastıra çekildi. Murad ile müzakerelere girişti ise de Ioannes onu teskin edemedi. Murad'ın topları ve ateşli silahları şehir halkının moralini bozuyordu. Lâkin Murad, Ağustos sonunda muhasarayı kaldırmak zorunda kaldı. Fakat, yine de şehir etrafında bir kısım kuvvet bırakmayı ihmal etmedi. Murad'ın bu başarısızlığı şüphesiz, kuvvetli surlarla çevrili bu denli büyük bir şehrin ele geçirilmesi için kuvvetlerinin ve hazırlığının yetersiz olmasından ileri geliyordu. Ayrıca şehir, deniz tarafından da muhasara edilememiş, bunun dışında şehir halkının bu derece mukavemet göstereceklerini de kes-

tirememiştir. Muhasarayı kaldıran Murad, kuvvetlerinin mühim bir kısmını More'nin istilâsına göndermiştir. Turahan Bey idaresinde yapılan bu büyük akın, isyan eden More Arnavutlarının tenkili ile de ilgilidir ve 5 Haziran 1423 tarihinde vukubulmuştur. Bu sıralarda Osmanlılara karşı birleşecek yerde More Despotu ile Aha'ia Prensi de birbirleriyle mücadele halinde idiler. Venedik'in arabuluculuğu ile taraflar arasında bir mütareke aktedilirse de, Turahan Bey uzaklaşır uzaklaşmaz aralarındaki mücadele yine başlar.

Bu sıralarda, Türkler uzun zaman Selânik civarında akınlar yapmış ve ardından da Selânik'i ele geçirmeyi akıllarına koymuşlardı. Bu Türk tehdidi karşısında şehir, Venedik'in himayesine sığınmaktan başka çare bulamadı; zira Bizans devleti bu şehri elinde bulunduramıyacağını anlamıştı (1423). Lâkin Sultan Murad, şehrin Venedik'e devredilmesine muvafakat etmemiş ve bu kalenin dedesinin zamanında fethedildiğini ve kendisine ait olduğunu ileri sürmüştür. Ancak Anadolu'da Karaman işleriyle meşgul bulunması ve Eflak taht kavgaları ile olan ilgisi, Venedik'e karşı hemen bir harp ilân etmesine engel olmuştur. Hristiyan devletleri, Sultan Murad'ın bu meşgalelerinden de faydalanmayı düşünememişlerdir.

Eflak'ta Mirçe'nin 1418 de ölümü üzerine oğulları arasında taht mücadelesi başlamıştı. Türkler, bu fırsattan faydalanarak ilk defa Transilvanya'ya girer ve Boğdan'a akınlar yaparlar. Mirçe'nin oğlu Kel Radul, Macar Kralından yardım gören kardeşi Dan tarafından tahtından uzaklaştırılır. Radul, Tuna'yı geçerek Türklere iltica ile Murad ile ittifak eder. Bu hâdiseler, Türk nüfuz sâhasının bu bölgede yerleşmesinin bir başlangıcını teşkil eder.

Sultan Murad, İzmir Beyi Cüneyd'i himaye eden *Kastamonu Beyine* karşı da sefere çıkmak zorunda kaldı ve sonunda onu bir sulha razı ederek kızını kendisine vermeğe mecbur etti (1424–1425). Lâkin, Sultan Murad'ın düğün ile meşgul bulunduğu bir sırada Cüneyd Bey tekrar İzmir'de göründü. Fakat, orada tutunamıyarak Karaman oğlunun yanına kaçtı ve Karaman Beyinin sağladığı yardımcı kuvvetlerin başına geçerek İzmir üzerine yürüdü ve şehir civarını ele geçirdi. Bunun üzerine Sultan Murad, müttefikleri bulunan Cenova'lıların donanmasının da yardımı ile İzmir Beyine karşı sefere çıktı ve onu Hypsela limanı civarında bütün ailesiyle birlikte elegeçirdi ve boğdurdu. *Cüneyd Beyin ortadan kaldırılması*, Sultan Murad'ı en büyük endişe kaynaklarından birinden kurtarıyordu. Anadolu'da vaktiyle Timur'un ihya ettiği beyliklerin, Karaman dışındaki bü-

tün diğerleri artık Murad'a itaat ediyorlardı. Avrupa yakasında ise, bu sıralarda Bohemya işleriyle çok meşgul bulunan ve Sultan Murad ile aktettiği bir muahede uyarınca onun girişimlerine tarafsız kalan Macar Kralı Sigismund, az önce Sultan Murad'a yaptığı sulh teklifi onun tarafından reddedilen Venedik ile başbaşa kalmakta idi.

Bu, yeniden kurulan Osmanlı devleti karşısında Bizans İmparatorluğu müttefikleri tarafından terkedilmiş, Murad ile bozuşmuş ve üstelik te Paleologos hanedanı âzaları arasında nifak çıkmış bulunuyordu. İhtiyarlayan ve morali bozulan Manuel, Türklerle sulh yapmak ve iyi geçinmek taraftarı idi. Buna karşılık, gün geçtikçe idareyi ele almakta bulunan Ioannes ise mukavemete taraftardı. Bu sebeple de Ioannes, evvelce babasının yaptığı gibi, yardım ve müttefikler aramak maksadiyle Batı ülkelerine diplomatik bir seyahata çıktı. Kasım ayı sonunda (1423) İstanbul'dar hareket ile önce Venedik'e ve sonra Milano'ya gitti ve oradan da Macaristan'a geçti. Bir yıl sonra geldiği Macaristan'dan Boğdan'a geçmek üzere bulunduğu bir sırada, Manuel ile Sultan Murad'ın sulh aktettiklerini öğrendi (Ekim 1424).

Tarihçi Sphrantzes'in de dahil bulunduğu bir Bizans murahhas heyeti, Efes'te Hristiyan devletlerle sulh müzakereleri sürdüren Sultan Murad'ın huzuruna çıkmış ve Sphrantzes'in kaleme aldığı mütareke metni iki taraf heyetlerince kabul edildiğinden Bizans, yeniden Türklerin vassali mevkiine düşmüştür. Bizans İmparatoru Türk Padişahına yılda 300 bin akçe vergi ödiyecek ve Mesembria hariç, Karadeniz'deki limanları ona terkedecekti (22 Şubat 1424). Manuel, Bizans İmparatorluğu namına ağır şartlar içeren bu muahededen sonra çok yaşamamış ve 52 yıllık trajedi ve felâketlerle dolu bir hükümdarlıktan sonra, 21 Temmuz 1425 de 77 yaşında vefat etmiştir.

Paleolog'ların Mukavemet Denemeleri

İsteristemez Türklerin müttefiki olan VIII. Ioannes'in beş kardeşi daha vardı ve İmparatorluğun Türkler ve Venedik tarafından tehdidedilen eyaletleri bunlar arasında bölünmüş bulunuyordu. Bu son Paleolog'lar, çok gayri müsait şartlara ve tehlikenin ağır olmasına rağmen, kendi imkânları dahilinde bir hücüma karşı teşkilâtlanmayı ihmal etmediler. VIII.Ioannes, More'de Epir Despotuna karşı harp açtı (1427–28) ve bu harp sonunda Epir Despotu kızını İmparatorun kardeşi Konstantin Dragas'a vermeğe mecbur ol-

du. Ioannes, İstanbul'a döndükten sonra büyük surları tamir ettirdi. Ertesi yıl, kardeşi Theodoros ile More Despotu bulunan Konstantinos Dragas, Lâtin Arşevekliğinin elinde bulunan Patras şehrini elegeçirdi. Bu hsusta Venedik'in protestoda bulunmasına ehemmiyet vermedi. Zira, Sultan Murad'ın muvafakatini almıştı (5 Haziran 1429). Aynı sıralarda Thomas Paleologos ta, son Lâtin Prensi Ahai'a Despotunun kızını ve mülklerinin bir kısmını ele geçirmiş bulunuyordu. Venedik'in rızası hilâfına, Venedik'in hâkimiyeti altında bulunan yerler hariç, bütün More arazisi Bizans'ın eline geçmekte idi. VIII.Ioannes, Venedik'in düşmanları ile de temaslarda idi ve bunlar arasında, az önce Sultan Murad ile bir mütareke akteden Macaristan Kralı da vardı.

Sultan Murad'ın Başarılı Taarruzları

Paleolog'lar More fetihlerini tamamlarken Sultan Murad, Manuel ile imzaladığı muahede şartlarına sadakat göstererek İstanbul'un işlerine karşı alâkasız davranıyor, diğer taraftan da her cihette teşebbüslerde bulunarak Anadolu'da ve Rumeli'de başlıca stratejik mevkileri emniyet altına almağa çalışıyordu. Nitekim, Anadolu'da en kuvvetli rakip olan Karaman Beyliği, dört yıl süren (1426–1430) muharebe ve müzakerelerden sonra, İbrahim Beyin Sultan Murad'ın vassali olmayı kabul etmesinden sonra ortadan kalkmakta idi. Timur'un canlandırdığı siyasî teşekküller bu suretle sona eriyordu.

Fakat Sultan Murd, en büyük gayretini Avrupa yakasında göstermiştir. 1423 den beri Edirne'de yerleşerek bütün Balkan devletlerinin kapısını çalıyor ve Sultan Bayezid gibi o devletleri kendi arazisine ilhak etmeyerek mağlupları kendi Prensleri idaresinde bırakıyor ve onlardan vergi toplamak ve askerî yardım sağlamakla yetiniyordu. Sultan Murad, asıl faaliyetini Venedik'e karşı yöneltti. Selânik'i elegeçirerek bir Balkan devleti hâline gelen ve Murad'ın Cüneyd, Düzmece Mustafa ve Karaman gibi bütün düşmanlarına yardım eden Venedik, önce Selânık civarını kaybetti (1425–1430). Sultan Murad, Karaman Beyini boyun eğmeğe mecbur ettikten sonra şahsen idare ettiği bir ordu ile (29 Mart 1430) Selânik elegeçirildi. Kiliseler camie çevrildi ve şehre Msülüman halk yerleştirildi. Bu hâdise, Avrupa'da büyük akisler uyanmasına sebep oldu.

Bundan sonra sıra Sırbistan'a geliyordu. Stefan Lazeraviç'in yeğeni ve halefi *Corc Brankoviç*, Macaristan'ın hâkimiyetinden ayrılmağa ve Sultan Murad'ın vassalliğini kabul etmeğe zorlandı (1428). Sultan Murad, Balkanlarda bilhassa hanedan değişmelerinden faydalanıyordu. Meselâ, Epir Despotu Carlo Tocco kendisine Yanya'yı vermiş, ölümünden sonra Epir ve Akarnania üzerinde hâkimiyet hakkını da ona tevdi etmiştir (1431). Macar Kralı Sigismund tarafından tahta çıkarılmış olmasına rağmen Eflak Prensi Dan da, Murad'a tabiiyetini bildiriyordu. Fakat onun ölümü üzerine oğlu Bassarab (1431), Sigismund ve Boğdan tarafından himaye edilen Mirçe'nin iki oğlu Vlad Drakul ve Aldea ile taht mücadelesine girişmeğe mecbur oldu. Sultan Murad, bu yeni fırsattan istifade etmeği ihmal etmedi. Sigismund ile Murad arasındaki 1433 mütarekesinin bozulmasına sebebolan beş yıllık (1432–37) muharebeden ve Sigismund'un ölümünden (9 Aralık 1437) sonra, Vlad Drakul da Sultan Murad'a vassal olmaktan ve iki oğlunu ona rehine olarak göndermekten başka çare bulamadı. Bu suretle Sultan Murad ve Türkler için Macaristan'ın güney eyaletleri yolu da açılmış bulunuyordu.

Böylece Sultan Murad, bütün teşebbüslerinde muvaffak olmuştu. 12 yıl gibi kısa bir zaman içinde (1425–1437), Bayezid'in imparatorluğundan daha geniş ve sağlam bir imparatorluk meydana getirmeği başarmış, kuvvetli bir deniz devleti olan Venedik'i tahkir etmişti. Vassalleri ona mutlak bir itaate mecburdular ve müsamaha tanımazdı. Padişahın haremine kızını göndermekte geciken Corc Brankoviç, bu ihmalini Kruşevatz (1432 den sonra Alacahisar) kalesini Sultan Murad'a terkederek ödemişti. Eflak'ın hâkimi sıfatiyle artık Macaristan'ı tehdit ediyor, en mühim ve ciddî hasmı olan Sigismund'un elinden burasını koparmış bulunuyordu. Elbette Murad'ın bu büyük başarıları Hristiyanları telâşa düşürmüş, fakat ona karşı hiçbir ciddî reaksiyonda bulunamamışlardır. Zira, bir Haçlı seferi tertibi için girişilen yetersiz bir kısım teşebbüsler, en büyük alâkasızlıkla karşılanmıştır.

İstanbul'un Muvakkat Durumu

Geçici olarak Murad'ın vassalliğiyle yetindiği Bizans devletinin durumu, bu büyük başarılar sonunda gittikçe askıda kalıyor ve Murad namına Bizans artık önemli bir kuvvet teşkil etmiyordu. Üstelik, Bizans'ın böyle tehlikeli bir durumda bulunduğu bir sırada Venedik-

liler ile Cenovalılar arasında bir harbin patladığına şahit olunur. Bir Venedik donanması 1433 Eylülünde Galata'ya hücum eder ve ancak VIII.Ioannesi'n işe müdahalesiyle Cenovalılar büyük bir felâketten kurtarılır. Ertesi yıl Kırım'a gitmekte olan bir Cenova donanması, İstanbul'un surları önünde görünür ve bunları İmparator güçlükle püskürtebilir.

Paleologos ailesi arasındaki anlaşmazlık ta, başka bir zaaf sebebi teşkil etmekte idi. VIII.Ioannes'in çocuğu olmadığından tahta namzet görünen Manuel'in ikinci oğlu Theodoros gittikçe kendini tahtın sahibi sayıyor, Ioannes ise diğer kardeşi Konstantinos Dragas'ı tercih ediyordu. Her iki kardeş Murad'ın yardımına başvurduğundan Ioannes'in ânında müdahalesi bir iç harbin patlamasına engel oldu (1436). Bu şartlar altında İstanbul'u elinde tutabileceğinden ümidini kesen Ioannes, Roma Kilisesi ile birleşme teşebbüsünü tazeledi, böylece yeni bir Haçlı seferini başlatabileceğini umdu.

Floransa İttihadı (1437-1439)

1402 den sonra devleti yeniden kurduğu sırada Manuel, Türkleri ürkütecek bir girişim olan (Union) fikrini tamamen unutmuştu. I.Mehmed tarafından Osmanlı birliği yeniden kurulduktan sonra ancak, bu mesele onu meşgul etmeğe başladı. *Konstanz Sinoduna* bir delege gönderdi (1417) ve bu delegenin teklifleri Papa V. Martin tarafından iyi karşılandı. Bu hususiaki müzakereler Batı ile Ioannes zamanında da devam etti (1423). Fakat Manuel ile Murad arasında bir sulh imzalanması bu müzakerelere son vermişti (1424).

Türklerin Selânik'i zaptından sonra VIII. Ioannes, Papa V. Martin'e yeniden teklifte bulundu ve 1430 yılında İstanbul'da bir *Ökvmenik Konsil* toplanmasını istedi. Lâkin Batı'nın karışık durumu, Rumlarla Lâtinleri aynı konsilde toplama güçlüğü, Rumlara Ruhülkudsü kabul ettirebilme ve Papa'nın otoritesi meselesi, bir Haçlı seferini tertibetmek gibi problemler, tarafların önünde aşılamayacak birer engel gibi görünüyordu. Bir hâl çaresine varabilmek için, uzun yıllara ihtiyaç olduğu hissediliyor ve bu zaman zarfında da Türklerin durumlarını düzelteceklerinden şüphe edilmiyordu. Bundan başka Ioannes, Batı'da seleflerinin buldukları kadar güvenilir bir ortam da göremiyordu. Konstanz sinodunun daha da zaiflettiği Papalık otoritesi, 1431 den beri *Bazel Sinodunda* münakaşa konusu oluyor, Kiliselerin idaresini eline almış bulunan Sinod, hem Bohem-

ya'daki dinî harplere ve hem de Yunan-Lâtin şizmasına son vermeğe kararlı görünüyordu. İmparator, aynı zamanda Papaya ve Konsile müracaate mecbur oldu ve onlar da kendisine birbirine zıt teklifler yaptılar. Böylece, zaman kaybediliyor ve taraflar arasında sürekli olarak elçiler gelip gidiyorlardı. Anarşi içinde bulunan Hristiyan âlemi, Türklerle kumar oynuyor ve bir Kiliseler Birliği (Union) meydana geldiği zaman artık, İstanbul'u kurtarmak husunda geç kalınmış oluyordu. Nitekim, Konsilin toplanacağı şehrin belirlenmesi için iki yıla yakın bir zaman müzakereler sürdürülmüştür. Bundanbaşka, bu uzun boylu müzakereler esnasında esas konu olan din unutulmuş ve bir kenara atılmıştı. Din hususunda bir anlaşma zemini, eskisinden daha müsait görünmekte idi. Grekler Batı teolojisini şimdi daha iyi biliyorlardı. Bu sebeble, karşılıklı anlama imkânları da artmıştı. Ortodoks Kilisesinin bütün üyeleri Union müzakerelerinde hazır bulunacaklardı: bunlar Doğu Patrikleri, Rus Prensleri, Rumen Hospodarları, Sırp Despotu ve Trabzon İmparatoru idi. İmparatorun maiyetindeki müşavere heyeti içerisinde, Türklerin muvafakati olmadan İttihat müzakerelerinin yapılamıyacağını ileri sürenler vardı. Markos Eugenikos ve Georgios Scholarios bunlardandı. Gerçekten Sultan Murad, İttihat fikrine muvafakat etmemiş ve İmparatorun başşehrinden ayrılmasından sonra, İstanbul'a taarruza hazırlanmış ise de, Veziri Halil (Paşa) buna engel olmuştur.

Papa ile tamamen münasebetlerini kesen Bazel Sinodu âzaları, 8 Ocak 1438 de Ferrara'da başlayan *İttihat Konsiline* beklendikleri halde gelmemişler, bunun yanında Batılı Prenslerin de murahhas göndermedikleri ortaya çıkmış ve bu olay, VIII.Ioannes'in büyük bir hayal kırıklığına uğramasına sebep olmuştur. Zira Ioannes, gerçekleşeceğini umduğu bir Union'dan sonra bir Haçlı seferi tertib edileceğini ümit etmekte idi. Bu toplantıya, Doğu meselelerine karşı büyük bir ilgi duyan Burgundiya Prensi İyi Filip bir elçi göndermiştir. Lâtinlerle Grekler tarafından, Union'un gerçekleşmesini temenni eden samimî raporlar sunulmuş olmasına rağmen, müzakerelerde uzun zaman bir ilerleme olmamış ve bu yüzden toplantının neticesiz kalmasından korkulmağa başlanmşıtır. Bu sıralarda Ferrara'da veba çıkması üzerine, Papanın emri ile (ocak 1439'da) Konsile Floransa'da devamına karar alınmaktadır.

Sonunda, teolojik münakaşalardan hiç bir sonuç alınamıyacağı anlaşılınca, IV.Eugenius ile VIII.Ioannes tarafından verilen yeterlik

önergesinde, Union taraftarlarının teşkil edecekleri komisyonlarda verecekleri karar esas alınarak anlaşmanın imzalanması uygun görüldü. Union kararı 30 Martta delegelere tebliğ edildi. Ruhülkudsün iki şahısta bulunduğu hakkında Bessarion tarafından hazırlanan vesika 4 Haziran da Rumlar, 8 Haziranda da Papa tarafından imzalandı.

Purgatorium ile mayasız ekmek hususunda da anlaşma kolay oldu. Papa otoritesinin evrensel olduğu meselesi tehlikeli münakaşalara yol açtı ise de, neticede bir uzlaşmaya varıldı ve Doğu Kilisesi dışında Papa evrensel sayıldı. *Union tamamlanmıştı.* Fakat Union metninin nihaî olarak kaleme alınması yorucu bir çalışma gerektirecekti. Bu metnin 28 Haziranda Papa tarafından imzalanması kararlaştırıldığı hâlde ancak 5 Temmuzda İmparator tarafından imza edildi. Union metni 6 Temmuzda muhteşem bir merasimle ilân edildi. Yunanca metin *Bessarion* ve Lâtincesi *Julian Çezarini* tarafından okundu ve iki rahip sonunda birbirlerini kucakladı.

İstanbul İttihadı

26 Ağustosta yapılan son bir toplantının ardından, İmparator ve maiyetindekiler İstanbul'a dönerler (1 Şubat 1440). Bu Union hükümleri gereğince Doğu Kilisesine bağlı herkes: Ermeniler, Yakubiler, Keldaniler, Maroniler ve Habeşler Roma Kilisesi ile birleşmiş oluyordu. İmparator ve Rum teoloğlar, yüzyıllardan beri İki Kilise arasında mevcut ayrılık ve yanlış anlamalara son verdiklerine inanmış bulunuyordu. Lâkin, İstanbul'a döndüklerinde halkın ve aşağı tabaka rahiplerin meseleyi hiç te böyle kabullenmediklerini anlamakta gecikmediler. Saray muhitinde ve yüksek tabaka ruhaniler arasında da çok muhalif vardı; tarihçi Sphrantzeste bunlar arasında bulunuyordu. İmparator, şehirde gördüğü mukavemetten dolayı Union kararını hemen ilândan çekindi. Markos kardeşler (Eugenikos ve Ephesos) de muhalifler safında bulunuyorlardı. Başlangıçta Union taraftarları arasında bulunan *Georgios Scholarios* ta sonradan bunların safına geçmiştir. İmparatorun tasvibi ile Lâtinlere karşı Markos Ephesos ile Scholarios arasında cereyan eden münazara hiçbir sonuç vermedi.

Halbuki Türk hâkimiyeti altında yaşayan rahipler, bu yeni idareye ısınmışlardı ve onları Lâtinlere tercih ediyorlardı. 1436 dan kalan bazı kayıtlara göre, bir kısım rahiplerin Türkçe konuştuğu ve

Türk giyisileri taşıdıkları anlaşılıyor. Türk hâkimiyeti altındaki yerlere tayin edilen rahiplerin bu tayinlerinin geçerli olabilmesi için, Türk makamlarının tasvibine ihtiyaç duyulmuştur.

Bizans İmparatorluğunda Anarşi ve İç Harp

Union münakaşaları giderek Paleologlar arasındaki aile kavgasına dönüştü. Union anlaşmazlıklarından sonra, VIII.Ioannes'in halefinin kim olacağı problemi ortaya atılmakta idi. Bizans tahtına Ioannes'in iki kardeşi Konstantinos ile Theodoros namzet bulunmakla beraber, İmparator Konstantinos'u tercih ediyordu. Union'a karşı olan Demetrios ise, muhaliflere güvenmekte idi. Demektrios, Ioannes' in arzusu hilâfına Bulgarların eski Asen ailesinden More Arhontu Paul'un kızı ile evlenince, halef işinde partiyi kaybetti. Batılılar bir Haçlı seferi hazırlamağa çalışırken Bizanslılar, Union problemini herşeyin üstüne çıkarıyor ve Paleolog'lar da bu skandalı bir iç harp hâline getirerek Sultan Murad'ın yardımına başvurmaktan çekinmiyorlardı.

Demetrios, Türk yardımcı kuvvetleri ile başşehir üzerine yürüyor ve her tarafı yakıp yıkıyordu (1442 yazı). Mücadele, yine de Sultan Murad'ın tavsiyesi üzerine kapatılmış ve Demetrios çekilmek zorunda kalmıştır. Bundan az sonra, bu defa Tehodoros'un İmparator'a karşı bir suikast hazırladığı bilinmektedir. Hülâsa Paleolog'lar, İstanbul'u tehdit eden tehlikeyi unutarak taht kavgalarını sonuna kadar bırakmamakta ısrar etmişlerdir.

Union gerçekleştikten sonra, Türklere karşı umumî bir Haçlı seferi tertibi düşünülmekte idi. Fakat, Avrupa'nın son derece karışık durumu buna engel olmuştur. 1439 ile 1442 arasında böyle bir hareket bahis konusu olamazdı ve bu sebeble de Sultan Murad Hristiyanlara karşı taarruzlarına devam etti: 1438 de Transilvanya'ya girdi, bir köprübaşı mevkiinde bulunan Tuna üzerindeki Semendre'yi aldı (Mart-Ağustos 1439). Elinde sadece Adriyatik sahilinde bir kaç kale kalan Despot Corc Brankoviç, Raguza'ya ve oradan da Venedik' e sığınmağa mecbur oldu (1439–1440). Sultan Murad bundan sonra, az önce Macar Krallığına getirilen Lehistan hükümdarı László'ya karşı da taarruza geçti. Bu arada iki defa muhasara etmesine rağmen Belgrad'ı alamadı (1440). Transilvanya'yı çiğneyen ve Hermanstadt (Nagy Szeben) ı yağma eden Türkler, Maros vadisinde Macaristan' a girmeğe hazırlanıyorlardı. Fakat tam bu esnada Hunyadi'nin

beklenmedik bir mukavemetiyle karşılaştılar. Hunyadi, 1442 ve 1443 de arka arkaya iki Türk ordusunu dağıttı. Hunyadi'nin bu başarıları Batıda büyük bir heyecan uyandırdı ve o zamana kadar çok ağır ilerleyen Haçlı seferi hazırlığını canlandırdı. Papa, İtalya'da Haçlı seferi lehine vaizler verdirdi, Venedik te bu hareket ile ilgilenmeğe başladı. Bu sıralarda Macaristan'a iltica etmiş bulunan Sırp Despotu Corc Brakoviç, Hunyadi ile dostane temaslar kurdu, onunla Eflak voyvodası Vlad Drakul'u da içine alan bir ittifak aktederek Sırbistan ve Bulgaristan'dan Türkleri kovmaya karar verdi. Her zaman, iyi planlar kurmakta mahir olan Brankoviç'in hayalleri bu defa da gerçekleşemedi. Rahip *Julian Çezarini*, İmparator III.Frederik'i bu hareketin başına geçmeğe ikna edemedi. Venedik ise, Haçlı seferine katkıda bulunmak üzere vereceği gemilerin, Mısırdaki menfaatlerinin korunmasına kullanılmaları şartını ileri sürüyor ve Bizans imparatorunun bir kaç kadırga rica eden talebine cevap dahi vermeyordu. Batılı Prenslerden yalnız Burgundiya Dukası İyi Filip ile Napoli Kralı Alfons, bu Haçlı seferi ile ciddi olarak ilgilenmekte idiler. Fakat Burgundiya Dukasının doğuya yolladığı kadırgalardan Bizans hiç faydalanamadı, Venedik ise Macaristan'ı bir Haçlı seferi tertibinde yardımsız ve tek başına bıraktı.

Bu kez şartlar, Batılılar namına çok müsait olarak gelişmekte idi. Hunyadi'nin başalarını haber alan Karaman Beyi, Murad'a karşı isyan etmiş ve onu 1443 yazında Anadolu'da bir sefere mecbur etmişti. İlerlemiş bir mevsimde hazırlığını tamamlıyan Hunyadi, hedefi Edirne ve İstanbul'u almak olan meşhur "*Uzun Sefer*"ine çıktı. Anadolu'dan Rumeli'ye geçen Sultan Murad, ağır hava şartları altında ordusunun birçok yerde hezimete uğradığına şahit oldu. Hunyadi ve müttefikleri, Morava vadisinden başlıyarak sürdürdükleri başarılarla Sofya'yı geçerek *Trayan geçidine kadar ilerlediler:* fakat Türk ordusunun bu (Izladi) geçidi kapaması ve çok şiddetli kışın baskısı altında burada perişan bir hâlde geri çekilmeğe mecbur oldular. 1444 başında Macaristan'a dönebilen Hunyadi, Sırbistan'ı Türklerden geri almayı başarmış ve Sultan Murad'ın prestijini ehemmiyetli ölçüde zedelemişti. Hristiyanların arka arkaya Türklere karşı kazandığı bu zaferler, sonunda bir Haçlı seferi fikrini gerçekleştirmeye yaradı. Macaristan'da ve Balkanlardaki müstemlekelerini tekrar kazanmayı ümideden Venedik, yeni bir sefer için birçok hazırlığa başladı. Selânik ve Gelibolu üzerinde emeller besleyen Venedik, yapılacak sefere bir donanma ile katılmayı üzerine aldı. Bu maksadla Buda'ya bir elçi gönderdi. İyi Filipte göndereceği dört kadırganın

kumandanı Wavrin'i elçi olarak yolladı. Napoli Kralı küçük bir filo vaadediyor, Corc Brankoviç ve Vlad Drakul ile ittifakı sağlama bağlayan Macar Kralı ise, müteakip yazda harbe devam edeceğine dair yemin ediyordu.

Fakat, her zamanki gibi hazırlık ve müzakerelerden bir sonuç alınamadıktan başka, müttefikler arasında da hiçbir anlaşma gerçekleşemedi. Nitekim, henüz Macar ordusu hazırlanamadan Venedik donanması Modon'da bulunuyor (1444), Kardinal Çezarini ise Papalık donanması ile ilgileniyordu. Diğer taraftan, sefer hazırlıkları sürerken Sırp Despotu Corc Brankoviç, Sultan Murad ile müzakerelere girişiyor ve onun tarafından tatmin edildiği için de Padişah ile Macar Kralı arasında bir anlaşma zemini yaratmaya gayret ediyordu. İşin dikkate değer tarafı da, Brankoviç bu işleri çevirirken müttefiki bulunan Macar Kralına danışmaya lüzum görmüyordu. Bu cümleden olarak Buda'ya bir Osmanlı elçisi gönderdi. Bu temaslar sonunda Sultan Murad ile Ulászló arasında sulh akti için karşılıklı yeminlerle ahitlerde bulunulmuştur. Lâkin, başta Papa elçisi olmak üzere, Batılıların teşvikleri üzerine Macar Kralı yeminini bozmuş ve Varna muharebesine karar vermiştir. Arada, Osmanlıların sıkışık bir durumda bulunmalarından faydalanan Karaman oğlu İbrahim Bey yeniden isyan etmiş ve Sultan Murad, Sırp Despotu Brankoviç ile 1444 baharında bir muahede aktettikten sonra, Anadolu'ya geçmeğe mecbur olmuş ve sıkıştırılan İbrahim Bey, Sultan Murad'ın bir akıncı basına sığınarak merhamet dilemiş ve Murad tarafından bir daha affedilerek aralarında bir sulh aktedilmiştir (Haz. 1444). Bu hâdiselerden sonra Sultan Murad, oğlu II.Mehmed lehine tahtından feragat ederek Manisa'ya çekilmiştir (Ağustos 1444).

Varna Meydan Muharebesi (1444)

Sultan Murad'ın tahtından çekilmesini ve yerine tecrübesiz, 13 yaşında bir çocuğu bırakmasını fırsat bilen Macarlar, Türklerle vardıkları yeminli andlaşmayı bozarak Osmanlı arazisine taarruza geçerler. 2 Temmuz 1444 de ilerliyen Macar ordusu 18–22 Eylülde Tuna'yı geçer. Varna'ya yönelik olarak ilerliyen Haçlılar, orada kendilerini beklemesi gereken Venedik donanmasına binecekler ve sonra İstanbul üzerine yürüyeceklerdi. 16 Ekimde Eflak Beyi Vlad Drekul'un kuvvetleriyle sayıları artan Macarlar, Kasım ayında Varna'ya erişirler. 9 Kasımda Varna ovasında bulunan Hristiyan ordusu,

aynı günün akşamı Türk ordusunun kendisini takibettiğini gördü ve Türk ordusunun bu kadar yakın olmasından korkuya kapıldı. Zira, o zamana kadar Türk ordusunun nerede olduğunu bilen yoktu. Bizans İmparatoru ve Papalık elçisi, Sultan Murad'ın Anadolu'da Karamanlılarla harbetmekte olduğunu bildirmişlerdi. Bu hâdise, Hristiyan ordusunda daha o zaman bir moral bozukluğu yarattı. Üstelik, Türk ordusunun sayısı en insaflı tahminlere göre Macar ordusu mevcudunun iki misli kadardı. Batı kaynaklarının verdiği 100 bin sayısı çok mübalağalı sayılsa dahi, Türk ordusunun sayısı 60–70 bin arasında idi. Sultan Murad'ın yalnız boğazlardan geçirdiği kuvvetlerin 40 bin kadar olduğu tahmin edilmektedir.

Macarlarla Varna'da buluşması icabeden Hristiyan donanması gecikmişti, hatta bu donanmanın nerede olduğunu bilen de yoktu. Bundan başka, bu donanmanın Türk ordusunu geriden vurarak bir işe yarıyacağı da şüpheli idi. Macarların geri ile irtibatı da Türkler tarafından kesilmişti. Bu şartlar altında, Hristiyan ordusu için Türklerle Varna ovasında bir muharebeye girmekten başka çare kalmamışdı ve onlar da bunu yaptılar. Varna yakınlarında Macarlarla Türkler arasında çok şiddetli bir muharebe cereyan etmiştir. Macarlar, Türk ordusunun sağ ve sol kanatlarını hırpalamışlar ve bu yüzden uzun bir zaman zaferin hangi tarafta olacağını kestirmek mümkün olamamış ve bu safhada Türk ordusundan firarlar başlamış, ordunun gerisinde ise panik baş göstermiştir. Ağır zırhlarla mücehhez Macar suvarisinin Türk sipahilerine büyük kayıplar verdirdiği bir gerçektir. Lâkin, henüz muharebeye katılmamış bulunan yeniçerilerin son anda durumu değiştirmeği başardıkları muhakkaktır. Muharebenin bu bölümünde zaferi elde ettiklerini sanan Macar ve Leh ileri gelenlerinin teşviki ile Türk ordusu safları üzerine saldıran genç Macar Kralı, kısa bir zamanda çevrilerek öldürülmüş ve bu andan itibaren muharebenin kaybedilmesinden sonra Macarlar intizamsızca harp meydanını terkederek kaçmışlardır. Kardinal Çezarini de ölüler arasındadır.

Hristiyanların Varna'da uğradıkları ezici yenilği, düşüncesiz bir manevranın, disiplin noksanının ve kumanda mevkiinin Kral ile Huanyadi arasında bölünmüş olmasının bir neticesi idi. Aslında iyi planlanmış olan Haçlı seferinin mağlubiyetinin en büyük mes'ulü, vaktinde gelmesi gerektiği yere gelmiyen Venedik donanması kumandanı Loredano'dur. Zira bu amiral, hem Murad'ın ordusunun Rumeli'ne geçmesine engel olamamış, hem de vaktinde Varna'ya

giderek Haçlıları İstanbul'a götürmeği başaramamıştır. Kaçırılan fırsat bir daha ele geçmiyecekti ve İstanbul'u kurtarmak için girişilen milletlerarası son gayretler de bu suretle boşa gitmiş oluyordu. Varna yenilgisi haberi Batıya oldukça geç erişti. Eğriboz adasında bulunan Loredano, Venedik'e haberi 21 Mart 1445 de verdiği zaman oradan, Padişahı sulha zorlama hususunda talimat alıyordu.

Papa ise, Haçlı donanmasına muharebeye devam etmesi emrini veriyor ve hayatta olduklarını zannettiği Macar Kralı ile Çezarini'nin aranmasını istiyordu. İstanbul'da yeniden düzenlenen Papalık ve Burgundiya donanmaları, Karadeniz'e açıldı ve Tuna munsabına kadar ilerliyerek bir kısım Türk mevzilerine taarruzlarda bulundu. Bu sıralarda Macaristan Kral naibi seçilen Hunyadi ile bir Papalık murahhası arasında başlıyan müzakereler, kışın yaklaşması üzerine kesilmiş, donanma önce İstanbul'a ve oradan da Venedik'e dönmüş ve Venedik Sultan Murad ile 25 Şubat 1445 de bir muahede imzalayarak Haçlı seferine son vermiştir.

Bununla beraber, Türklere mukavemet taraftarları yine de vaz geçmediler. İmparatorun elçileri bütün Hristiyan ülkelerini dolaşarak Türklere karşı yardım arıyor, Hunyadi ise, Varna muharebesinde kendisine hiyanet eden Eflak Prensi Vlad Drakul'dan intikam almak için fırsat kolluyordu. More'yi ellerinde bulunduran İmparatorun kardeşleri Konstantinos Dragas ile Thomas Paleologos, More yarımadasını Bizans'ın bir mukavemet yuvası hâline getirmeğe çalışıyorlar (1444–1446), More'de kaleleri tahkim ediyor, Türklere tâbi bulunan Atina Dükü Nerio Acciaiuoli'yi kendilerine vergi vermeğe zorluyor ve Pindus'a kadar bütün Yunanistan yarımadasını ellerine geçirmeğe çalışıyorlardı. Bu çabalar, eski Yunanistan hudutları içerisinde yeni bir Bizans taslağını geliştirme emellerinin belirtileri idi. Fakat, Varna bozgunundan sonra bu ümitlerin boşa çıktığı anlaşılmıştı. Rumların More'de giriştikleri bu faaliyet, Venedik ile olan münasebetlerinin de gerginleşmesine sebep olmuştu.

Özellikle, Varna muharebesinden sonra doğudaki donanmaını geri çekerek Sultan Murad ile bir andlaşma imzalıyan Venedik, More Despotunu Sultan Murad karşısında yalnız bırakıyordu. Nitekim Sultan Murad 1446 yılında More yarımadasına karşı sefere çıktığı zaman Despot Konstantinos, müttefiklerden ve dış yardımdan mahrum ve Türk Padişahının intikam hislerine maruz bulunuyordu. Bu muharebe hakkında etraflı malumat veren en kıymetli kaynak Hal-

kondil'in eseri Historiae'dir. 1446 Kasımı sonunda Kerme surları önünde görünen Sultan Murad, kısa süren top ateşi sonunda 10 Aralıkta surları tahrip ederek aşmış ve Türk ordusu bütün yarımadaya yayılarak her tarafı yağma etmiştir. Bu sefer esnasında pek çok esir alındı ve Atina Dükü de tekrar yerine getirildi. Despotlar, More' de tutunabilmek için Türklere oldukça ağır bir vergi ödemek zorunda kalmışlardır. Sultan Murad, Hunyadi ve Arnavut Beyi İskender gibi iki tehlikeli rakibine karşı mücadele etmek zorunda kaldığı için, Rum Despotlarını bu şartlar altında yerlerinde bırakmayı yeğ görmüştür.

Varna'da uğradığı yenilgiyi unutamayan Hunyadi, memleketine döndükten ve hele Kral naibi seçildikten sonra, düşmanından bu yenilginin intikamını almak maksadıyla bütün gayretini bu hedefe yöneltmiş ve devletin bütün imkânlarını bu arzusuna erişebilecek tarzda kullanmaya başlamıştı. Lâkin, Varna yenilgisi Macaristan'ın başına aşılması çok güç iç ve dış problemler çıkarmıştı. Bu tehlikeli durumda, Macar partileri arasındaki kavgaları bir dereceye kadar dizginlemek, büyük iktidara kavuşmuş mülk sahibi oligarhların iktidarını kırmak, devlet gücünü iç ve dış baskılara karşı koyabilecek derecede kuvvetlendirmek ve nihayet, devletin bütün gücünü toparlayarak Türklere karşı koymak gerekiyordu. 5 Haziran 1446 da Kral naibi seçilen Hunyadi, Varna zaferinden sonra Bizans ve Balkan kavimleri arasında, yenilmez bir kuvvet olduğu kanaatini uyandıran Sultan Murad'a karşı çıkmak gibi çok ağır bir yükü üzerine aldığının farkında idi. Macaristan'ın o zamanki idarecileri arasında bu son derece güç ve yerine getirilmesi imkânsız gibi görünen işi gerçekleştirebilecek tek adam, Hunyadi idi. Hunyadi'nin müttefikler bulmak için dış ülkelerle yaptığı diplomatik temaslar fazla bir netice vermedi. Eflak Beyinin sekiz bin kişilik yardımcı kuvvetleri ile beraber 40 bin kadar tahmin edilen bir ordu toplıyabilmişti. Bu ordu, Hussit tarzında muharebeye muktedir, çoğu Alman ve Çek gibi yabancılardan oluşan ücretlilerden ibaretti. İyi teçhiz edilmiş olan bu ordu, ateşli silâhlar bakımından Türk ordusuna üstün olduktan başka, ağır zırhlı kıtaları da ordunun esasını teşkil ediyordu. Hunyadi, kendi kuvvetleri dışında Arnavut Beyi İskender'in ittifakına güveniyordu. Kurduğu hayallere göre onunla birleşerek, önce Selânik'i ele geçirecekler ve oradan da İstanbul üzerine yürüyeceklerdi. Bu iki müttefik, yalnız Aragonya Kralı Alfons'un himayesinden faydalanıyordu. Hunyadi, Papalıktan bu hususta hiç bir yardım görmedi ve Papalı-

ğın o sırada geçirdiği buhranlı yıllar böyle bir yardım için müsait olmadıktan başka, Papalığın Türk meselesini kendi iktidarının takviyesi olarak kullandığı da her gün biraz daha açığa çıkıyordu. İtalya'da ise iç ihtilaflar bu sırada hâd bir safhaya erişmişti. Üstelik Venedik ile Arnavudluk münasebetleri de gerginliğini koruyordu. Avusturya Kralı III.Frederik ise, her zamanki gibi Hundayi'yi kösteklemeye ve emellerine engel olmıya çalıştı.

Hunyadi ve İskender ittifakı, Sultan Murad için çok ciddî neticeler doğurabilirdi. Bu sebeble, muhasara altında bulundurduğu İskender Beyin başşehri yanında az sayıda kuvvet bırakarak bu haberi alır almaz Saofya'ya kadar geri çekildi. Bu sıralarda Sırp Despotu Brankoviç ile Hunyadi'nin münasebetleri çok gergin bir hâl almıştı. Bu yüzden Hunyadi'nin Sırp Despotunu kazanması mümkün olamadı. Aksine, bu esnada Sultan Murad ile iyi geçinmek isteyen Brankoviç, Hunyadi'nin harp hazırlıklarını günügününe takip etmiş ve bunları Padişaha yetiştirmiştir. Eylül sonunda Macaristan'dan hareket eden Hunyadi, Eflak kuvvetleriyle Sırp topraklarında buluştu. Maksadını ve yürüyüş istikametini mümkün olduğu kadar Türklerden saklamağa çalışan Hunyadi, Kosova istikametinde ilerledi. Gayesi İskender Bey ile birleşmekti. Kosova'dan Selânik'e kadar uzanan eski harp yolunu takip ederek bu mühim liman şehrini ellerine geçireceklerdi. Hunyadi'nin bütün başarıları ve hayallerinin gerçekleşebilmesi, İskender Bey ile burada buluşmasına bağlı bulunuyordu. Halbuki, Corc Brankoviç, Hunyadi'nin planlarını Sultan Murad'a vaktinde haber verdiğinden bu projesi gerçekleşemiyecekti.

Sultan Murad, yaz başında muhasara altında tuttuğu İskender Beyin baş şehri Kruya'yı, Hunyadi'nin harp hazırlıkları haberini alınca Temmuz sonunda bırakmış, buradan süratle Sofya'ya çekilerek orada ordusunu yeniden büyük bir ihtimamla gözden geçirmiştir. Sultan Murad'ın bu sıralarda ordusunu tanzim ve teçhiz ederken gösterdiği büyük titizlik ve itina, onun Hunyadi ile girişeceği bir mumuharebeye çok değer verdiğini göstermesi bakımından dikkate değer. O zamana kadar Osmanlılar tarafından açık bir meydan muharebesinde top ve tüfek kullanılmadığı hâlde, bu defa bu muharebede bu silâhları kullanmağa mecbur olmaları da bunun açık bir delilidir.

II. KOSOVA MUHAREBESİ (1448)

Sultan Murad tarafından kendi başşehri içinde mahsur tutulan İskender Bey, kaleyi beklemekte olan Türk çenberini kırmaya muvaffak olduğu zaman, Hunyadı artık muharebeyi kaybetmiş bulunuyordu. Sultan Murad, Hunyadi'nin planlarını sezdiği için onun İskender Bey ile birleşmesine mahal vermeden Macarları Kosova ovasında sıkıştırdı. Üç gün (17–20 Ekim) süren kanlı bir muharebede Hunyadi, iyi teçhiz edilmiş ve taktik kabiliyeti üstün bir orduya sahip olmasına rağmen, Türk ordusunun üstün kuvveti karşısında hezimete uğradı. Macarların idare ettiği bu son Haçlı seferi, İstanbul'u kurtaramamışsa da, hiç olmazsa Türklerin ilerlemesine bir kaç yıl ara vermişti. Çünkü artık, Türk ilerlemesini durdurabilecek kuvvetler yavaş yavaş saf dışı edilmekte idi. Macarların uzun bir zaman Türklere karşı yeni bir sefere çıkmaları düşünülemezdi. Lâkin İskender Bey, daha bir süre Türkler namına bir çıban başı olmakta devam edecekti.

Asıl adı *Georg Kastriota* olan *İskender Bey*, tanınmış Arnavut beylerinden Yuvan Kastriota'nın oğlu idi. Bu beyin adına izafe edilerek *Yuvan ili* denilen arazi Osmanlılar tarafından işgal edilince Yuvan, oğlunu Edirne sarayına göndermek zorunda kalmış, buna karşılık ülkesinin başında bırakılmıştı. Osmanlı sarayında terbiye gören, İslâmiyeti kabul eden ve İskender adı alan Georg, babasının 1437 de ölümü üzerine Akçahisar (Kruya) Subaşılığına tayin edilmiş ve kendisine bir Osmanlı tebaası muamelesi yapılmıştır. Lâkin, 1443 de Osmanlı devletinde hasıl olan karışıklıklardan faydalanarak ülkesine çekilmiş, bir timarlı olarak yapması gerekenleri yapmamış ve bunun üzerine Padişah tarafından âsi ilânedilmişti. İskender Beyin Varna muharabesine katılmadığı da bilinmektedir. Arnavut kabileleri tarafından başkumandan ilân edilerek kuvvetli bir ordu meydana getiren İskender Bey, kendisi üzerine gönderilen bir Osmanlı ordusunu dağıtır ve bu başarılarından dolayı Papa IV. Eugenius ve bir kısım Hristiyan hükümdarlar tarafından tebrik edilir. Bunlar arasında Macar Kralı ile Burgundiya Prensi İyi Filip te vardır. Varna muharebesinden sonra İskender üzerine gönderilen Osmanlı kuvvetleri de bir netice elde edemiyor ve ağır kayıplara uğruyorlar. İskender Beyin eski hâmisi Venedik ile arasının açıldığını

öğrenen Sultan Murad, şahsen idare ettiği bir ordunun başında Arnavutluk üzerine bir sefer yapmak zorunda kalmıştır.

Hastalıklı bir adam olan Bizans İmparatoru VIII. Ioannes, Hristiyanların II. Kosova mağlubiyeti haberinden sonra çok yaşamadı. İkinci defa Sultan Murad önünde yenilgiye uğramasına rağmen Hunyadi, Türkler karşısında aşılmaz bir spier hizmetini görmekte devam etti. Buna karşılık, Macaristan'ın durumu çok ağırdı ve Hunyadi'nin ülkesindeki prestiji de çok sarsılmıştı. Bu hâdiseden sonra, Balkan milletlerinin Türklere karşı birleşmeleri imkânı da hemen hemen kalmamıştı. Kosova muharebesinde ağır kayıplara uğramasına rağmen Sultan Murad, kısa zamanda kuvvetlerini toparladı ve bundan sonra dikkatini Arnavutluk üzerine çevirdi. Fakat İskender Bey, Raguza'dan başka bir müttefiki bulunmamasına ve Venedik ile münasebetlerinin iyi olmamasına rağmen, Sultan Murad'ın 1450 yazında Kruya üzerine yaptığı sefer de akamete uğradı. Beş ay süren (Temmuz-Kasım) Kruya muhasarası, Sultan Murad'ın büyük kayıplar vererek çekilmesi ile neticelendi.

İskender Beyin bu zaferinin Batıdaki akisleri çok büyük oldu ve o zamana kadar Hristiyan âlemine karşı durdurulamaz bir kuvvet olarak ilerlemekte olan Türkler önünde İskender Bey, âdeta Hristiyan dünyasının bir müdafii kesilmişti. Napoli Kralı Alfons, kendisine hemen yardım eli uzattı ve Venedik'e karşı onunla ittifak aktetti. Daima İstanbul'u ele geçirmeği tasarlıyan Alfons, kendisini Arnavudluk Kralı ilân ediyordu.

Fâtih Sultan Mehmed ve Bizans'ın Çöküşü (1448–1453)

VIII. Ioannes'in ölümü ve halefinin seçilmesi: VIII. Ioannes, 23 yıl 3 ay hükümdarlıktan sonra 31 Ekim 1448 de 65 yaşında öldü. Bu uzun hükümdarlığı esnasında Bizans'ı kurtarmak için cesaretle mücadele etmiş, fakat hâdiseler onun iktidarını çoktan aşmış bulunduğundan bütün planları boşa çıkmıştır. Bu yüzden devleti, halefine acıklı bir durumda terk etmeğe mecbur olmuştur. Daha hayatta iken kardeşleri arasında başlayan taht etrafındaki çekişmeler, onun ölümü üzerine yeniden canlanır. Ioannes, kendisine halef olarak 1404 doğumlu kardeşi Konstantinos'u tayin etmişti. Fakat, Kiliseler Birliğine karşı olan halkın büyük bir kısmı Demetrios'u desteklemekte idi. Konstantinos'un uzakta bulunmasından faydalanan Demetrios, devlet idaresini ele geçirdi ve şehirde savunma tedbirleri aldı. Lâkin, (Manuel'in dulu olan) annesinin bir iç harpten korkması ve arhontların muhalefeti üzerine vazgeçti.

Bizans İmparatorunun seçilebilmesi için Sultan Murad'ın muvafakatinin alınması gerekiyordu. Bu maksadla tarihçi Sphrantzes, murahhas olarak gönderildi. 6 Ocak 1449 da Mistra'da taç giyen Konstantinos, 12 Martta İstanbul'a geldi ve ilk iş olarak ta hediyelerle Sultan Mrad'a elçi gönderdi ve Paleolog'larla Sultan Murad arasında yeni bir muahede aktedildi. Bu arada More'de bulunan Thomas ve Demetrios tekrar mücadeleye başladı. Thomas, Türklerin de yardımıyla Demetrios'un elinde bulunan şehirleri işgal etti. Bunun üzerine Konstantinos, hakemlik vazifesini üstlenerek iki kardeşi arasındaki mücadeleyi yatıştırmayı başardı. Lâkin az sonra mücadele yeniden alevlendi ve bu kavga, Murad'ın kumandanı Turahan Beyin işe müdahalesi ve Demetrios'un tarafını tutması ile gelişti. Bizans'ın talii ile alâkadar görünmeyen bu iki Despot, Venedik'in arazisine karşı da taarruzlarda bulunarak onu kendilerine karşı tahrikten çekinmiyorlardı. Esasen Kosntantinos ile Venedik'in arası da iyi değildi.

İstanbulun durumu: Konstantinos tahta çıktığında Bizans'ın durumu acıklı idi. Haçlı seferi teşebbüsü akamete uğramış bulunuuyor, bu sıralarda İskender Beyin sürdürdüğü mücadele ise sadece faciayı geciktirmeğe yarıyordu. Sultan Murad, Arnavutluk dışında bütün Balkanlara hâkimdi. More ve İstanbul da sıkı bir itaat çenberi içine alınmış bulunuyordu. Paleolog'ların taht kavgası ve din mücadeleleri ona hizmet ediyordu. Padişah, meyveyi olgunlaştırmağa terk etmişti. Halbuki Bizans halkının büyük bir kısmı endişe içinde idi ve bu husus Georgios Scholarios'un Demetrios'a yazdığı mektupta açıkça ifadesini buluyordu. Batı Kilisesi ile birleşmeğe karşı olanlar arasında Megadük Lukas Notaras ta bulunuyordu ve Bizans tarihçisi Dukas'ın naklettiğine göre Bizans'ın bu en ön saftaki devlet adamı bu hususdaki fikirlerini "Şehirde Kardinal'in serpuşunu görmektense Sultan'ın sarığını görmeği tercih ederim" sözleriyle ifade ediyordu.

Union Kararının Merasimle İlânı: İstanbul'da hiç bir zaman eksik olmayan dinî kaynaşma, İmparator iktidarının zaiflemesi sebeblerinden biri idi. Kardeşi Markos Ephesos'un ölümünden sonra, onun izinde ilerliyen Ioannes Eugenikos ve Georgios Scholarios (Gennadios) un mukavemeti ile karşılaşan İmparator Konstantions, muhaliflerinin doğulu üç Patriğin de katılması ile bir konsil topladıklarına şahit oldu. İmparator bu din adamlarının sebep oldukları tahrikleri engellemeğe muktedir değildi. Buna rağmen Union kararının ilânı ile bu ihtilaflara bir son vermek gerekiyordu. Konstantinos, 1451 de Nisan ayında IV. Eugienus'un yerine Papa seçilen V. Nikola'ya elçi gönderdi ve ondan Union'un ilân edilmesi maksadıyla kuvvetler ve

bir elçi heyeti istedi. Papa, İmparatora verdiği cevapta yardım edeceği vaadinde bulundu. Lâkin bu sırada devrin en meşhur ilim adamı *Scholarios*, İstanbul'da Union aleyhinde büyük bir propaganda faaliyetine girişmişti. Union'a engel olması için İmparatora ultimatom verdi ve şehri kurtarmak uğruna başka çareler tavsiye ediyordu. Papalığın yardımına ihtiyaç duyulmadan Ortodoksların kendi imkânlarıyle şehri kurtarabileceklerini ileri sürüyor ve ateşli vaizleri ile halk üzerinde de tesirli oluyordu.

Sadece Lâtin aleyhtarlığından beslenen bu hissî mukavemet, Batı'nın yardımı olmadığı takdirde Bizans'ın teslim olmaktan başka çaresi olmadığını unutuyordu. 22 Kasımda Türkler, şehrin çevresini kuşattıkları bir sırada, içeride bu Union kavgaları hâd bir safhaya erişmiş bulunuyordu. Böyle çalkantılı bir ortamda, Floransa Konsili hükümleri, Papa elçisinin ve Patriğin katıldığı ve İmparatorun da hazır bulunduğu 12 *Aralık* 1452 *tarihinde Ayasofya'da* yapılan bir toplantıda, 300 kadar rahibin duaları arasında ilân edildi. Bu hâdise muhaliflerin hiddetini büsbütün artırdı. Dışarıdaki şiddet hareketlerinin yarattığı korku sebebiyle Ayasofya çok çabuk boşaltıldı. Bizans'ın talii artık belli olmuştu. Varna muharebesi Haçlı seferi fikrinin iflasına yaramıştı, Ayasofya toplantısı da Union fikrinin sona ermesi manasını ifade ediyordu.

Fatih Sultan Mehmed: Rumlar böyle birbirleriyle mücadele ederlerken İstanbul üzerinde fırtına bulutları dolaşmağa başlamıştı. Sultan Murad'ın 2 Şubat 1451 de Edirne civarında vefat etmesi üzerine, onun yerine oğlu Sultan Mehmed Padişah oldu. Henüz 21 yaşında bulunmasına rağmen devlet ve ordu idaresinde tecrübe sahibi olan bu genç hükümdarı gece gündüz meşgul eden en mühim mesele, İstanbul'un zaptı idi. Fakat günün şartları onun, bu emeline hemen erişmesine bir müddet engel olacaktı. Vassalleri ile muahedeleri yeniledikten ve Hunyadi ile üç yıllık bir mütareke akdettikten sonra, Anadolu'da Karaman oğlu İbrahim Bey üzerine yürüdü. Sultan Murad'ın ölümünden faydalanarak baş kaldıran İbrahim Bey, Germiyanlıların hafidleri ile de birleşerek Padişaha kafa tutmağa karar vermişti. Fakat genç ve enerjik Padişah'ın yaklaşması üzerine ele geçirdiği şehirleri iade ederek aman dilemeğe mecbur oldu. Bu hâdiseden sonra Sultan Mehmed, asıl gayesini tahakkuk ettirmeğe koyuldu. Karaman dönüşü, itaatsizlikleri görülen yeniçerileri tedip ederek kadrolarını genişletti.

İstanbul'un Ablukası: Sultan Mehmed, önce İstanbul'u tecrit etmeğe ve ona her türlü yardım imkânlarını kapamağa karar verdi. Bu maksatla siyasî bir taarruza girişti. Bizans'a yardım edebilecek

bütün devletlerle ittifak aktetti. 10 Eylül 1451 de Venedik ile bir muahede imzaladı, ardından János Hunyadi ile aktedilen daha mühim bir muahede uyarınca, Padişah Tuna nehri üzerinde yeni hiç bir tahkimatta bulunmamayı ve Eflak Prensi Valdislav'ın Macaristan ile olan münasebetlerine engel olmamağı kabul etti. Muhasaraya başlamadan kısa bir süre önce, birisi More üzerine, diğeri de Arnavutluk üzerine olmak üzere aynı zamanda iki büyük şaşırtma seferi açtı; Arnavutluk üzerine girişilen sefer başarısızlıkla sonuçlandı ise de, Padişah bu bölge kuvvetlerinin İstanbul'a yardım etmelerine engel olmuştur. Yine, muhasaraya başlamadan önce Boğazın en dar yerinde, iki yaka arasının 550 metre olduğu Anadolu hisarının karşısına Rumeli hisarını inşa ettirdi, bu inşa işi 1452 Mart - Ağustos ayları arasında tamamlandı. Hisarın içine, Boğazdan muvasalayı kapamaya yarayacak toplar yerleştirdi. 28 Ağustosta şehrin önünde görünerek surların her tarafını gözden geçirdi. İmparatora harp ilânetti ve bu hareketlerden sonra Venedik, Fatih ile siyasî münasebetlerini kesti. Venedik, İstanbul'a bir yardımcı kuvvet göndermeği düşündü ise de, vakit artık geçti.

İstanbul'un Muhasarası: Bütün Batılı müttefikleri tarafından kendi hâline bırakılan İstanbul, bu suretle 15. y.y. Avrupa'sının en kuvvetli askerî teşkilâtı ile karşı karşıya bulunuyordu. Türkler, mahsurlara nisbetle asker mevcudu, ulaştırma, disiplin, teçhizat ve taktik bakımından çok üstündüler. Askerlik metodları, çağdaş askerî metodlardan farksızdı. Mahsurlar, aralarındaki dinî ayrılıklara, maddî imkân, asker mevcudu ve teçhizattaki noksanlarına rağmen, kuvvetli surların arkasında savunabilmek gibi bir üstünlüğe sahiptiler. Vadelerinin gelmiş bulunduğunu sezmelerine karşın, şerefli bir ölümü seçtikleri anlaşılıyordu.

İmparator, son âna kadar Batıdan gelecek bir yardımdan ümidini kesmemişti. Muhasara başladıktan sonra Batı ülkelerini dolaşan elçileri, Floransa Kralından ve İmparator III. Frederik'ten güzel vaadlerden başka bir şey sağlıyamadılar. Alman İmparatoru III. Frederik, Fatih'in Boğazı kesmesine karşı protestoda bulunmakla yetindi. Floransa Kralı, az da olsa şehrin iaşesini desteklemeyi denedi. Jânos Hunyadi, muhasaranın devamı hâlinde bir Haçlı seferi tertip edeceğini, şehri kuşatmakta bulunan Fatih'e tehdit yollu bildirmeği ihmal etmedi. Karadenizden gelerek İstanbul'a girmekte olan gemileri batırılan Venedik, İstanbul'un yardımına bir donanma yollamayı düşündüğü hâlde, İstanbul'un zaptedilmesinden birkaç

gün öncesine kadar müzakereler hâla devam ediyordu. Papa V. Nikola da böyle bir niyet sahibi olduğu halde bunu bir türlü gerçekleştirememiştir. Kısacası, Batılı devletler Türklerin Boğazlar üzerinde yerleşmelerine engel olacak durumda değildiler.

Batıdan gelen pek az yardımcı hariç bırakılırsa İstanbul, tamamen kendi kuvvet ve imkânları ile kendini savunmak zorunda kaldı. Galata sâkinleri, Padişah ile sulh hâlinde bulunduklarını ve bunu bozmak istemediklerini ileri sürerek ihtiyatkâr bir tavır takındılar. İmparator tarafından ordunun murakabesine me'mur edilen Sphrantzes, keşişler ve gönüllü yardımcılar dahil bütün ordu mevcudunun 4973 kişiden ibaret olduğunu görmüştü. Şehirde bulunan 2000–3000 yabancıyı da bunlara ilâve etmek gerekir. Rumların çoğu ateşsiz silahlarla harbedecekti ve teçhizatları çok yetersizdi. Müdafilerin elinde sayıları yetersiz ufak demir toplar vardı. 12 Nisanda Haliç'te çekilen zincirin arkasında 7–8 harp gemisi vardı ve cephane de çok gayri muntazam dağıtılmıştı, malî durum ise son derece ağırdı.

Bunun karşısında bulunan Türk ordusunun hazırlığı mükemmeldi. Fatih, Hristiyan veya Müslüman bütün vasallerinin kuvvetlerini toplamayı ihmal etmemişti. Corc Brankoviç'in gönderdiği Sırp atlıları da bunlar arasında bulunuyordu. Çağdaş kronikler, Fatih'in ordusu hakkında 160 – 200.000 gibi çok kabarık ve mübalağalı rakamlar verirlserse de Türk muharip sınıfı 60 binden az değildi. Diğer kalabalığı başıbozuk, tüccar v.s. oluşturuyordu. 10 bin kişilik yeniçeri, ordunun nüvesini meydana getirmekte idi, bu kıtalar Fatih tarafından az önce yeniden teşkil edilmişti. Bu sınıfın dindarlığı, disiplini, cesareti, manevra kabiliyeti ve çabuk hareket etmek hususiyetleri çok bârizdi. Bu seçkin kıtaları gözleriyle gören ve bunlara hayran kalan yabancı gözlemciler, bunların sükûnetini, intizamını anlatmak ve övmekle bitiremiyor ve 10 bin Türk askerinin 100 bin Hristiyandan daha az gürültü yaptığını kaydediyorlar. Bu orduda topçu sınıfı da mühim bir yer tutuyordu. Türkler şehrin zaptedilmesinde en büyük başarılarını bu topçulara borçludurlar. Özellikle bu topların surları yıkmak gayesiyle attıkları taş gülleler, görülmemiş derecede büyüktü ve yeni idi. Bunların maddî ve manevi tahripleri ölçüsüzdü, Sphrantzes, herbiri dört büyük toptan oluşan 14 batarya saymıştı.

Macar asıllı Orban tarafından yapılan en büyük toplardan birinin mermi çapı 99 santimdi. Bunun çevresi 1.86 metre idi ve Edir-

ne'den 60 öküz koşularak ancak iki ayda İstanbul'a getirilebilmiştir. Bunun dışında Fatih, Osmanlı devletinin o zamana kadar görmediği büyüklüükte bir donanmaya sahipti. Bir Bulgar mühtedisi olan Baltaoğlu'nun idaresinde bulunan donanma, Galata rıhtımının önünde demirledi ve orada bir tarassut karakolu meydana getirdi. Bunlardan 15 kadırga iyi teçhiz edilmişti, İstanbul'un bütün tarihi boyunca gördüğü 30. muhasara işte bu şartlar altında başladı, 3 büyük hücumdan önce girişilen topçu ateşinden sonra şehir Türklerin eline düştü.

Türkler, surlara önce 2 km. ve daha sonra 1200 m.kadar sokularak 11 Nisanda ilk topçu ateşini açtılar, bu endaht sekiz gün sürdü. Haliçte 20 Nisanda başlıyan donanma muharebesi Megadük Lukas Notaras'ın galibiyeti ile sona erdi. Ertesi günü de, Marmaradan gelen üç Cenova gemisi, Türk donanmasının gözleri önünde ve onlardan birçoğunu ezerek şehre girmeği başardı ve bunun üzerine Padişah, donanma kumandanı Baltaoğlu'nu ayakları altına alarak dövdü ve öldürtmek istedi ise de vezirlerin araya girmesiyle affedildi. Bu yeni zafer mahsurlar arasında ümit ve heyecan uyandırdı ise de, hedefinden şaşmayan ve hiçbir engel tanımayan Fatih, Galatanın arkasından sürükleyerek donanmanın bir kısmını Haliçe indirmeği başardı. Bu suretle Hristiyan donanmasının arkasını vurmuş oluyordu. Bu gerçekleştirilmesi çok güç hareket 22–23 Nisan gecesi tamamlandı; 17–20 metre uzunluğunda 70 kadar gemi, bugün Tophane denilen bir yerden 1333 metre uzunluğunda bir yoldan 41 metre yükseklikteki bir sırttan aşırılarak sürüklenmişti. Bu hâdise İstanbul halkının moralini bozmakta çok büyük bir tepki yapmışsa da Padişahın arzu ettiği netice elde edilemedi. Zira, ufak çaptaki bu gemiler daha büyük boyutlarda ve tecrübeli denizcilerin idare ettiği Hristiyan donanmasının taarruzdan korkuyor ve âdeta Haliçte mahsur kalmış bulunuyordu. Nitekim, bu Türk donanmasının yakılması için hazırlanan tertip vaktinde Padişaha haber verilmiş ve bu suretle hem Türk donanması mutlak bir felâketten kurtulmuş ve hem de bu girişim, sahildeki Türk bataryalarının Hristiyan donanmasında bir kaç gemiyi batırmaları ile nihayete ermiştir.

Hücumların yaptığı büyük tahribler sonunda mahsurların takati son derece azalmıştı. Ümitsiz günler geçiren İmparator, bir vergi karşılığında Padişaha sulh teklifinde bulundu. Fakat Fatih'in 23 Nisanda verdiği karşılık çok kesindi: O, ölü veya diri şehri ele geçirecekti. Neticenin çok yakın olduğunu hisseden Padişah, şehre yapı-

lan hücumları fasılasız artırdı, fakat, 7 ve 12 Mayısta yapılan iki büyük hücum da Rumlar tarafından püskürtülmüştür.

14 Mayıstan başlayarak top ateşi şiddetini artırdı; top ateşi ve hücumlar surların en zaif görünen Aya Romani (Topkapı) kapısı civarında yoğunlaştırıldı. 16 Mayısta donanma da Haliçteki zinciri zorluyordu. Zira, karadan surlara karşı lağımlar kazılarak yapılan 14 hücum da tardedilmişti. Muhasaradan 40 gün sonra, Tekfur sarayı ile Edirnekapı ve Kaligarya arasında üç büyük gedik açıldı, lâkin mahsurlar bütün gayretleriyle bu gedikleri kapamağa koyuldular. Son hücumdan önce Fatih, More hâkimiyetinin kendisine verilmesi şartıyla şehri teslim etmesi için Konstantinos'a son bir teklifte bulunmuş, fakat İmparator, şehri teslim etmektense canını fedaya hazır olduğu cevabını vermiştir. Lâkin artık, şehir halkının maneviyatı bozulmuş, firarlar ve ayaklanmalar başgöstermişti. 2 Mayıstan beri açlık hüküm sürmeğe, Lâtin ve Rumların kumanda heyetleri arasındaki nifak son haddini bulmaya başlamıştı. Batıdan ise hiçbir yardım gelmedi ve kumandanlar artık ölmekten başka çare kalmadığını anladılar.

Son Taarruz

26 Mayısta toplanan son harp meclisinin ardından Fatih, umumî taarruz emrini verdi, 27 Mayısta orduyu teftiş etti. Askerin moralini takviye etmek maksadıyla kendilerine şehrin bütün serveti vaad edildi. Şehirde, 28 Mayıs günü çok heyecanlı ve son derece ümitsiz bir atmosfer hissediliyordu. İmparatorun peşi sıra herkes Ayasofya'ya gitti ve birbirini kucaklayarak yekdiğerinin günahlarını bağışladı. Taktis âyini yapıldı ve ardından da herkes tabyalardaki yerine döndü. Büyük hücum 28–29 gecesi sabahının saat birbuçuğunda başladı. Şehri oluşturan üçgenin her tarafında taarruzlar aynı zamanda başlamakla beraber, ağırlığını Tekfur sarayı ile Aya Romani kapısı arası teşkil etmekte idi. Üç defa arka arkaya tekrarlanan hücumlardan sonuncusu, gün doğarken gelişti ve Aya Romani etrafında toplandı, Türk bayrağı şehirde göründüğü zaman dahi, surlarda çarpışmalar devam ediyordu. Türkler Edirnekapı yanındaki Kerkoporta'dan girdiler, İmparator ve maiyetindeki kıtalar Aya Romani de hâla karşı koymakta devam ediyorlardı. Fakat artık çok kalabalık Türk kümeleri tarafından çevrilmişlerdi. Tam sabahleyin güneş doğarken, surlarda açılan gedikler de zorlanmıştı. Bu arada yanında-

ki birkaç sâdık adamıyla çarpışarak Türkler üzerine atılan XI. Konstantinos, bu kalabalık arasında öldürüldü, kimin tarafından ve nerede öldürüldüğü dahi anlaşılmadı.

TÜRKLER ŞEHRE GİRMİŞLERDİ: Türk askeri, hiddet ve savletle ilerlerken önüne gelen herkesi yok ediyordu. Kısa bir zaman sonra sükûna dönüşen bu ilk hiddetten sonra, şehirde sistemli bir yağma hareketi başladı. Halkın büyük bir kısmı Ayasofya'ya sığındı ve öteden beri yaygın bir halde bulunan hürafeye inandığından bir harika bekledi. Fakat kısa bir zaman sonra kapıları kırarak içeri giren Türkler, halkı esir etti ve her tarafı yağmaya başladı. Fatih Sultan Mehmed, şehirde bütün mukavemet hareketi kırıldıktan sonra haşmetli bir maiyetin eşliğinde, İstanbul'a girdi ve doğru Ayasofya'ya gitti. Orada kürsüye çıktı ve az bir zaman sonra bir imamın yönettiği ilk namazını kıldı.

HELLEN İSTİKLÂLİNİN SONU: Galata'nın teslim olması ile şehrin ele geçirilmesi tamamlanmış oldu. Fatih, eskiden beri Cenovalılara verilmiş olan imtiyazları onlara yeniden bahşetti, lâkin şehrin surlarını yıktırdı. Uzun ve şanlı bir tarihe sahip Bizans devleti bu suretle sona ermiş bulunmakla beraber, biri More yarımadasında ve diğeri de Trabzon'da olmak üzere bağımsız iki Rum devleti hâla yaşamakta devam ediyordu. Bunların da uzun zaman ayakta kalmaları mümkün değildi, ancak sıralarını beklemeleri gerekiyordu.

Bütün bu hâdseler esnasında More'de bulunan despotlardan Demetrios ile Thomas, başşehre yardım etmek hususunda hiçbir gayret göstermemiş ve İstanbul'un zaptedilmesinden sonra İtalya'ya kaçmağa hazırlanmışlardı. Fakat, Fatih Sultan Mehmed'ın kendilerini teselli ederek müzakerelere hazır olduğunu bildirmesi üzerine vassalliğini kabule razı oldular. Lâkin, Turahan Bey idaresinde bir Türk ordusu More'ye girdi, yarımdanın bir kısmının fethi bu suretle tamamlanmış oluyordu. Az sonra Korint ve Patras ta Türklerin eline geçti, *Demetrios'un kızı Helena Padişahın haremine gönderildi.* (Eylül - Ekim 1458).

Fakat, bir müddet sonra İskender Beyin bir kısım başarılarından heyecana kapılan Papa II.Pius (1458-1464), bir Haçlı seferi tertibine karar verince, Despot Thomas ta Padişaha karşı baş kaldırdı. Demetrios'un mülklerine de tecavüz etti (1459 başı). More'deki bu kargaşadan faydalanan Fatih Sultan Mehmed, Despot Demetrios'a yardım bahanesiyle More'ye girdi. 30 Mayıs 1460 da More'nin başşehri Mistra

teslim oldu, Thomas İtalya'ya kaçtı. 1461 de bütün More yarımadası fethedilerek bir Türk eyaleti hâline getirildi.

More devletinden bir yıl sonra, Trabzon Rum İmparatorluğu da tarihte karışıyordu. Hellen dünyası, Kafkas ülkeleri ve Anadolu İslâm Türk devletleri arasındaki üstün coğrafî durumundan faydalanarak 200 yıldan fazla süren hayatı boyunca çok iyi iktisadî bir seviyeye erişen Trabzon Rum devleti, Asya ile Karadeniz arasındaki ticarî mübadelenin de merkezi olmuştur. Bu müstesna durumu Trabzon'a, mühim bir İmparatorluğun merkezi olma imkânını bahşetmekte idi. Lâkin, Bizans'ta olduğu gibi taht kavgaları, Arhontlarla merkezî iktidarın mücadelesi ve nihayet, yine Bizans'taki gibi İtalyan ticaret kolonilerinin tasallutu, bu devleti de zaif düşürdü. Nitekim Cenova'lılar, XIII. yy.dan beri bu sahada kurdukları kolonilerle iktisadî bakımdan hâkim bir mevkie erişmeği başarmışlardı. Bunun yanında Trabzon çok kere, Venedik ile Cenova'nın bu bölgede sürdürdüğü üstünlük mücadelesine sahne olmuştur.

Moğol istilasından masun kalabilen Trabzon devleti, uzun bir zamandan beri, muhtelif Türk devletlerinin hücumlarına uğramıştı. Osmanlılarla Trabzon'un ilk temasları II.Murad zamanına rastlar ve Murad'ın kendileri üzerine gönderilen bir Türk ordusu Trabzon' lular tarafından hezimete uğratılır (1430). İstanbul'un zaptedilmesinden sonra birçok Rumun Trabzon'a iltica etmesi Fatih'in hoşuna gitmemiş ve bu olay Trabzon üzerine bir sefer yapmasına sebep olmuştur. 1454 de Amasya Beyi Hızır, şehre kolayca girerek ganimetler aldıktan sonra geri dönmüştü. Bunun üzerine İmparator Kaloioannes, Padişahın vassali olmayı kabullenmeğe ve yıllık 3 000 altın vergi ödemeğe mecbur oldu.

Bu onur kırıcı muahededen sonra Türklerden intikam almayı düşünen Kaloioannes, Akkoyunlu hükümdarı *Uzun Hasan* ile ittifak etti ve ona kızı Theodora'yı verdi. Akkoyunlular arasında Theodora'ya *Dokuz Hatun*, *Despina Hatun* adları verilmiştir. Bu ittifaka Karaman Beyi de katıldı. Fakat müttefiklerden biçhiri hücuma geçmeğe cesaret edemiyor ve herbiri bu işi diğerinin yapmasını bekliyordu. Kaloioannes, intikam almaya vakit bulamadan ve her şeye razı olmaya katlanarak 1458 de vefat etti. Halef olarak geride 4 yaşında oğlu V.Aleksi'yi bırakıyordu. Lâkin, iktidarı kardeşi David ele geçirdi ve David Uzun Hasan ile ittifakı yenilediktten başka Papa II. Pius'a ve İyi Filip'e (1419-1467) yardım etmeleri ricası ile elçi-

ler yolladı, bir Haçlı seferi tertip edilmesini sitiyordu. Fakat teşebbüsten bir netice elde edilemedi.

David'in bu ihtiyatsızlığı kendisine acıklı bir sonuç hazırlayacaktı. Theodora'nın tahrik ettiği *Uzun Hasan*, Fatih Mehmed'e Trabzon'dan vergi almaktan vaz geçmesi ve vaktiyle Bayezid'in Timur'a vermeği kabul ettiği verginin kendisine verilmesini isteyen bir ultimaton gönderdi. Bu sıralarda More'nin fethini tamamlamış bulunan Fatih, derhal bir ordu ve bir donanma meydana getirdi (1461). *David'in müttefiki İsmail'in elinden Sinob'u aldı*, Torosları geçti ve 17 gün sonra Uzun Hasan'ın payitahtı Diyarbekir önünde göründü. Beklenmedik bir anda ve hazırlıksız yakalanan Uzun Hasan, Padişahtan sulh ricasında bulundu. Trabzon'a hiç bir yardımda bulunmamayı kabul ediyordu. Müttefikleri tarafından terkedilerek tek başına bırakılan David, kuvvetli surlarla tahkim edilmiş ve toplarla mücehhez bir şehirde, ancak 28 gün karşı koyabildi. David 15 Ağustos 1461 de Padişaha şehrin anahtarlarını teslim etti ve kendisi İstanbul'a gönderildi. Lâkin, Trabzon'un kaderi henüz sona ermemişti. Zira Uzun Hasan'ın Rum karısı Komnen'lerin kızı Theodora, intikam hissinden vaz geçmemişti. Serez'de hapiste yaşayan David'e 1467 de tahtının kurtarılacağı haberini iletti. Olayı haber alan Padişah, David ile oğullarını İstanbul'a getirterek İslâm veya ölüm arasında bir seçim yapmalarını emretti. İslâmiyeti kabul etmeği reddetmeleri üzerine başları vuruldu.

İNDEKS

Acciaiuoli 36, 38, 85, 119.
Achai'a 4, 36, 85, 105, 108, 110.
Adalar 53.
Adalar denizi 33, 66.
Adriatik 48, 73, 77, 115.
Ahmet Celâyir 97.
Akdeniz 1, 2, 5, 16, 18, 21, 34, 106.
Akarnania 32, 35, 111.
Akçahisar (Kruya) 111, 122.
Akindynos 38, 40, 47.
Akkoyunlu 96, 102, 131.
Akropolites, Georgios 6.
Akova (Diakova) 86.
Alacahisar (Kruşevatz) 111.
Alaiye 33.
Alanlar 18, 19, 71.
Alaşehir (Philadelphia) 17, 18, 21, 32, 82.
Aldea (Rumen prensi) 111.
Aleksis V (Trabzon veliahtı) 131, 132.
Aleksander (Bulgar çarı) 31, 42, 63, 70, 71.
Alfons (Napoli kralı) 116, 120, 123.
Ali Paşa (Çandarlı - sadrıazam) 79, 101.
Alman(lar) 103, 120.
Almanya XIII 88.
Altınkapı 45, 49.
Altınordu 5, 22, 93, 94.
Amasya beyi Hızır 131.
Amédée (Savoie prensi) 67, 71.
Amerika XIV, XV, XVI.
Amerikalılar XV.
Amfipolis 46.
Amur ırmağı XI.
Anadolu V, VI, VII, IX, XII, XV, 2, 10, 13, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 30, 32, 34, 42, 43, 44, 57, 61, 65, 73, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 108, 110, 116, 117, 118, 125, 126.
Anadolu hisarı 126.
Anchialos 3, 22, 31, 66.
Andreas (Paleologos) 46.
Anjou 4, 6, 8, 105.
Anjou - Aragonya 18.
Anjou'lar 8, 9, 15, 18, 23, 35, 48.
Andronikos (Palcologos) 4, 21, 28, 30, 32, 33, 34, 36, 67, 69, 73, 75, 82.
Andronikos II (Palcologos) 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 33, 34, 51, 52.
Andronikos III (Paleologos) 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 45, 50, 51, 52, 66.
Andronikos IV (Paleologos) 74, 75, 86.
Angelos hanedanı 23.
Ankara XIV, 81, 99, 100, 102, 103.
Anna (Macar prensesi) 15.
Anna (Bulgar prensesi) 31.
Anna (Epir despotunun karısı) 35.
Anna (Savoie prensesi - imperatoriçe) 27, 34, 35, 36, 41, 42, 43, 44, 45, 50, 53, 66.
Antik VIII, XII, XIII, XV.
Antik Yunan XV.
Antonios 28. (II. Andronikos'un keşişlik adı).
Apokaukos, Aleksios 25, 29, 36, 37, 40, 42, 43, 44, 47.
Apokaukos, Ioannes 43, 44.
Aquino'lu Thomas 38.
Aragonya (kralı) 9, 54, 90, 105, 120.
Aral gölü VII.
Arap istilâsı VI.
Argos 89.
Aristo 38.

Arkadia 7, 9.
Arnavut 15, 23, 32, 35, 77, 79, 120, 121, 122.
Arnavutlar 6, 32, 35, 43, 77, 80, 108.
Arnavutluk 6, 7, 43, 73, 77, 121, 123, 124, 126.
Arsenios (patrik) 7, 14, 24.
Arzı Mukaddes 4, 84, 87.
Asen (İvan) 8, (Maria) 18.
Asen ailesi 115.
Asen, Andronikos 23.
Astırahan 94.
Asya 51, 92, 131,
Asya Moğol devleti 5.
Athanas (patrik) 24.
Athos (Aynaroz) 14.
Atina 6, 22, 23, 85, 89, 104, 119, 120.
Attik yarımadası 9, 36, 85, 96.
Attila VIII.
Aşağı Tuna VIII, IX, X.
Avarlar VIII, IX.
Avar devleti IX.
Avignon 8, 66, 70.
Avlona 6.
Avnik 94, 98.
Avrupa VIII, IX, XI, XII, XIII, XIV, 13, 17, 21, 27, 32, 42, 51, 58, 60, 61, 65, 73, 77, 81, 88, 109, 110, 115, 126.
Avrupa'lı hümanistler XI.
Avusturya 121.
Avustralya XIV.
Aya Romani (Topkapı) 129.
Ayasofya XV, 1, 39, 50, 58, 83, 125, 129, 130.
Aydın 20, 33, 44, 94, 97, 101.
Ayıntap 98.
Aynaroz (Athos dağı) 38, 39, 48.
Azak denizi VIII, X.
Azerbaycan 93.

Babaeski 65.
Bağdat 5, 94, 98.
Baldouin II (Lâtin imparatoru) 4, 8.
Balkan VII, X, XIII, XIV, 6, 8, 9, 22, 31, 33, 35, 38, 58, 59, 61, 63, 64, 65, 70, 71, 76, 78, 80, 85, 103, 104, 110, 120, 123.
Balkanlar 1, 4, 9, 14, 16, 17, 19, 30, 31, 32, 57, 61, 64, 70, 72, 73, 77, 79, 80, 81, 84, 86, 87, 88, 89, 95, 111, 116, 124.
Balkan yarımadası 2, 35, 38.
Baltaoğlu 128.
Barlaam 34, 38, 39, 47.
Barulas 92, 93.
Basarab 111.
Batı Anadolu VII, 18, 30, 98.
Batı Asya VIII, 93, 94.
Batı Bulgaristan 71.
Batı Hristiyan âlemi 21.
Batı Kilisesi 124.
Batı Türkistan 92.
Bayezid 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 110, 111, 132.
Bazel sinodu 112, 113.
Bekkos, Ioannes (patrik) 7, 14.
Belgrad 115.
Benoit XII (papa) 34.
Berat 6.
Bergama 32.
Berkuk (Mısır sultanı) 94, 95, 96, 98.
Bessarion 114.
Beş yıl seferi 94.
Beylerbeyi 65, 102.
Bileça 78.
Bithynia (Kocaeli) 18, 32.
Bizans V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 64, 65, 66, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 115, 116, 118, 119, 120, 123, 124, 125, 130, 131.
Bizans - Bulgar 65.
Bizans araştırma merkezi XV.
Bizanslılar V, 2, 6, 24, 115.
Bizans - Roma Birliği 8.
Bizans - Türk XVI.
Bizantinoloji XII, XIV, XVI.
Bocafort 19.
Boccacio 51.
Boğazlar 52, 54, 74, 126, 127.

Boğdan 108, 109, 111.
Bogomilizm 63.
Bohemya 109, 112.
Bolayır 57.
Bonifacius (papa) 92.
Bosna 77, 78, 79, 80, 84, 85, 105.
Boşnak(lar) 78, 80.
Boucicaut (Fransız mareşali) 87, 88, 89, 90, 92.
Böotia 9.
Bozcaada 50, 54, 56, 60, 69, 73, 74.
Buda 116, 117.
Budapeşte XVI.
Bulgar VIII, IX, 2, 3, 22, 27, 30, 31, 32, 42, 43, 45, 63, 67, 71, 79, 84, 89, 128.
Bulgar(lar) VIII, IX, X, XII, 2, 3, 4, 5, 19, 27, 28, 30, 31, 36, 42, 43, 55, 58, 61, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 79, 84, 89, 115, 128.
Bulgaristan X, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 22, 31, 63, 66, 70, 71, 73, 78, 79, 83, 84, 86, 87, 116.
Burgaz 71.
Burgundiya 87, 113, 116, 119, 122.
Butrini 6, 7.
Büyük Atatürk XIV.
Büyük Bulgar devleti VIII.
Büyük Charles IX.
Büyük Kavimler Göçü VIII.
Büyük Konstantin V, 1.
Büyük Lajos (Macar kralı) 67, 71.
Büyük Rus prensi 58.
Büyük Şizma 87, 103.
Byzantinistik XIII.
Byzantinische Zeitschrift XIII.
Byzantinologie XIII.
Byzantinoturcica XVI.
Byzantium V.

Caltabellota 18.
Catherine de Courtenay 22, 23.
Catherine de Volois 23.
Cermen(ler) VI, VIII, IX, 52.
Celâyir 93, 97.
Cenevizliler 52.
Cengiz 92, 99.
Cenova 3, 4, 12, 16, 34, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 59, 60, 65, 68, 74, 75, 76, 87, 90, 99, 104, 112, 128, 131.
Cenova'lı 33, 34, 68.
Cenovalı'lar 3, 19, 20, 30, 34, 50, 51, 52, 53, 74, 75, 84, 99, 107, 108, 112, 130, 131.
Charles 4, 6.
Charles VI. (Fransız kralı) 91.
Charles d'Anjou 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 22, 23.
Charles de Valois 22, 23.
Cihan Savaşı I. XIII.
Comte de Nevers 87, 88.
Cumhuriyet Türkiyesi XIII, XIV.
Cüneyt (İzmir beyi) 104, 106, 107, 108, 110.

Çağatay 92, 93.
Çamurlu 104.
Çanakkale 57, 90.
Çandarlı Ali Paşa (sadrıazam) 79, 100.
Çek 103, 120.
Çin 95, 96, 97, 98.
Çimbe 57, 58.
Çirmen 72, 73, 77, 78, 79, 80.
Çorlu 64, 65.
Çu (ırmağı) XII.
Çubuk (ovası) 99, (çayı) 100.

Dalmaçya 72, 77, 78, 105.
Dan (Rumen prensi) 108, 111.
David (Trabzon Rum imparatoru) 131, 132.
Dekameron 51.
Demetrios (Paleologos) 115, 123, 124, 130.
Derbent 93.
Despina Hatun 131.
Diakova (Akova) 86.
Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi XIV.
Dimetoka 26, 27, 37, 41, 42, 49, 50, 53, 55, 56, 64, 65, 73.
Dinyeper IX, X.
Diyarbekir 132.
Dobruca 71, 86, 93.
Dobrotiç 71.
Doğu Akdeniz 60.
Doğu Anadolu 96, 102.
Doğu Avrupa IX, X, XI, 5, 71, 86, 88, 93.
Doğu Bayezid 94.
Doğu Kilisesi 38, 114.
Doğu Makedonya 20, 31, 71.
Doğu patrikliği 113.
Doğu Roma İmparatorluğu V.
Doğu Türkistan 93

Dokuz Hatun 131.
Don (ırmağı) VIII, IX, X, 53.
Donets X.
Draç 6, 43.
Dragaş (Makedonya Sırp beyi) 79, 86, 112, 119.
Drakul (Vlad, Rumen prensi) 111, 116, 117, 119.
Drama 72, 77.
Dukas (Bizans tarihçisi) 91, 102, 124.
Dulgat 93.
Duşan, Stefan (Sırp kralı) 15, 48, 78.
Dünya savaşı II. XIV, XV.
Düzmece Mustafa 106, 110.

Edirne 23, 24, 27, 41, 42, 43, 45, 55, 56, 62, 65, 70, 72, 107, 110, 116, 122, 125, 127.
Edirnekapı 129.
Edvard (İngiliz kralı) 34.
Efes 21, 109.
Eflak 93, 99, 100, 106, 108, 111, 116, 117, 119, 120, 121, 126.
Eflak Beyi 79, 84, 86, 88.
Eflâtun 38.
Ege adaları 6.
Ege denizi XIV, 6, 16, 20, 48, 50, 52, 105.
Ege sahilleri 30, 33, 34, 43, 53, 104.
Eğriboz (Negroponte) 6, 33, 104, 119.
Elbistan 93.
d'Engerrand de Coucy 87.
Ephesos 114.
Epir 2, 3, 4, 7, 9, 12, 15, 23, 32, 35, 48, 77, 109, 111.
Epirliler 15.
Erdek 18.
Eregli 18, 75.
Ermeni(ler) 15, 94, 114.
Ermenistan 114.
Erzincan 94, 98, 99.
Erzurum 94, 98, 99.
Eski Yunan XIII.
Etolia 9.
Eudokia (Bizans prensesi) 15.
Eugenikos, Mrkos, 47, 113, 114.
Eugenius IV. (papa) 113, 122, 124.
Euphrosyne (Bizans prensesi) 5.
Euthymius (Bulgar patriği) 84.
Evrenoz bey 72, 77, 85, 86.

Falben XI.
Fatih XV, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132.
Ferdinand (Aragonya kralı) 105.
Fereç (Mısır sultanı) 96.
Ferrara 113.
Filip 8, 9.
Filip VI. (Fransa kralı) 34.
Filistin VI.
Filoteos (patrik) 56, 63, 68, 71.
Finnugor IX.
Floransa 85, 87, 88, 90, 112, 113, 125, 126.
Floransa'lı 36.
Foça 16, 18, 34, 61, 107.
Frank(lar) IX, 2, 3, 4, 7, 9, 23, 71.
Fransa XIII, 3, 87, 90, 115.
Fransa kralı 3, 34, 90, 91, 92, 99.
Fransız(lar) 9, 59, 87, 88, 90.
Frederik III (Avusturya kralı) 116, 121, 126.
Frederik (Sicilya kralı) 18.

Galata 3, 16, 51, 52, 53, 54, 74, 84, 112, 127, 128, 130.
Galatalılar 52, 53, 54.
Gattilusio, Francesco 60, 61, 68.
Gautier de Brienne (Atina dükü) 22.
Gazan Han 20.
Gelibolu 19, 20, 55, 57, 58, 59, 64, 67, 70, 74, 97, 104, 106, 107, 116.
Genç Andronikos (Paleologos) 24, 25, 26.
Gannadios (Georgios Scholarios) 124.
Georg (Kastriota) 79, 122.
Georgios (Kıbrıslı patrik) 14.
Georgios Scholarios (Gannadios) 113, 124.
Georgios Palamas 38, 39. (bak. Palamas).
Georgios Sinaites 37 (bak. Sinaites).
Germanos (patrik) 6.
Germiyan 20, 32, 97, 101, 125.
Girit 33.
Giustiniani (Cenova'lı tüccar aile) 50.
Gotlar 19.
Gök - Türk VIII.
Grégoire X (papa) 4, 6, 8, 70.
Gregoras, Nikeforos 10, 21, 39, 47, 51, 61, 62.
Grek(ler) 2, 6, 7, 8, 30, 35, 38, 48, 55, 71, 72, 76, 113.
Grek - Sırp 63.
Gûz(Ûz)lar X, XI, XIV.

Gümülcine 65.
Güney Amerika XIV.
Güney Avrupa 8, 31, 94.
Güney Doğu Anadolu 94.
Güney Doğu Avrupa 80, 84.
Güney Islavları IX, 18, 43, 61, 64, 68, 71, 74.
Güney İtalya 3, 38.
Güney Rusya VII, XII, 5, 22.
Güney Trakya 83.
Gürcistan 97.
Güzel Filip 21, 22.

Habeşler 114.
Haçlı seferi V, 35, 35, 36, 42, 44, 51, 52, 67, 68, 87, 88, 89, 90, 92, 103, 105, 111, 113, 115, 116, 118, 119, 122, 124, 125, 126, 132.
Haliç 52, 53, 127, 128, 129.
Halil 20, 61, 65
Halil Paşa (Çandarlı - sadrıazam) 113.
Halkondil (Bizans tarihçisi) 119.
Hamideli 79.
Hanri IV. (İngiliz kralı) 91.
Harezm XI, 93.
Hayreddin paşa 72, 76, 77.
Harvard üniversitesi XV.
Hazar(lar) VIII, IX, X, XI.
Hazar denizi VII, VIII, IX, XI.
Hellen 130, 131.
Helena (Bulgar prensesi) 31, (Bizans prensesi) 45, 130.
Hellenizm 62.
Herat 93.
Hermanstadt (Nagy Szeben) 115.
Hesychasm 37, 38, 39, 40, 47, 61.
Hesychast 37, 38, 39, 40, 41, 47.
Hesychastes 37, 38.
Hesychia 37, 38, 39.
Hetum II (Ermeni kralı) 24.
Hindistan 5, 95, 96.
Hindoloji XIV.
Hiperper (Bizans altını) 12, 13, 50.
Hırvatistan 78.
Historiae (Halkondil'in tarihi) 120.
Hızır (Amasya beyi) 131.
Hoca Firuz 98, 100, 101.
Hollanda 88.
Hun(lar) VIII.
Hunyadi (Jânos) 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126.
Hülagû 5.
Hussit 103, 120.
Hypsela 108.

İbn Haldun 75.
İbrahim (Karaman beyi) 112, 117, 125.
İç Asya VII, XII.
İç Savaşlar Devri (1328-1341)
İhtiman 79.
İkinci Bulgar devleti XII.
İkonoklazm mücadelesi VI.
İlhanlılar 20.
İlk Ortaçağ 13.
İllirya 105.
İlyas Hoca Timur 93.
İngiliz 105.
İngiltere 90, 91.

Ioannes Angelos 35.
Ioannes (Laskaris) (Tesalya beyi) 7, 8, 23, (Epir despotu) 35.
Ioannes V (Paleologos) 37, 41, 45, 46, 49, 50, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 82, 83.
Ioannes VII (Paleologos) 73, 75, 82, 86, 89, 90, 91, 92, 103.
Ioannes VIII (Paleologos) 75, 105, 107, 109, 110, 112, 113, 115, 123.
Iovan (Şişman) 71.
Ioannes, Apokaukos 43, 44.
Iozef (patrik) 14.
İpek metropoliti 48.
Irak VII.
Irakı Acem 93, 94, 98.
İran VII, VIII.
İrene (Monferrat prensesi) 15.
İsa (peygamber) 39.
İsa Çelebi 101.
İskender (Arnavut beyi) 120, 121, 122, 123, 124, 130.
İsker (ırmağı) 72.
Islâm âlemi VI, IX, 95, 102.
İslâmiyet VI, 20, 122, 132.
İslâm - Türk XIV, 131.
İslav VI, IX, 2, 9, 79.
Islavlar VI, IX, 6, 9.

Islav ittifakı 43.
İsmail (Sinop beyi) 132.
İspanya 10.
İstanbul V, VII, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 16, 18, 19, 21, 22, 23, 26, 27, 29, 33, 34, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 64, 67, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 81, 82, 83, 84, 88, 89, 90, 91, 97, 104, 105, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132.
İstanbul ittihadı 114.
İstanbul Lâtin İmparatorluğu 22.
István V (Macar kralı) 4.
İşbol (Sozopolis) 42.
İştip 15, 76.
İtalya VI, 4, 19, 51, 68, 69, 116, 121, 130, 131.
İtalyan 2, 4, 9, 12, 13, 16, 21, 40, 51, 54, 59, 61, 64, 66, 74, 87, 103, 131.
İtalyan deniz devletleri 53, 54, 56.
İtil ırmağı XI.
İttihat Konsili 113.
İvan Alexander 31.
İvan Stefan (Bulgar prensi) 31.
İyi Filip (Fransa kralı) 113, 116, 122, 131.
İzabella (Achai'a prensesi) 4.
İzidor (patrik) 45, 47.
İzladi geçidi 116.
İzmir 6, 18, 42, 44, 104, 106, 107.
İzmit 17, 20, 32, 58.
İznik VII, 1, 2, 17, 32.
İznik imparatorluğu VII.

Japonya XIV.
Jean XXII (papa) 34.
Jean de Vienne 87.

Kaariye XV.
Kabasilas, Nikolaos 39, 47.
Kadı Burhaneddin 93, 94, 95, 96.
Kafkas VIII, 131.
Kafkasya IX, 14.
Kâğıthane 84.
Kahire 95, 98.
Kalabria 38.
Kalafat 86.
Kalekas (patrik) 36, 37, 40, 45, 47.
Kaligarya 129.
Kallikstus (patrik) 56, 58, 62, 66.
Kaloioannes 131.
Kantakuzenos, Ioannes 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 35, 36, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 68, 75.
Kantakuzenos, Mihael 23.
Kanada XIV.
Kapıdağı 32.
Karabağ 97.
Karadeniz X, XI, 16, 18, 22, 31, 42, 43, 46, 51, 52, 53, 54, 66, 67, 88, 90, 104, 109, 119, 126, 128, 131.
Karadeniz Ereğlisi 18, 32, 42, 51, 53, 54, 66, 67, 68.
Karaman 77, 82, 83, 84, 104, 106, 108, 110, 116, 117, 125, 131.
Karamanlılar 118.
Karakoyunlu 94, 96, 102.
Kara Mehmed 94.
Kara ölüm 51.
Karasi 79.
Karasi beyliği 32.
Karpat dağları VII.
Kara Tatarlar 101.
Kara Timurtaş 101.
Karayölük (Osman bey) 96.
Kara Yusuf 94, 96.
Karinovası (Rovinc) 86.
Kasımpaşa 91.
Kars 93.
Kassandreia 19, 22.
Kastamoni 108.
Kastorya 31.
Kastriota, Georg (Arnavut beyi) 79, 122.
Kastriota, Yuvan 122.
Katalan 18, 23, 85.
Katalanlar 18, 19, 20, 23, 85.
Katolik kilisesi 53, 71.
Kavala 47, 72, 77.
Kayseri 93, 98, 99.
Kefalonya 85.
Kefe 53.
Kel Radul 108.
Keldaniler 114.
Kemah 98, 99.

Kerkoporta 129.
Kerme 120.
Keş 92, 93.
Kiliseler Birliği 4, 5, 6, 7, 14, 34, 46,, 66, 68, 111, 113, 123.
Kitay XI.
Kıbrıs XIV, 21, 33, 34, 58, 87.
Kıpçak XII, 5, 93, 101.
Kırım 112.
Kırklareli 64.
Kırkkilise 64, 65.
Kırşehir 99.
Kleman IV (papa) 4.
Kleman V (papa) 22.
Knaz XII, 77.
Komanos (Cumanus) XI.
Komnen 132.
Komnenler 12, 132.
Komnen, Aleksi 14.
Komnen, Manuel 10.
Konstans sinodu 112.
Konstantin (Bulgar prensi) 71, 79.
Konstantin Dragaş 86, 109, 110, 112, 115, 119, 123, 124, 129, 130.
Konstantinos (Paleologos) 115, 123, 124, 129, 130.
Konya Selçuklu devleti 5.
Korint 48, 85, 86, 130.
Koron 23.
Kosova I. 79, 80, 81, 84, 86, 121, 122.
Kosova II. 121, 122, 123.
Kratova 79.
Kruşevatz (Alacahisar) 111.
Kruya (Akçahisar) 121, 122, 123.
Kudüs 21, 45, 48.
Kuman XII, 8, 24, 25, 27.
Kuman - Kıpçak XII.
Kumanlar X, XI, XII, 71.
Kun XI.
Kuzey Kafkasya VIII, IX.
Kuzey Sırbistan 77.
Kuzey Yunanistan 30.
Küçük Niğbolu 84.
Küstendil 71, 79, 86.
Kütahya 20, 32, 79.
Kydonès, Demetrios 66, 68, 75.
Lajos (Macar kralı) 78.
Lala Şahin paşa 64, 65.
Laskaris, Ioannes 1) İznik prensi 7, 2) Bizans elçisi 70.
Lâszló 1) (Anjou prensi Ladislas) 89, 105. 2) Macar kralı 115.
Lâtin V, VI, VII, XI, 1, 2, 4, 7, 8, 33, 35, 38, 78, 87, 105, 110, 125.
Lâtin İmparatorluğu 22, 23, 33, 69.
Lâtin Kilisesi 2, 68.
Lâtinler VII, 6, 7, 30, 112, 113, 114, 129.
Lazar 77, 78, 79, 80, 81.
Leh (ileri gelenleri) 118.
Lehistan 115.
Leontari 86.
Limni 73, 76, 104.
Lombardia 88.
Londra 91.
Loredano 118, 119.
Lukas Notaras (megadük) 124, 128.
Lusignan II, Henri 21.
Lüleburgaz 64.
Lyon 6, 14.
Macar VII, VIII, IX, XVI, 5, 15, 71, 72, 83, 88, 89, 105, 117, 118, 119, 120, 122, 127.
Macaristan X, XII, 60, 80, 87, 88, 89, 99, 100, 103, 105, 108, 109, 110, 111, 115, 116, 119, 120, 121, 123, 126.
Macar kralı 4, 67, 69, 78, 84, 85, 87, 88, 89, 105, 108, 110, 111, 115, 117, 118, 119, 122.
Macarlar IX, X, XI, 61, 63, 67, 71, 78, 80, 84, 86, 117, 118, 122.
Maina 3.
Makedonya 8, 19, 20, 24, 25, 26, 28, 31, 41, 42, 43, 46, 47, 55, 56, 72, 73, 76.
Malatya 97.
Malkara 57.
Mamonas 86.
Manastır 77.
Mançurya XI.
Manfred 2, 4, 8.
Manisa 17, 19, 21, 82, 117.
Manuel II (Paleologos) 10, 23, 24, 62, 66, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 82, 83, 84, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 112, 123.

Sabirler VIII.
Sakız adası 16, 33, 34, 50, 100, 104.
Saint Jean şövalyeleri 21.
Saint Pierre 68.
Samakov 72.
Saray 94.
Sard 17, 21.
Saros körfezi 64.
Saruhan 33, 44, 97, 101.
Sasaniler VI.
Savcı 73, 79.
Savoie 67, 88.
Savoie prensi 27, 74.
Scholarios, Georgios (Gennadios) 113, 114, 124, 125.
Selânik X, 15, 19, 20, 23, 27, 28, 31, 33, 35, 36, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 54, 55, 56, 69, 75, 76, 92, 108, 110, 112, 116, 120, 121.
Selçuk 96.
Selçuklu XIV, 3, 20, 61.
Selçuklu - Bizans 17.
Semendre 115.
Semendrek 33.
Semerkand 92, 95, 97.
Serez 47, 66, 72, 76, 77, 79, 85, 86, 132.
Sicilya 2, 3, 4, 8, 9, 14, 15.
Sicilya katliamı. 14, 15.
Sigismund 83, 84, 87, 88, 105, 109, 111.
Silistre 84, 86.
Silivri 54, 74, 75, 82, 89, 91.
Simonis (Bizans prensesi) 15.
Sinaites, Georgios 38.
Sinoloji XIV.
Sinop 132.
Sirderya 93.
Sirkeci 84.
Sitnica (Morava ırmağının yukarı kolu) 79.
Sivas 93, 97, 98, 99.
Sırbistan 4, 6, 9, 30, 31, 41, 48, 60, 62, 65, 72, 73, 77, 78, 80, 81, 105, 111, 116.
Sırp(lar) 2, 4, 5, 10, 15, 20, 24, 28, 30, 31, 35, 36, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 55, 58, 63, 66, 72, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 86, 101, 113, 116, 117, 121, 127.
Sırp kralı 8, 15, 23, 27, 31, 35, 41, 42, 43, 44, 46, 54, 55, 57, 77, 78, 84, 101, 105.
Sozopolis (İşbol) 67, 71.
Sphrantzes (Bizans tarihçisi) 105, 109, 114, 124, 127.
Staufen (Alman hanedanı) 3.
Stefan Deçanski (Sırp kralı) 28, 31.
Stefan Duşan (Sırp kralı) 15, 31, 35, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 55, 59, 63, 65, 66, 72, 73, 77, 78.
Stratimir (Bulgar prensi) 71.
Strumica (kale) 31.
Suriye V, VI, 51, 68, 94, 95, 96, 97, 98.
Süleymaniye kütüphanesi XV.
Süleyman paşa (Osmanlı şehzadesi) 44, 50, 55, 57, 58, 64.
Süleyman Çelebi 84, 101, 103, 104.
Svetoslav, Theodor 22.
Sümeroloji XIV.
Svilengrad 72.
Symeon (Selânik'li kanonist) 47.
Symeon (Bulgar çarı) 49.
Synadenos, Theodoros 25.
Syrgiannes 25, 26, 31.

Şahri Sebz 92.
Şam 98.
Şişman, Mihael (Bulgar prensi) 27.
Şişman (Bulgar çarı) 28, 31, 67, 71, 72, 79, 84.
Şumnu 79.

Taharten 94, 98, 99.
Talas XII.
Tanayis 53.
Taşkent 92, 94.
Tatar(lar) 5, 22, 100, 101
Tavas Beyliği 33.
Teb 23, 85.
Tebriz 93, 99.
Tekfur sarayı (Valakerna) 129.
Tekirdağ 33, 57, 75.
Terek (ırmağı) 94.
Terkos 73.
Terter, Georg (Bulgar çarı) 8, 27.
Tesalya 2, 6, 7, 8, 9, 15, 19, 22, 23, 35, 42, 48, 49, 85, 86, 104.
Theodor Svetoslav 22.
Theodora (Trabzon prensesi) 131, 132.
Theodora (Bizans prensesi) 31, 42, 63.
Theodoros Synadenos 25.

Theodoros I Palaiologos 75, 83, 85, 86, 90, 91, 104, 105, 109, 110, 112, 115.
Theodoros Kantakuzenos 90.
Theoçhimes metropolit 6.
Thomas Aquinas 38.
Thomas Paleologos 105, 108, 110, 119, 130, 131.
Tiflis 93.
Timur 81, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 108, 110, 132.
Timurlu 100.
Tırnova 31, 42, 71, 79, 84.
Tocco, Carlo 85, 86, 111.
Tokat 96, 99.
Toktamış Koçum hanı) 94, 95, 96.
Tophane 129.
Topkapı 129.
Topkapı Sarayı Müzesi XV.
Toplica 73.
Torino 74.
Toroslar 18, 132.
Trabzon 15, 113, 130, 131, 132.
Trabzon İmparatorluğu 15, 84, 131, 132.
Trakya 5, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 33, 36, 41, 42, 43, 46, 50, 55, 56, 58, 59, 62, 64, 65, 70, 71, 104.
Transilvanya 108, 115.
Trayan geçidi İzladi) 116.
Tuğluk Timur 93.
Tuna VIII, IX, X, XI, 48, 70, 72, 79, 84, 85, 86, 96, 106, 108, 115, 117, 119, 126.
Tuna Bulgar Devleti VIII, IX.
Turagay 92.
Turahan bey 108, 124, 130.
Türk VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIV, XV, 17, 18, 21, 30, 32, 33, 35, 46, 50, 51, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 86, 87, 88, 90, 92, 93, 100, 102, 105, 106, 107, 108, 109, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 126, 127, 128, 129, 130, 131.
Türkistan 93, 98.
Türkler VII, XI, XIII, XIV, XVI, 3, 5, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 27, 32, 33, 34, 36, 42, 43, 44, 49, 50, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131.
Türkmen 94.
Türkmenler 101.
Türk - Afgan 95.
Türk akıncıları 21, 27.
Türk beyleri 21, 34, 35, 43.
Türk Beylikleri 20, 21, 30, 32, 33, 34, 43, 81, 102.
Türk - Bizans münasebetleri VII, XVI.
Türk - Bulgar IX.
Türklük IX.
Türkiye VII, XII, XIII, XIV, XV, XVI, 93, 94, 95, 96, 97.
Türkmen Beyi 94.
Tvartko (Bosna kralı) 78, 79, 80, 84.
Tzympe (Çimbe) 57.

Uc Beyliği 64.
Uglyeşa (Sırp kralı) 72.
Ulâszlô (Macar kralı) 117.
Umur (İzmir beyi) 42, 43, 44, 46.
Union 7, 8, 14, 47, 66, 67, 68, 112, 113, 114, 115, 124, 125.
Ural (ırmağı) X, (dağları) XII.
Urban IV (papa) 3.
Urfa 94.
Uroş (Sırp kralı) 43, 48, 63, 77.
Uspenski (Rus bizantinisti) 38.
Uygur XI.
Uzak Doğu 97, 100.
Uz'lar X.
Uzun Hasan 131, 132.
Uzun Sefer 116.

Üsküdar 32, 46, 65, 106.
Üsküp 8, 15, 80.
Üstrumca (ırmağı) 46, 48, 72, 104.

Vardar 71, 72, 73, 76, 77, 78.
Varna 117, 118, 119, 120, 122, 125.
Vasiliev XVI.
Vaşington XV, XVI.
Vatatzes (İznik Rum imparatoru) 1.
Vatikan XV.
Velbuzd (Küstendil) 30, 31.

Venedik 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 16, 22, 23, 34, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 69, 73, 74, 76, 78, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 126, 130, 131.
Venedik - Aragonya 54.
Venedikliler 3, 23, 51, 54, 69, 74.
Verria 42, 48.
Vidin 63, 67, 71, 72, 84, 86, 88, 89.
Viyana XV, XVI.
Vlad Drakul (Rumen prensi) 111, 116, 117, 119.
Vladislav (Eflak prensi) 126.
Vlakerna (Tekfur sarayı) 1, 47, 56.
Vlatko Vukoviç 78.
Vodena 48.
Volga VIII, IX, X.
Volga Bulgar Devleti IX.
Voltaire XVI.
Vukaşin (Sırp kralı) 72, 78, 79, 86.
Vuk Brankoviç (Sırp despotu) 80.
Wavrin 117.
Wilhelm (Willehardouin) 3, 4, 7.
Yahudi 63.
Yakın Doğu 17, 94, 95, 96, 97.
Yakubiler 114.
Yakup (Osmanlı şehzadesi) 79.
Yakup bey (kale kumandanı) 99.
Yaldızlıkapı 32.
Yanya 111.
Yaşlı imparator 26, 27.
Yıldırım Bayezid 80, 81, 82, 85, 95.
Yukarı Karadeniz 71.
Yukarı Sırbistan 77.
Yunan V, VI, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI.
Yunanca XII, XV, XVI, 114.
Yunanistan VI, XIV, 2, 3, 4, 15, 23, 36, 42, 49, 85, 88, 119.
Yunan - Lâtin şizması 113.
Yunanlılık 47.
Yuvan ili 122.
Yuvan Kastriota 122.

Zaccaria, Benedetto 16.
Zaccaria (Cenova'lı tüccar aile) 33, 34.
Zelot(lar) 14, 38, 41, 43, 44, 45, 46.

YANLIŞ - DOĞRU CETVELİ

Sahife	Satır	Yanlış	Doğru
V	10	adına	adında
VIII	19	deha	daha
XVI	22	ihtisaslaşmakta	ihtisaslaşmak ta
14	14	zeolt	zelot
15	26	Simionis	Simonis
18	4	Kocaali	Kocaeli
45	9	Plamas	Palamas
47	11	Plamas	Palamas
62	18	Paleponoz	Peloponez
66	1	ragmen	rağmen
66	38	idise de	idiyse de
67	23	Maria	Anna
68	1	müzpkereler	müzakereler
68	11	etmek	etmekte
69	37	Maria	Anna
71	21	dindanşlarına	dindaşlarına
71	22	Sovoie	Savoie
78	38	Bileçea	Bileça
79	23	varıdı	varıldı
79	26	1359	1389
88	33	ümsavi	müsavi
90	21	sıkıştrılan	sıkıştırılan
100	27	saltan	sultan

103	2	CANLANLASI	CANLANMASI
104	33	More'eki	More'deki
105	6	Ahai'a	Achai'a
106	15	aralarındanda	aralarında
108	5	Ahai'a	Achai'a
110	4	hıusta	hususta
110	6	Ahai'a	Achai'a
110	35	Msülüman	Müslüman
112	3	Ioannesi'in	Ioannes'in
114	27	Sphrabtzeste	Sphrantzes te
115	10	Demektrios	Demetrios
116	13	Mı ırdaki	Mısır'daki
116	40	Filipte	Filip te
118	35	Huanyadi	Hunyadi
119	32	donanmaını	donanmasını
124	5	Mrad'a	Murad'a
124	15	Kosntantinos	Konstantinos
124	35	Konstantions	Konstantinos
128	3	büyüklüükte	büyüklükte
128	29	taarruzdan	taaruzundan
131	4	tarihte	tarihe
131	6	faydalnarak	faydalanarak
132	7	ultimaton	ultimatom

ISBN 975-456-024-2

© Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1989

Fiyatı: 7600 TL.